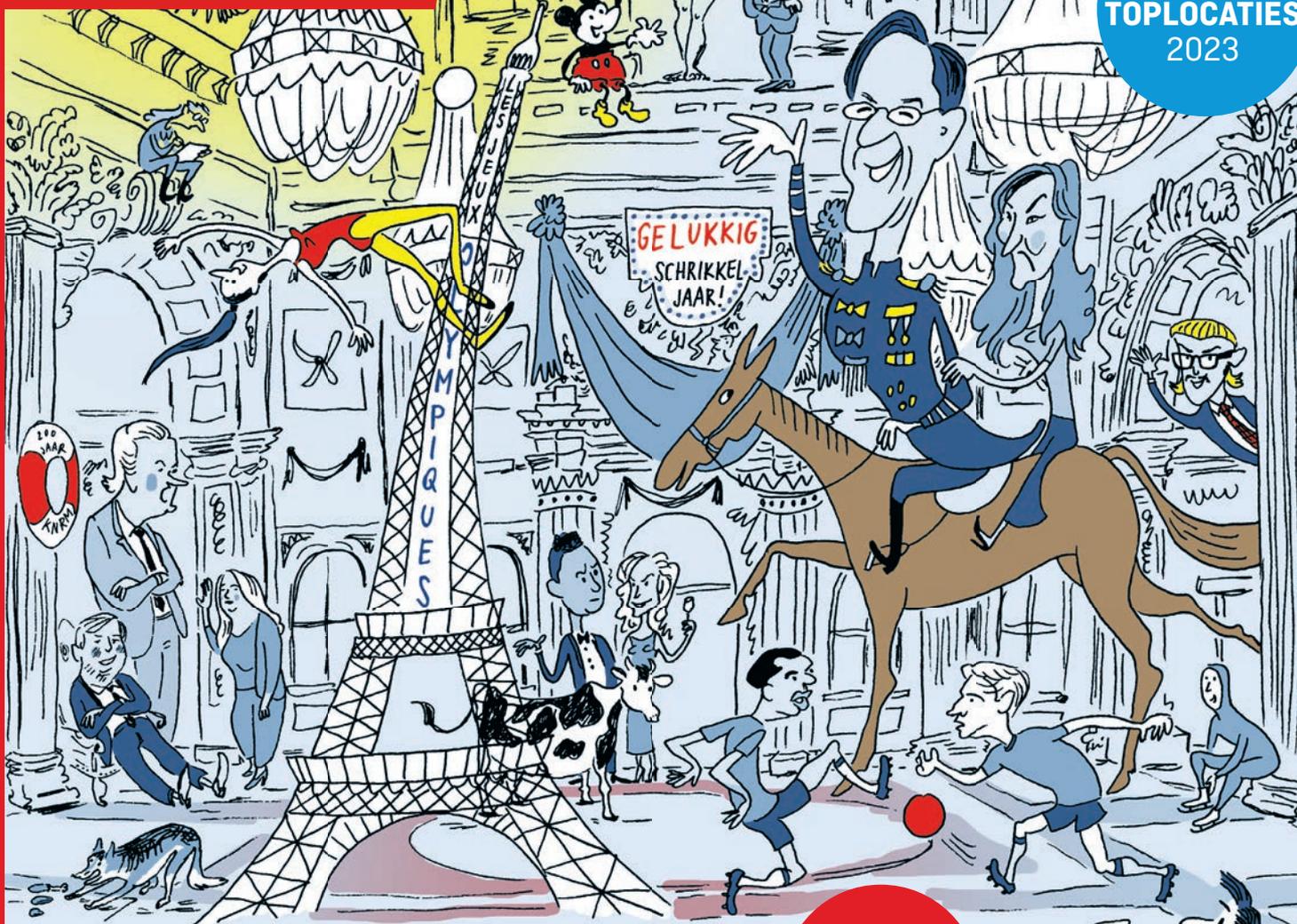

EW

WEEKBLAD

NUMMER 52 • 79STE JAARGANG • 30 DECEMBER 2023 • € 6,99

PLUS
TOPLOCATIES
2023

VOORUITBLIK 2024

POLITIEK Verkiezingen in Europa **TRENDS** Minder kans op armoede **KLIMAAT** Extreem weer **AMBASSADEURS** over 'hun' land **AMERIKA** Trump of Biden? **INDIA** Wapenrace met China **FINANCIËN** Uw geld in 2024 **7 REGIO'S** De wereldeconomie **ESSAY** Ingrid Thijssen (VNO-NCW) **VRACHTVERVOER** Schepen met zeilen **BELASTINGEN** Sparen & beleggen **INNOVATIE** Beste tech-idee **CULTUUR** In première **ARCHITECTUUR** 6 markante projecten **AGENDA** 2024 van dag tot dag

INHOUD **EW** *Eerst de feiten.*

EW is als *Elseviers Weekblad* opgericht in 1945 en is een voortzetting van *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* (1891-1940)

Omslagillustratie: Eliane Gerrits

10

NEDERLAND

Strijdbaar tegen water

Watertekort, wateroverlast en extremen in het weer vragen een variëteit aan maatregelen. En de kosten ervan zullen flink toenemen, zo blijkt uit het Deltaprogramma.

WERELD

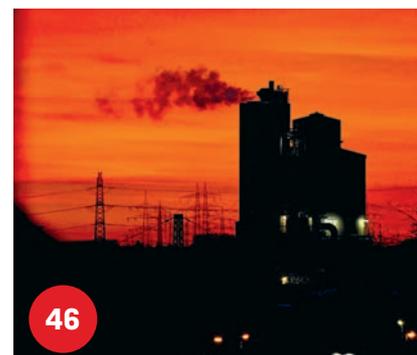
Op 5 november kiezen de Amerikanen een president. Vrijwel zeker staan twee bekende gezichten op het stembiljet: Joe Biden en Donald Trump.

34

ECONOMIE

Een coronacrisis, inflatie, een energiecrisis en een stijgende rente. Genoeg problemen, maar een recessie bleef uit. Zal de wereldeconomie groeien in 2024?

46

4 **Commentaren** Immigratie; Meer ondernemerschap; Amerikaanse presidentsverkiezingen; Invaren pensioenen

6 **Cartoon** Eliane Gerrits

NEDERLAND

10 **Deltawerken** Strijdbaar tegen water

14 **Interview** Voormalig Tweede Kamerlid Henk Nijboer

16 **Justitie** Uitspraak Marengo-proces **Defensie** Nieuwe terreinwagenvan Manticore **Verkeer** Boetes fors hoger

18 **Essay** Hoe hopeloos is ons land eraan toe?

20 **Europese Unie** Verkiezingen in een verdeeld Europa

22 **Column** Martin Sommer Wie de modellen heeft, heeft de macht

24 **Trends** Zeven sociale ontwikkelingen op een rij

27 **Column** Geerten Waling Kamer, stel je in op meer afsplitsingen

WERELD

30 **Standplaats** Zeven ambassadeurs over hun land

32 **Interview** Michael Abramowitz van denktank Freedom House

33 **Robbert de Witt** Het dreigt een goed jaar voor Poetin te worden

34 **Verenigde Staten** In 2024 kiezen Amerikanen een president

36 **Essay** Europa kruipt weg in zachte welvaart

38 **India** Premier Modi gaat vizier op China richten

ECONOMIE

44 **Conjunctuur** Enkele prognoses op een rij

46 **Wereldeconomie** Vooral India, Indonesië en Zuid-Europa zetten de toon in 2024

50 **Verbouwing** Groen staal in 2045 bij Tata Steel

52 **Essay** Hup, en nu handen uit de mouwen

56 **Geld** Ontwikkelingen voor uw financiën op een rij

58 **Belastingen** Ondernemers en vermogenden betalen meer

60 **Interview** Maarten Pieter Remmen, incasso-ondernemingen

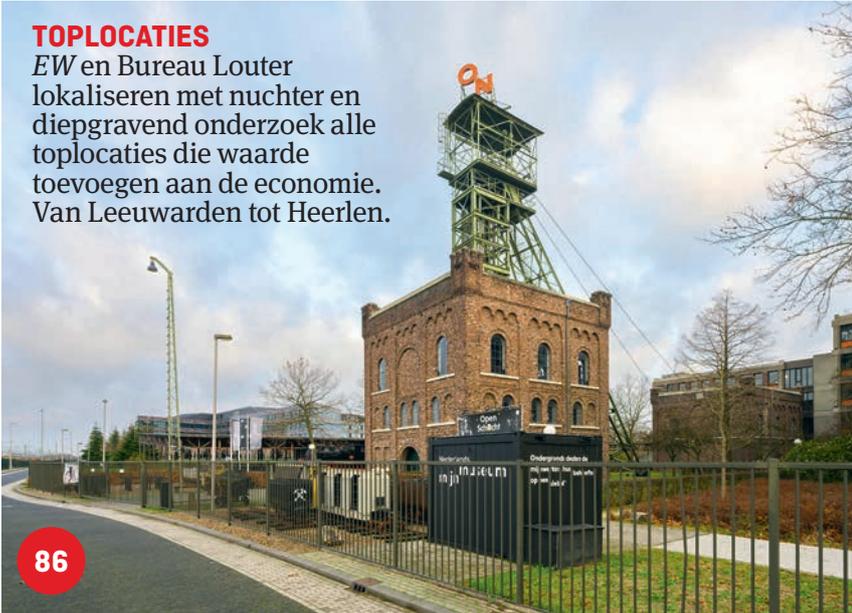
KENNIS & TECH

62 **Vervoer** Met zeil heeft vrachtschip minder brandstof nodig

64 **Essay** De huisartsenpost als winstmachine

TOPLOCATIES

EW en Bureau Louter lokaliseren met nuchter en diepgravend onderzoek alle toplocaties die waarde toevoegen aan de economie. Van Leeuwarden tot Heerlen.

86

72

CULTUUR

Wat hebben musea, bioscopen, toneel- en muziekpodia en streamingdiensten volgend jaar zoal te bieden? Een greep uit het culturele aanbod in 2024.

KENNIS & TECH

Commerciële huisartsenetens hebben een slecht imago. Zo was de spoeddienst niet altijd bereikbaar. Maar ze kunnen wel van pas komen.

64

- 66 **Innovatie** De drie beste tech-ideeën van het jaar
- 68 **Interview** Sterrenkundige Mariska Kriek
- 69 **Column** **Simon Rozendaal** Sombor over toekomst? Kijk omlaag!
- CULTUUR**
- 72 **In première** Een greep uit het culturele aanbod
- 76 **Architectuur** Zes markante projecten die worden opgeleverd
- 78 **Interview** Emile Schrijver, directeur Holocaustmuseum
- 79 **EK voetbal** Wie wint in 2024 het toernooi in Duitsland?
- 80 **Olympische Spelen** Frankrijk is decor van de Spelen deze zomer
- 82 **Essay** Een nieuw geloof: leuke dingen doen
- 84 **Literatuur** Gekwelde Joodse schrijver Jacob Israël de Haan
- 86 **Onderzoek** Alle toplocaties die economische waarde toevoegen
- 118 **Agenda** 2024 van dag tot dag
- 123 **Column** **Liesbeth Wytzes** Wat de toekomst ook brengen moge!
- 125 **Herdenken in 2024** 500 tot 5 jaar geleden
- 126 **Vooruitblik op 2025** Verkiezingen, herdenkingen, jubilea

NON SOLUS**Dit nooit weer**

Elk jaar klinkt op 4 mei – tijdens de vele dodenherdenkingen in het land – het enigszins brave ‘Dit nooit weer’. Het zijn de rituele woorden die nu eenmaal aan deze dag zijn vastgeklonken. Geen toespraak op 4 mei kan zonder deze trits.

Dus ook in 2024 zullen deze woorden op 4 mei als vanouds weer klinken. Het is dan ruim een halfjaar geleden dat Hamas in Israël een gruwelijk bloedbad aanrichtte. Slechts de allerdappersten durven hiervan de bewegende beelden – de horror – te bekijken.

‘Dit nooit weer.’ Maar sinds 7 oktober 2023 zitten Joden in Nederland bij elkaar ondergedoken.

Ze schuilen bij elkaar omdat ze voelen dat de buitenwereld partij kiest voor de ander. Treden ze naar buiten via de media, dan volgt een bombardement van haat, van sarren, zuigen en bedreigen.

Hun kinderen gaan naar zwaarbevaakte scholen. En op treinstations moeten ze horen dat hun soort de zee moet worden ingedreven, terwijl autoriteiten naar elkaar wijzen, hun verantwoordelijkheid ontlopend. Nee, niet net als toen, dat is te makkelijk. Maar de angst en boosheid zijn er niet minder om.

‘Dit nooit weer.’ Die woorden beginnen snel hun betekenis te verliezen.

Tot slot. Dit was mijn laatste stukje op deze plek. Vanaf 1 januari is de hoofdredactionele leiding van dit weekblad in de vaardige handen van mijn opvolger Hella Hueck.

Journalistiek is een dienstbaar beroep. Niet collega’s, bronnen en zelfs niet het onderwerp behoren leidend te zijn, maar de lezer.

U bent al die jaren mijn inspiratiebron geweest. Het was een feest om u te dienen.

Het ga u allen goed.

Arendo Joustra,
hoofdredacteur

COMMENTAREN

Met z'n allen

Voor verkiezingsthema immigratie wordt 2024 een belangrijk jaar.

Het politieke thema dat zo dominant was in het verkiezingsjaar 2023, dient zich ook voor het nieuwe jaar alweer aan. Immigratie, weer eens. In 2024 zal Nederland zijn 18 miljoenste inwoner verwelkomen – als dat het juiste woord is. Heel lang duurt dat niet meer: op de dag dat dit commentaar werd geschreven, stond de ‘bevolkingsteller’ van het Centraal Bureau voor de Statistiek ruim 50.000 inwoners onder die toch wel historische grens. Veel eerder dan gedacht zal die worden bereikt, vooral als gevolg van immigratie.

Over hoe het nu verder moet, met z'n allen, in dat dichtbevolkte en vooral door immigratie steeds dichterbevolkte land, gaat het al meteen in januari nadrukkelijk. In december piepte de Adviesraad Migratie al even voor met een ‘verkenning’ over arbeidsmigratie, maar *the real thing* staat nog op stapel. Eind van de maand komt de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 eindelijk met haar bevindingen. De vrij divers samengestelde commissie boog het wijze hoofd over de gevolgen voor de samenleving van zowel vergrijzing als immigratie, en behoud van brede welvaart – wat dat ook moge zijn. Verwacht dus geen ‘asielstop’.

Ook in januari al beslist de Eerste Kamer naar verwachting over het lot van de veelbesproken spreidingswet, die op termijn de lokale opvang van asielzoekers in het gareel moet zien te krijgen. *Last but not least* zullen de eerste weken van het nieuwe jaar meer licht brengen over een eventueel kabinet van rechts en radicaal-rechts. Migratie zal een van de prioriteiten zijn, ook al zijn er ook op dat punt verschillen tussen de vier pratende partijen.

Dat de behandeling van de spreidingswet in de Eerste Kamer is verschoven van 2023 naar 2024 heeft iets toepasselijks. Het nieuwe jaar is namelijk een soort jubileumjaar, als het gaat om migratie. Op 1 juli is het dertig jaar geleden dat het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) een zelfstandig bestuursorgaan werd.

Suf bureaucratisch feitje? Toch niet: 1 juli 1994 markeert een heuse paradigmashift in het overheidsbeleid. Tijdens de oorlog in Joegoslavië – met zijn vele vluchtelingen uit die regio – ontstond het inzicht dat de opvang van asielzoekers veel te houtje-touwtje was voor de aantallen. De verantwoordelijkheid lag decentraal, bij de gemeenten. En dat was een eindeloos gehannes met ho-

tels, tenten en vakantieparken. Voortaan zou de Rijksoverheid het veel beter gaan doen, namelijk *centraal* – er is een reden dat het COA zo heet.

De afloop is bekend. Dertig jaar later moet de verantwoordelijk staatssecretaris, om het onder de aantallen bezwijkende aanmeldcentrum in Ter Apel te ontlasten, zijn toevlucht zoeken in... tenten, vakantieparken en hotels. De asielketen áchter de eerste opvang bezwijkt onder de achterstanden. Dertig jaar ‘centrale’ overheidsregie zonder zelfs maar de geringste regulering van de instroom – een succesverhaal is het niet. Over hoe het land er politiek bijligt, dertig jaar later, hebben we het dan maar even niet.

Hoe dan ook, er rust op die vier pratende partijen een grote verantwoordelijkheid. Er zijn veel onderwerpen die hen verdelen. Maar wat ze delen, is in elk geval een intentie om eindelijk, hoe dan ook, onbevreesd het immigratievraagstuk aan te vatten. Er zijn tal van beperkingen en beren op de weg. Maar van het belangrijkste obstakel van de afgelopen Rutte-jaren – politieke verdeeldheid – hebben de vier minder last.

Verpruts het niet. Er is een kabinet op gesneuveld.

Hopelijk komt het onderwerp dan ook eens wat uit de grimmige sfeer. Minder probleem, meer kans.

Wie die 18 miljoenste ook wordt, het zou mooi zijn als die zich een beetje welkom voelt.

Gertjan van Schoonhoven

Nieuwe instroom: kansen in plaats van problemen

Nico Gersman/ANP

Weg omhoog

Meer ondernemerschap, niet meer overheid is oplossing voor malaise.

De economie is in 2023 langzaam weggezonden. Dat klinkt niet onoverkomelijk, maar het beeld wordt vertroebeld doordat de overheid de geldkraan heeft opengezet. Dat verhult dat consumenten flink op de rem trapt en dat bedrijven huiverig zijn om te investeren. De traditionele exportmotor van Nederland hapert eveneens, nu ook buiten de landsgrenzen de groei matig blijft (zie ‘Economie in 2024’ op pagina 46). Vooral de positie van de industrie is zorgelijk. In veel sectoren krimpt de productie fors, en het is geen gegeven dat bestuurders grote bedragen uitgeven om hun Nederlandse fabrieken *state of the art* te houden.

De publieke geldkraan open laten staan, is geen structurele manier om de economie weer aan de praat te krijgen. De weg omhoog is alleen te vinden als bedrijven er weer vertrouwen in hebben dat het hier goed ondernemen is (zie ook ‘Hup, en nu handen uit de mouwen’ op pagina 52). Dit kan de politiek stimuleren met een reeks aan maatregelen, maar vooral door een helder signaal uit te zenden: wij waarderen ondernemerschap, en geven daarvoor alle ruimte.

Joris Heijn

Ook ons belang

Nederland moet voorbereid zijn als de trans-Atlantische wind draait.

De Amerikaanse presidentsverkiezingen zijn het belangrijkste evenement op de kalender van 2024. Vanaf januari zijn er in de vijftig Amerikaanse staten voorverkiezingen, al lijken die slechts een formaliteit. Huizenhoog favorieten om op het stembiljet te belanden, zijn zittend Democratisch president Joe Biden en de Republikeinse oud-president Donald Trump. Daarmee nomineren de twee partijen dezelfde kandidaten als in 2020 en staat een herhaling van die strijd op de agenda voor 5 november 2024.

Gewenst of ongewenst – de Amerikaanse president is ook een beetje de president van Nederland. De Verenigde Staten zijn, buiten de lidstaten van de Europese Unie, de belangrijkste handelspartner van Nederland. In 2022 werd voor 52 miljard euro aan waarde geëxporteerd naar de Amerikanen. Omgekeerd importeerden we voor liefst 66,4 miljard euro.

De waarde van vrede en veiligheid is niet in geld uit te drukken. Vaststaat dat de Amerikanen die brachten en bewaren op het Europese continent. Decennialang gedroeg Nederland zich als een ordinaire profiteur. Op defensie werd beknipt, want daar zorgden de Verenigde Staten voor. Na de Russische inval in Oekraïne is die trend eindelijk doorbroken. Al wordt de 2-procentnorm van de NAVO nog niet gehaald. De veiligheidssparaplus die de Amerikanen hebben opgeklapt, blijft voorlopig onontbeerlijk.

Dat maakt de keuze voor de bewoner van het Witte Huis een zaak die raakt aan het Nederlands belang. De voortschrijdende radicalisering van Donald Trump (77) is verontrustend. Op 6 januari 2021 mislukte zijn poging om de verkiezingsuitslag in zijn voordeel te wijzigen door op te jatten tot bestorming van het Capitool. Sindsdien zint hij op wraak.

Politieke tegenstanders zet hij weg als ongedierte. En hoewel hij ogenschijnlijk grapte toen hij zei voor een dagje dictator te willen spelen, is het beter die woorden serieus te nemen. Met de rechtsstaat en met democratie heeft Trump weinig op. Amerikaanse instituties zijn stevig, maar Trump zal er op zijn beurt stevig de beuk inzetten. Die risico's zijn ook bij Amerikanen bekend, maar bij de Republikeinen kan een tegenstrever nog niet doorbreken.

Daarbij beschikken de Democraten met de 81-jarige Joe Biden slechts over een krakkemikkig

President Biden is slechts krakkemikkig alternatief voor radicaliserende Trump

Nemdel Nigam/AFP/Getty Images

alternatief. Zijn hoge leeftijd is – net als bij Trump – een punt van zorg. Bovendien stokken de politieke resultaten in de tweede helft van zijn presidentschap, nadat hij in de eerste helft nog enkele grote successen wist te boeken. De schamele groei van het besteedbaar inkomen in veel huishoudens, grote migratieproblemen aan de grens met Mexico en de kostbare gezondheidszorg leiden tot begrijpelijke frustratie.

Ongewis is hoe Amerikanen daar op 5 november naar kijken. Duidelijk is dat Nederland in 2024 zelf zijn zaken op orde moet hebben. Dat betekent allereerst dat samen met Europese partners het voortbestaan van Oekraïne moet worden gegarandeerd. Dat land vecht nu grotendeels dankzij Amerikaanse kogels en mortieren. De Europese productie van wapens moet omhoog.

Daarnaast is de open wereldeconomie voor de Nederlandse welvaart essentieel. Als belangrijke handelspartner moet Nederland voorkomen dat de Amerikanen vervallen in protectionisme. Dat biedt de beste kans op een vervolg van de ruim vierhonderd jaar aan nauwe betrekkingen met een cruciale bondgenoot. **Victor Pak**

Debat gewenst

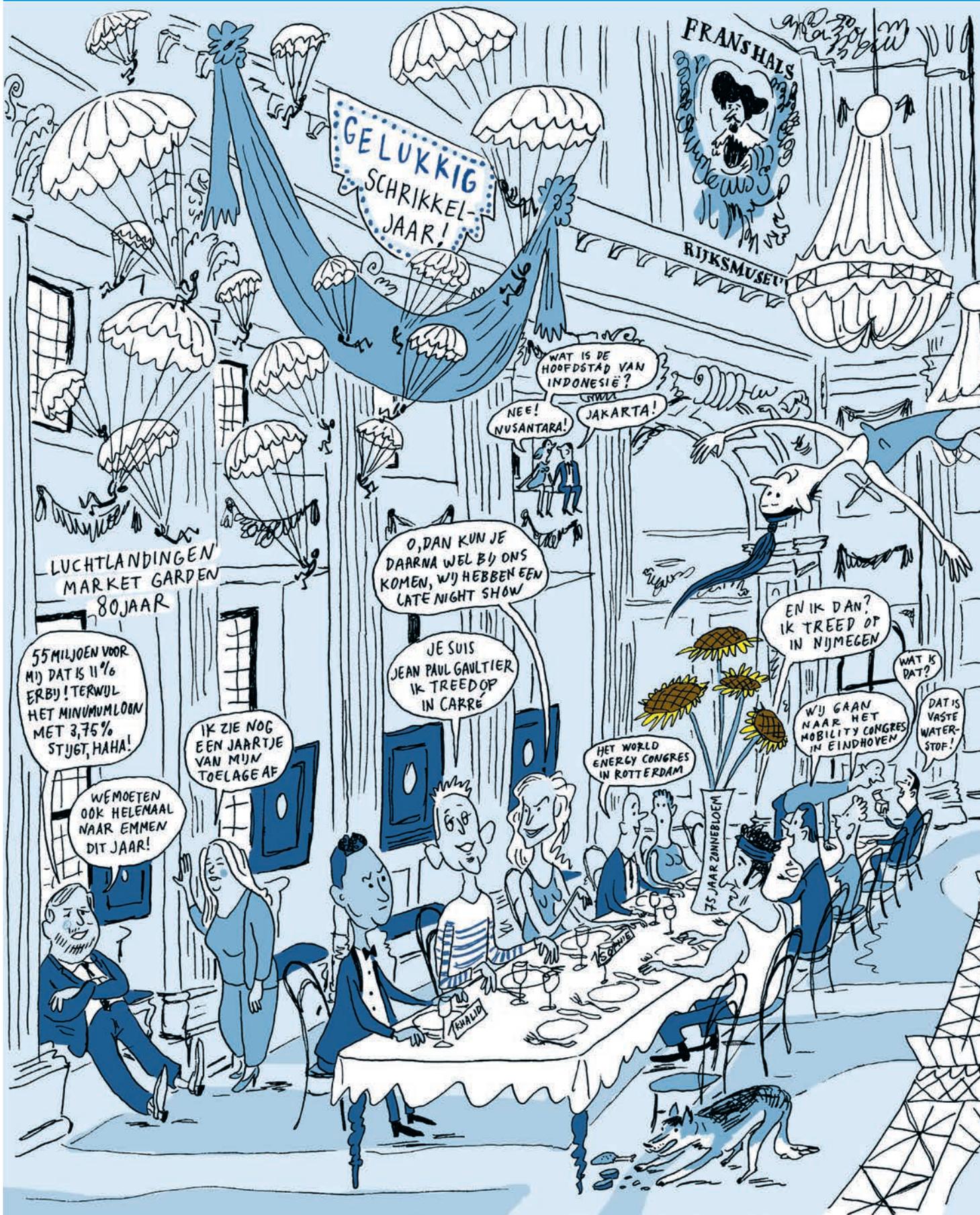
Landsadvocaat had grote bezwaren tegen het invaren van pensioenen.

In 2011 oordeelde de landsadvocaat dat het omzetten ('invaren') van bestaande pensioenafspraken juridisch onhoudbaar is. Dit blijkt uit documenten die het kabinet begin december heeft geopenbaard. Het roept de vraag op waarom het invaren van pensioenen bij de nieuwe pensioenhervorming opeens wel juridisch houdbaar is.

Want net als bij het geklachte Pensioenakkoord van 2010, maakt invaren nu een belangrijk deel uit van de hervorming. In de komende jaren worden miljoenen pensioenregelingen van werknemers en gepensioneerden omgezet van relatief vaste uitkeringen naar uitkeringen die sneller meebewegen met de financiële markten.

Dat betekent ook dat de individuele eigendomsrechten van pensioendeelnemers worden aangetast. Dat mag alleen onder strikte voorwaarden. De vrijgegeven documenten versterken de al bestaande vrees dat de huidige pensioenhervorming daaraan niet voldoet. De kritiek van de landsadvocaat in 2011 was glashelder: er bestond geen absolute noodzaak voor invaren, en daarom mocht het eigendomsrecht van de pensioendeelnemer niet worden aangetast.

De Tweede Kamer heeft eind januari een debat met minister Carola Schouten voor Pensioenen (ChristenUnie) over het invaren. De minister moet dan ten minste één vraag glashelder beantwoorden: waarom bestond er in 2010 geen noodzaak om pensioenen in te varen, en nu wel? **Jeroen van Wensen**

Lang niet ieder familielid is welkom in het familiebedrijf

Wij luisteren ook naar wat niet gezegd wordt

Het bijzondere van een familiebedrijf is dat zakelijke belangen met privélevens kruisen. Maar die kracht is ook meteen de grootste valkuil. Om samen verder te komen kunnen onze objectieve specialisten het verschil maken. Vanuit een vertrouwensband begrijpen zij ook wat er niet gezegd wordt. Want een familiebedrijf gaat niet alleen maar over zaken.

grantthornton.nl/familiebedrijven

Grant Thornton

NEDERLAND 2024

Ludovic Marin/AFP/Getty Images

Gaat Mark Rutte naar de NAVO of wordt hij voorzitter van de Europese Commissie?

STRIJDBAAR TEGEN WATER	
Watersector wil omgaan met extreem weer	10
'IK DOE DIT VOOR GRONINGEN'	
Ambitieuus oud-Kamerlid Henk Nijboer	14
COLUMN GERRY VAN DER LIST	
De ongewisse toekomst van de politieke partij	15
MISDAAD, DEFENSIE, VERKEER	
Marengo-proces; Manticore; Boetes	16
HOE HOPELOOS IS HET LAND ERAAN TOE?	
Philip van Tijn over leesniveau van scholieren	18
EUROPESE UNIE	
Verkiezingen in een verdeeld Europa	20
COLUMN MARTIN SOMMER	
Wie de modellen heeft, heeft de macht	22
TRENDS IN 2024	
Socioloog Tanja Traag beschrijft er zeven	24
COLUMN GEERTEN WALING	
Kamer, stel je in op meer afsplitsingen	27

Strijdbaar tegen water

De trotse watersector wil kunnen omgaan met extremen in het weer. Maar dat Deltaprogramma gaat wel wat kosten.

Carla Joosten

Het weer verandert. Nat wordt natter, droog wordt droger, heet wordt heter, extreem wordt extremer. Wat nu nog uitzonderlijk is, zal het nieuwe normaal worden. Wat te doen? Is Nederland wel op die extremen voorbereid? Nog lang niet. Veel dijken, dammen en duinen zijn er niet tegen bestand. En zonder ingrijpen weerstaan ze al helemaal niet de zeespiegelstijging op de lange termijn.

Watertekort, wateroverlast en extremen in het weer vragen een variëteit aan maatregelen. Op korte termijn moet er iets gebeuren om droge voeten te houden, maar ook om genoeg water te hebben. Op langere termijn komt door de

zeespiegelstijging de veiligheid ernstig in het geding.

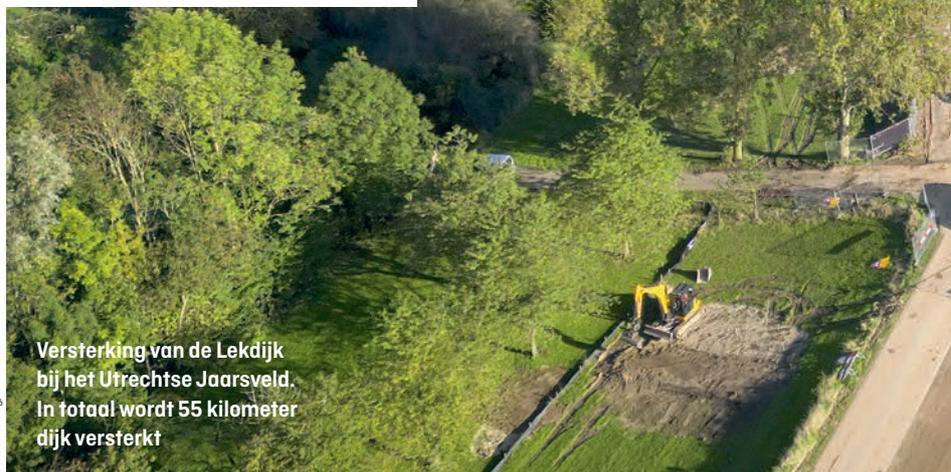
Werk aan de winkel. De overheid herzielt oude plannen van hogere en bredere dijken aan kust en rivieren. In totaal moet 1.500 kilometer aan dijken op de schop, net als 426 bruggen, tunnels, sluisen en viaducten. En dat in een land waar de ruimte toch al schaars is. Om nog niet te spreken van de kosten die ermee zijn gemoeid.

Kosten die flink toenemen door de 'zeer hoge inflatie in de grond-, weg en waterbouwsector'. Dat blijkt uit het Deltaprogramma 2024, dat voorsorteert op wat Nederland te wachten staat. En of de politiek maar vast enkele miljarden euro's extra wil reserveren voor het Del-

tafonds, om de kosten als gevolg van de klimaatverandering op te vangen. Een spaarpotje dat gelijke pas moet houden met de klimaatverandering.

In 2014 vernieuwde de overheid de veiligheidsnormen voor dijken. De oude 'veiligheidsnormering' stamde uit de jaren vijftig en zestig. Intussen wonen achter die dijken veel meer mensen, en is er veel meer economische waarde die moet worden beschermd tegen overstromingen. Daaraan vast zit een heel controlesysteem van inspecties waardoor zwaktes naar boven komen.

En zo staat Nederland, een halve eeuw na de Watersnoodramp van 1953 en de bouw van de ingrijpende en alom be-

Versterking van de Lekdijk bij het Utrechtse Jaarsveld. In totaal wordt 55 kilometer dijk versterkt

Sender Koning/ANP

wonderde Deltawerken, nog altijd voor de opgave het land te beschermen tegen de elementen. Voeg daarbij de verdroging, een dreigend watertekort en te vies water, en het is duidelijk dat water nog wel even voor problemen zal zorgen.

Volgens het Deltaprogramma 2024 moet jaarlijks 50 kilometer aan dijken worden versterkt om in 2050 aan de dan wettelijke normen te voldoen. En dan gaat het niet alleen om zeekeringen.

In Zwolle begon medio 2023 de verzwaring van 7,5 kilometer aan stadsdijken langs het Zwolle-IJsselkanaal en het Zwarte Water. Een werk dat 300 miljoen euro kost, 40.000 euro per meter. De duurste dijk

van Nederland, en een verdrievoudiging van wat anderhalf jaar eerder nog werd verwacht. De veiligheidseisen werden strenger en de bouwkosten duurder.

De dijkversterking in Overijssel is geen luxe. Bij een doorbraak zouden tweehonderd inwoners in levensgevaar komen en zou de schade 3 miljard zijn. Een gevaar dat op veel plekken loert. De in december vertrokken Deltacommissaris Peter Glas, regisseur van 's lands waterwerken, herinnerde er in november

Nederland geeft 1 procent van het nationaal inkomen uit aan water

nog eens aan dat 62 procent van de 237 waterkeringen nog niet voldoet aan de wettelijke normen die in 2050 gelden. Die dijken moeten alsnog worden versterkt. Dit zal tussen de 15,7 en 32,9 miljard euro kosten – pakweg een verdubbeling van eerder begrote kosten.

Belangrijkste oorzaak

van die extra miljarden zijn de prijsstijgingen in de bouw. In Den Haag groeit de zorg over het kostenplaatje van het Deltaprogramma. Maar 's lands verdediging tegen het water opgeven, betekent volgens het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat dat er tot 2050 tussen de 77,5 en 173,6 miljard euro klimaatschade kan optreden. Plus slachtoffers.

Nederland besteedt 1 procent van het nationaal inkomen aan water. Volgens de Deltacommissaris 'een bescheiden bedrag voor een land dat voor eenderde onder de zeespiegel ligt en voor tweederde overstroombaar is als we de duinen, dijken en deltawerken niet hadden'.

Aan de Tweede Kamer schrijft

hij: 'De kosten van niets doen zijn voor ons land onvoorstelbaar veel hoger. Er wonen tien miljoen mensen in dit overstroombare gebied, er staat voor biljoenen euro's aan gebouwde panden en er ligt voor onschatbare waarde aan cultureel erfgoed. De kosten van waterveiligheid worden in alle scenario's onvermijdelijk hoger.'

Woorden die duidelijk zijn gericht aan de partijen tijdens de kabinetsformatie.

Dijken versterken: dat doet denken aan oude tijden waarin Nederland de strijd tegen het water begon. Ongeveer 60 procent van het land zou geregeld onder water staan als er geen waterkeringen zouden zijn. Intussen stijgt de zeespiegel, daalt de bodem en moeten de

Rob Engelaar/AFP/Getty Images

Overstroomde camping Hatenboer in Roermond op 15 juli 2021

grote rivieren ‘piekafvoeren’ kunnen verwerken.

In het Deltaprogramma werken overheden met kennisinstellingen en maatschappelijke clubs aan het klimaatbestendig maken van Nederland. Dat komt neer op adaptatie: het aanpassen van de ruimtelijke inrichting aan het nieuwe klimaat.

Dijken bouwen doet Nederland al eeuwen en het metier is ’s lands trots. Waterbouwers zijn creatief en passen vernieuwingen toe, zoals dijken met wanden gemaakt van zogenoemde bergklei of met stalen damwanden. In de Hedwigepolder in Zeeuws-Vlaanderen werd geëxperimenteerd met het toevoegen van kalk aan klei, waardoor dijken beter bestand zijn tegen erosie. Daardoor ‘slijt’ de grond minder snel door de golven.

Hoe creatief ook, dijkbouwend Nederland stuit op obstakels, zoals gebrek aan ruimte. Een dijk verhogen in het landelijk gebied gaat nog wel, maar die dijk ook nog verbreden – liefst met stroken van 30 meter aan weerszijden – is niet eenvoudig. Lang niet iedereen werkt

mee. In de steden is de ruimte nog schaarser. Voor dijkverbreding is meestal al helemaal geen plek. Zeker niet in een dijkrijke stad als Rotterdam. Hoe dat kan worden opgelost, valt nog te bezien.

Problematisch zijn ook het tekort aan personeel en de ingewikkelde procedures om grond te verwerven. De stikstofregels belemmeren de dijkbouw eveneens. Liefst 28 van de 34 projecten die de komende vijf jaar op de planning staan, bevinden zich volgens de Deltacommissaris in de ‘invloedssfeer’ van reeds overbelaste en stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Gevreesd wordt voor enorme vertragingen, waardoor geld voor dijken op de plank blijft liggen.

Behalve versterking van dijken zijn ook maatregelen nodig om hoogwater vanuit zee en rivieren te kunnen verwerken en weerbaar te zijn tegen extreme regenval. Iets wat ook steden parten speelt. Overstromingen van riolen zijn niet meer uitzonderlijk. Lokaal nemen gemeenten maatregelen om de overlast

Van 34 dijkverzwaringen liggen er 28 in voor stikstofgevoelige natuurgebieden

binnen de perken te houden. In Amsterdam worden sponzen van steenwol in de grond gelegd om water vast te houden, dat bij droogte kan worden gebruikt. Ook elders wordt dit ‘hemelwater-infiltratiesysteem’ gebruikt om wateroverlast na extreme regen te voorkomen. Waar meer ruimte is, leggen waterschappen buffers aan.

Een terugkerend fenomeen is de wens om te bouwen op plekken waar dat gezien de weerextremen misschien niet verstandig is. Zo hebben Almere en Lelystad plannen om in het IJsselmeer te bouwen. Vraag is hoe zulke bouwobjecten kunnen worden beveiligd tegen extreme wateroverlast.

De overstromingen in Limburg in juli 2021 toonden dat de natuur nog altijd verrassingen in petto heeft. De

meteorologische situatie – dat wat zich in de lucht afspeelt en de invloed daarvan op de regenval – leidde in grote delen van het stroomgebied van de Maas en Rijn tot neerslaghoeveelheden zonder precedent.

Provincies moeten voortaan rekening houden met mogelijke effecten van meteorologische omstandigheden door ‘stresstesten’ te doen. Gekeken wordt hoe voorzieningen als ziekenhuizen, drinkwater en elektriciteit bij weerextremen beschikbaar kunnen blijven.

Te nat is niks, maar te droog ook niet. In periodes van hitte en droogte dreigen steeds vaker problemen met zoetwaterbeschikbaarheid. Drinkwaterbedrijven zien hun voorraden slinken. En er is te weinig water in de rivieren om andere waterwegen door te spoelen, waardoor zeewater landinwaarts verzilting veroorzaakt.

De komende zomers worden droger. Met alle gevolgen voor de droogvallende Rijn waarvan Nederland afhankelijk is. Ook daarmee zijn waterbeheerders druk. Maar het is mogelijk om het land te wapenen tegen de extremen van het weer. Zelfs een zeespiegelstijging van 3 meter kan Nederland aan. Het vergt alleen geld en staaltjes innovatieve waterbouw. **EW**

2,4%
variabele rente

Nieuw: Rabo TijdslotSparen

De slimme keuze voor je spaargeld

Kies voor Rabo TijdslotSparen:

- Variabele rente tot 2,4%
- Plan een opname minimaal 90 dagen vooruit
- Geen minimale inleg

Begin gewoon in de Rabo App of op [rabobank.nl/tijdslotsparen](https://www.rabobank.nl/tijdslotsparen)

de coöperatieve Rabobank

INTERVIEW

Henk Nijboer:
‘Het tij keren,
dat is mijn doel’

Oud-Kamerlid voor de PvdA **Henk Nijboer** (40) ontwikkelt in 2024 een sociale agenda voor het aardbevingsgebied in Groningen en Noord-Drenthe, als deel van een nieuw begin. Wat zijn de ambities van de geboren Groninger?

Jesper Woulijn

‘Ik doe dit met hart en ziel voor Groningen’

Gertjan van Schoonhoven

EW Wat voor jaar wordt 2024 voor u?

Henk Nijboer: ‘Ik heb 5 december afscheid genomen als Tweede Kamerlid, op 6 december ben ik begonnen als kwartiermaker sociale agenda voor het aardbevingsgebied in Groningen en Noord-Drenthe. Het is mijn opdracht om op vier terreinen een sociale agenda voor de inwoners te ontwikkelen: armoede, onderwijsachterstand, gezondheid en leefbaarheid. Dertig jaar lang is er 100 miljoen euro per jaar beschikbaar voor een kentering ten goede.’

EW Wat doet een kwartiermaker precies?

Nijboer: ‘Ik ben door Rijk, provincie en gemeenten aangesteld voor een jaar. Daarin moet ik met gemeentes en maatschappelijke organisaties in kaart brengen wat er nodig is op die vier terreinen. Ik zal heel veel in Groningen en Noord-Drenthe zijn. Eind 2024 moet de sociale agenda voor de komende dertig jaar er liggen. Welke heldere doelen moeten worden bereikt? Hoe verdeel

je het geld? Dat is mijn werk.’

EW De kabinetsreactie op het eindrapport van de parlementaire enquêtecommissie aardgaswinning spreekt van ‘erkenning, herstel en perspectief’ voor de Groningers. Welke zijn voor u?

Nijboer: ‘Herstel en perspectief. Het kabinet zei: Nederland heeft een ereschuld jegens Groningen. Daar is een brede agenda voor, waarvan de sociale agenda deel uitmaakt, náást het economische Nationaal Programma Groningen en het herstel en de verduurzaming van de huizen. Ik heb straks een eigen, klein team.’

EW Herstel, perspectief: hoe maakt u die doelen concreet?

Nijboer: ‘Het gaat in het bevingsgebied niet alleen om banen en huizen. De leefbaarheid en mentale gezondheid staan onder druk. Alle vertrouwen in de overheid is er weg, door de manier waarop er met de inwoners is omgegaan. Dat snijdt door hele gemeenschappen en is schadelijk voor hoe kinderen er nu opgroeien.

Er is serieus geld om het verschil te maken voor toekomstige generaties.’

EW De Algemene Rekenkamer is vaak kritisch over ambitieuze overheidsprogramma’s, omdat onduidelijk is of het belastinggeld zinnig is besteed. Wat vindt u?

Nijboer: ‘Ik vind het echt mijn plicht om te kijken of maatregelen werken. We moeten dat echt heel goed doen, onder meer met data. Een verschil met veel overheidsprojecten is wel dat die vaak voor de kortere termijn zijn. Dan zijn effecten moeilijker te overzien. Dit is voor de heel lange termijn, net als het Nationaal Programma Rotterdam-Zuid en het Nationaal Programma Heerlen-Noord. We kunnen leren van de ervaringen daar – wat wérkt? – en kijken naar wetenschappelijke inzichten. Welk beleid is het effectiefst als je armoede wilt keren?’

EW U bent geboren Groninger, woont er. Wat betekent dit voor u persoonlijk?

Nijboer: ‘Ik denk dat ik na elf jaar Kamerlidmaatschap ’s avonds wat vaker thuis ben... Dat vind ik wel prettig, ja. Maar wat ik vooral mooi vind, is dat ik de kans krijg iets voor Groningen te doen. Ik heb gezien hoe de ziel van het gebied kapot is gemaakt. Ik zet me er met hart en ziel voor in om dat te veranderen. Het tij is gekeerd als inwoners over tien jaar zeggen: “Het was doffe ellende, maar het staat er beter voor.” Dat is mijn doel.’ **EW**

**GERRY VAN
DER LIST**

De ongewisse toekomst van de politieke partij

In september afgelopen jaar publiceerde *EW* een omslagverhaal over ‘plofpartijen’. Dat wil zeggen: politieke partijen die bijna net zo snel ondergaan als ze zijn opgekomen. Aan het woord kwam onder anderen ervaringsdeskundige Geert Dales. De oud-VVD’er meende als voorzitter van 50PLUS deze ouderenpartij te kunnen revitaliseren. Maar het werd een enorm fiasco. Na veel geruzie stapte Dales ontgoocheld op.

Zijn nare ervaringen deden de mislukte bestuurder met extra begrip kijken naar het PVV-model. Hoe Geert Wilders het heeft aangepakt, zei Dales in *EW*, was zo slecht nog niet. ‘Hij heeft bijna geen last van gesodemieer. Daardoor gaat de PVV al betrekkelijk lang mee.’

De uitslag van de verkiezingen van 22 november zou kunnen worden gezien als een bevestiging van de juistheid van deze analyse. De grote winnaar was immers de PVV. Van interne conflicten was, voor zover de buitenwacht dat kon beoordelen, inderdaad geen sprake. De aanvoerder heeft geen last van ledenvergaderingen en weet dissidenten in het kader betrekkelijk eenvoudig de mond te snoeren of te lozen.

Het succes van Wilders zet weer eens aan het denken over het functioneren van politieke partijen. De Partij voor de Vrijheid is namelijk geen partij in de gebruikelijke zin van het woord. Ze is een soort kiesvereniging, zonder leden, met een al machtige leider.

De traditionele partijen kampen met een legitimiteitscrisis. Het CDA is op een dramatische wijze ineengestort, de PvdA is in wan-

hoop in de armen van GroenLinks gevlucht, en de VVD had haar tijdelijke status als grootste partij vooral te danken aan het aanzien van lijsttrekker Mark Rutte. Het CDA telde in 1980 nog ruim 162.000 leden, terwijl de teller op 1 januari 2023 op 31.916 bleef steken. De VVD ging in dezelfde periode van zo’n 85.000 naar 23.818 leden.

Het wijzen op de ongewisse toekomst van de politieke partij is geen nieuw verschijnsel. *The Party’s Over* is niet alleen de titel van het liedje waarmee Sandra Reemer in 1976 negende werd op het Eurovisiesongfestival, maar ook van een vijf jaar eerder verschenen boek van de hand van David S. Broder. De stelling van de gezaghebbende Amerikaanse journalist was dat politieke partijen in moderne samenlevingen met een electoraat van geëmancipeerde individualisten uit de tijd zijn.

Nu heeft de politiek in de Verenigde Staten een ander karakter dan in Nederland, maar ook hier zijn al aardig wat bijeenkomsten georganiseerd over nut en noodzaak van partijen. Doorgaans komt dan een politicoloog aan het woord die met sociaal-wetenschappelijk jargon wijst op de functies van deze organisaties.

Zo zijn er de articulatiefunctie en aggregatiefunctie. Dat wil zeggen: partijen brengen de wensen en denkbeelden van hun achterban naar voren en smeden deze samen tot een min of meer samenhangend programma. De participatiefunctie heeft betrekking op het stimuleren en begeleiden van deelname aan de politiek, en de rekruteringsfunctie op het werven en selecteren van goede kandidaten voor de volksvertegenwoordiging en het openbaar bestuur. Gewezen kan ook nog worden op de betekenis van politieke socialisatie: partijen scholen en vormen leden, en leveren daarmee een bijdrage aan versterking van het democratisch burgerschap.

Zijn de opgesomde functies waardevol? Het simpele antwoord is: ja, zeker. Zijn ze ook door andere organisaties te vervullen? Niet zo eenvoudig. Onderzoeksinstellingen en opiniepeilers bijvoorbeeld kunnen ook wel ongeveer duidelijk maken wat er onder de bevolking leeft, en zo bestuurders een bepaalde richting opsturen. Maar ‘het’ volk is veeleisend en het volkse verlanglijstje vertoont innerlijke tegenstrijdigheden. Zo willen de meeste burgers lagere belastingen én meer ondersteuning van de overheid, twee wensen die lastig samen kunnen worden gerealiseerd. Partijen hebben de taak de verwachtingen van kiezers te temperen en realistische, financieel degelijke plannen te presenteren.

Kortom, het verval van politieke partijen is zorgelijk. Valt daar iets tegen te doen? Alleen als kiezers uit hun luie stoel komen en actief worden in deze voor een democratie zo belangrijke organisaties. Maar de kans dat dit gebeurt, is natuurlijk klein.

EW

In een democratie vervullen politieke partijen tal van waardevolle functies

Uitspraak in Marengo-proces

Megazaken tegen de georganiseerde misdaad vormen zware aanslag op capaciteit van de rechterlijke macht.

Gerlof Leistra

Ook in 2024 bepalen megazaken tegen de georganiseerde (drugs)misdaad de agenda van de rechterlijke macht. Bijna zes jaar na het begin van de zaak staat voor dinsdag 27 februari in de rechtbank Amsterdam de uitspraak gepland in het Marengo-proces, het omvangrijke liquidatieonderzoek tegen Ridouan Taghi en zestien medeverdachten. Het Openbaar Ministerie (OM) eiste levenslang tegen zes hoofdverdachten voor zes moorden, vier pogingen en een geplande aanslag met een raket op een spyshop (winkel voor spionage-

apparatuur). Tegen de andere verdachten eiste het OM straffen tot 26 jaar en acht maanden.

In de Eris-zaak tegen een moordcommando dat in 2017 in wisselende samenstelling vijf liquidaties pleegde, dient in 2024 bij het Hof Arnhem-Leeuwarden hoger beroep. De rechtbank Midden-Nederland gaf de vier hoofdverdachten levenslang.

In juni doet de rechtbank Amsterdam uitspraak tegen negen verdachten van de moord op misdadigjournalist Peter R. de Vries in juli 2021. In het Marengo-proces was hij de vertrouwenspersoon van kroongetuige Nabil B.

Per vrijdag 1 maart is Janny Knol de eerste vrouwelijke baas van de Nationale Politie. In die functie is zij de opvolger van de afzwaaiende Henk van Essen. Knol is nu nog baas van de eenheid Oost-Nederland.

Grote vraag is of het nieuwe kabinet de grote capaciteits tekorten bij politie, rechterlijke macht en het gevangeniswezen weet op te lossen.

Per 1 januari 2024 worden de griffierechten verlaagd met 13,5 procent. Dat zijn de kosten die iedereen moet maken om een zaak voor de rechter te brengen en zich in een zaak te verweren.

Gevaarlijk beest gaat de weg op

Na lang wachten krijgt defensie de beschikking over een nieuwe terreinwagen. Symbool van een krachtiger leger.

Ministerie van Defensie

De Manticore is de nieuwe terreinwagen van de Nederlandse krijgsmacht

Eric Vrijzen

Vanaf 2024 op de Nederlandse wegen: de Manticore, de nieuwe terreinwagen voor de Koninklijke Landmacht, Luchtmacht, Marechaussee en het Korps Mariniers. Defensie heeft er 1.185 in bestelling en ze vervangen de Mercedes-Benz- en Landrover-jeeps, plus de allerlaatste, uitgefaseerde YPR-pantervoertuigen.

De Manticore wordt gebouwd door het Italiaanse Iveco. Hij is veel zwaarder dan de 'MB-bakkies' waarmee de soldaten tot dusver patrouilleerden. Er is ruimte voor zware wapensystemen zoals een boordmitrailleur op het dak of eentje bij het rechterportier.

De Manticore – een gevaarlijk beest in de Griekse mythologie – weegt 12.800 kilo. De commandant zit naast de chauffeur. Twee soldaten zitten gezellig op de achterbank. Er zijn ook ambulance-uit-

Boetes fors hoger

Verkeersboetes: van telefoneren, door rood rijden en parkeren op een invalidenplek tot rechts inhalen.

Samuel Vandeputte

Nieuw jaar, nieuwe boetes. Ook in 2024 zullen verkeersboetes een stuk hoger uitvallen dan in het voorgaande jaar. De inflatiecorrectie is 5,7 procent. Maar in de Voorjaarsnota werd besloten daar nog eens 4,3 procent aan toe te voegen. Zo worden snelheids-overtredingen 10 procent duurder.

Op het overtreden van de snelheidslimiet met 5 kilometer per uur staat vanaf 1 januari een boete van 32 euro op de snelweg, 39 euro buiten de bebouwde kom en 43 euro binnen de bebouwde kom. De tarieven voor snelheidsovertredingen binnen de bebouwde kom lopen het hoogst op. Bij een snelheidsovertreding van 10 kilometer per uur bedraagt de bon 90 euro, bij 20 kilometer per uur 240 euro en bij 30 kilometer per uur 421 euro. Gebeurt de overtreding op een traject met werkzaamheden? Dan wordt de boete nog hoger.

Ook andere tarieven worden aangepast. Zo wordt de boete voor het vasthouden van de telefoon tijdens het rijden 420 euro, een verhoging van 40 euro ten opzichte van 2023. Het ten onrechte bezetten van een invalidenparkeerplek wordt ook zwaarder aangerekend: 490 euro in 2024 ten opzichte van 350 euro een jaar

eerder. Dubbel parkeren wordt juist minder zwaar beboet: 120 euro in plaats van 160 euro. In tegenstelling tot snelheidsboetes worden deze bedragen op tientallen en naar boven afgerond. Zo wordt een boete van 171 euro afgerond naar 180 euro.

Door rood rijden kost u volgend jaar 300 euro, net als rechts inhalen, geen voorrang verlenen, zonder noodzaak de vluchtstrook gebruiken, het blokkeren van een kruispunt, onnodig geluid veroorzaken en rijden zonder zichtbaar kenteken. Bij sommige boetes betekent het tarief van 300 euro een stijging, bij andere een daling. De boetetarieven worden in elk geval gedeeltelijk gestandaardiseerd.

Bij elke boete rekent de politie personeelskosten, apparaatskosten, gerechtskosten, rente en afschrijving. In totaal komen de administratiekosten voor 2024 daarmee op 9 euro, hetzelfde bedrag als in 2023.

Voor wegpiraten is het handig te weten dat er tegen een boete bezwaar kan worden gemaakt via het Digitaal Loket Verkeer of door middel van een brief aan de officier van justitie. Maar voorkomen is uiteraard beter dan genezen.

Remick de Waal/ANP

De georganiseerde misdaad put de capaciteit van de politie en rechterlijke macht uit

voeringen, een variant voor acht inzittenden en een marineversie waarmee je – blub, blub – door 1,5 meter diep water rijdt. De carrosserie en de ruiten zijn robuust bepantserd. Kogels en granaten ketsen erop af. Dit vergt een krachtige motor: 6 cilinder 6,7 liter turbodiesel. Permanente vierwielaandrijving, daar doen ze bij Iveco ook niet flauw over.

Het nieuwe voertuig staat symbool voor het zelfbewuste antwoord van de krijgsmacht op de nieuwe internationale dreiging. De Manticore fungeert als jeep, maar oogt als een pantserwagen.

Defensie bestelde tevens 515 Caracal-voertuigen (geleverd in 2025). Het Korps Commandotroepen heeft al 70 Vector-voertuigen, maar de Luchtmobiele Brigade krijgt er ook 40. Die zijn lichter dan de Manticore, omdat ze in een Chinook-helikopter moeten worden vervoerd of er met kabels onder hangen.

2024 wordt een jaar van materieelprojecten: de Koninklijke Marine krijgt een nieuw Combat Support-schip, er valt een beslissing over de bouw van vier onderzeeboten en de Koninklijke Luchtmacht ziet zijn gemoderniseerde Apache-gevechtshelikopters terugkeren uit Amerikaanse Boeing-fabrieken.

De Vries Media/ANP

Wie te hard rijdt, kan in 2024 een boete verwachten die tot wel 10 procent hoger is dan in 2023

Hoe hopeloos is het land eraan toe?

Eenderde van scholieren is qua leesniveau onvoldoende toegerust om als burger te functioneren. Een ramp dreigt, maar het debat blijft uit.

Philip van Tijn

Illustratie Carolyn Ridsdale

Je rijdt in een file op de autosnelweg, drie banen in beide richtingen. Het schiet niet op en je bent op weg naar een belangrijke afspraak. Je auto schuift vooruit, die afspraak wordt niks. Maar gelukkig, die twee andere banen schieten nog minder op – je zit dus in de ‘goede’ file, anders zou het pas echt ondragelijk zijn.

Iedereen die ik in de loop der jaren deze situatie voorlegde, herkende het en herkende ook zichzelf erin.

Dit bijna alledaagse beeld leert ons twee dingen. Allereerst dat alles betrekkelijk is. En ten tweede dat leed, van welke aard en oorsprong ook, in principe makkelijker, althans minder moeilijk, te dragen is als je weet dat het nog erger kan.

Op de rand van een nieuw jaar is het goed dit in het oog te houden. Maar de vraag kan worden gesteld of dat ook gebeurt. Zo leven in ons welvarende land één miljoen mensen onder de armoedegrens. Die grens ligt voor een alleenstaande op 1.100 euro per maand, voor een stel op 1.550 euro. Wereldwijd leeft de helft van de bevolking, drieënhalf miljard mensen, (vaak ver) onder de armoedegrens en mondiaal ligt die grens op slechts 5 euro per dag.

Heb je er als Nederlandse armoelijder wat aan dat je collega in Zimbabwe het met hoogstens 150 euro per maand en meestal veel minder moet doen? Als je op straat in je gegentrificeerde stad loopt tussen de SUV's en de Tesla's (die je ook nog hebt meegesubsidieerd), zijn die auto's je referentiepunten.

In 1973, tijdens de oliecrisis, sprak een sombere premier Joop den Uyl het volk toe, met de gedenkwaardige kernzin: ‘De wereld van vóór de oliecrisis keert niet terug.’ Hij kreeg gelijk, maar anders dan bedoeld. In 1973 verdiende Jan Modaal 7.000 euro per jaar en een halve

eeuw later 41.000 euro, inflatie inbegrepen, dat wel. Het aantal personenauto's was in 1973 2,8 miljoen, in 2023 9 miljoen.

Voorspellen is onbegonnen werk, zelfs als je het deftig prognosticeren noemt. Je bent geneigd de lopende lijnen door te trekken, ook alweer op zijn deftigs: te extrapoleren.

Maar de toekomst laat zich niet domweg extrapoleren. Van tijd tot tijd komt de beruchte zwarte zwaan van Karl Popper langszwemmen en deze gooit alles door elkaar. De zwarte zwaan van 2020 heette corona, die van 2022 Oekraïne en die van 2023 Israël/Gaza.

Die van 2024 kan Trump heten, of Taiwan of staatsgreep in Moskou, maar de kans is groter dat het om iets gaat waaraan we nu zelfs niet eens denken.

Hoe dan ook zal deze gebeurtenis goeddeels aan ons land voorbijgaan, tot er geen ontkomen meer aan is. Wij zijn het enige beschaafde land waar in een verkiezingscampagne het buitenland domweg niet bestaat, geen seconde werd genoemd. Hoe lang is het geleden dat een Nederlandse politicus zo'n prachtige, gloedvolle en fundamentele speech hield als de Duitse vicebondskanselier Robert Habeck over het nieuwe antisemitisme. Leider van de Groenen, dus de Duitse evenknie van Jesse Klaver – of doe ik nu een te groot beroep op uw fantasie?

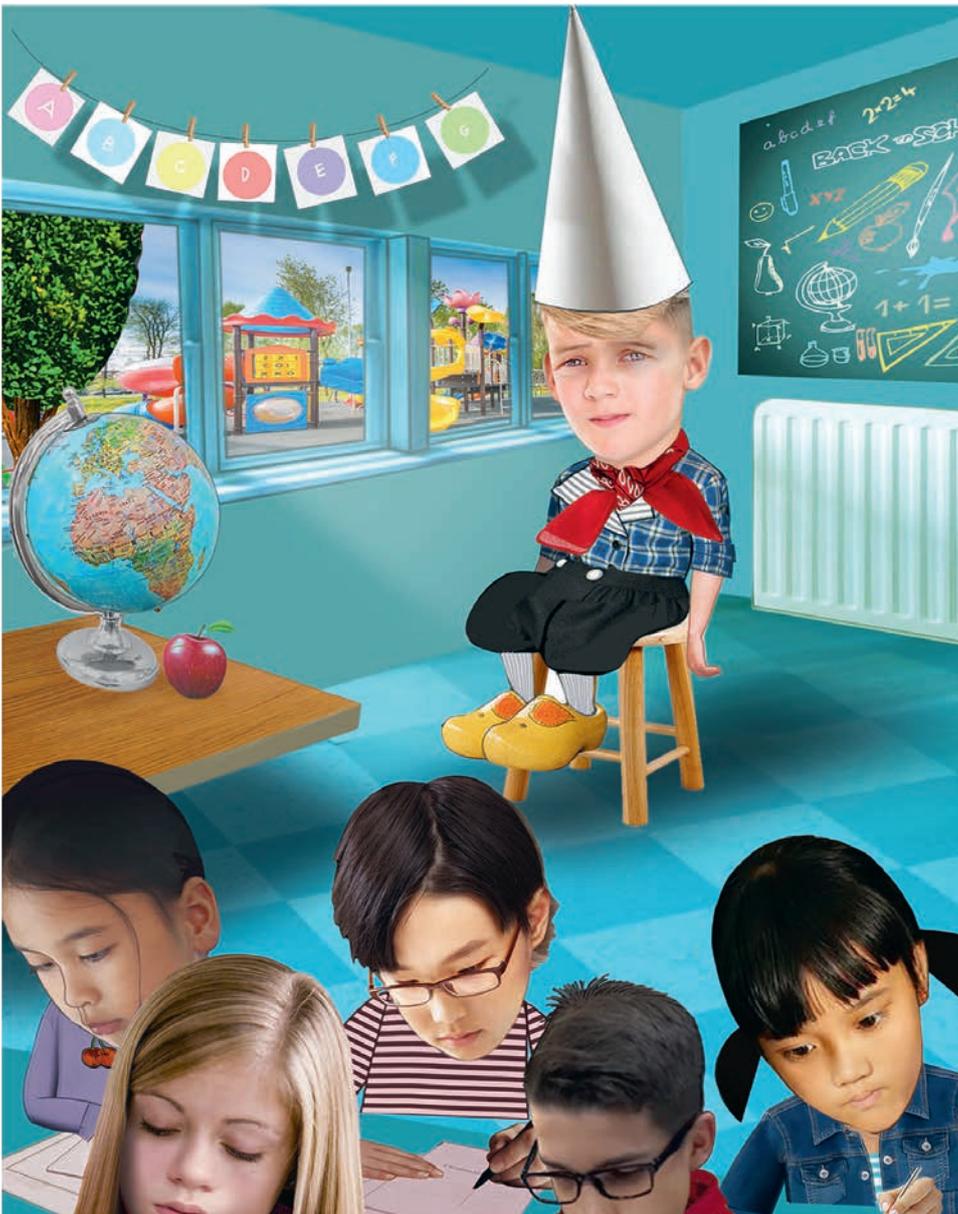
Zo is het oprukken van de wolf vanuit Oost- en Centraal-Europa ons pas opgevallen toen hij in Drenthe schapen ging doodbijten. Onze schapen, potjandikkie, en hun wolf. En we moesten lief voor hem zijn, ‘van Europa’. Dat geldt voor alles waaraan onze eigen overheid uit lafheid niet durft te komen.

Pas sinds recent de lievelingspony van Europese Commissie-voorzitter Ursula von der Leyen door een

Philip van Tijn

schrijft elke zondag een column op de website van EW. Hij is bestuurder, toezichhouder en adviseur.

wolf werd doodgebeten, is de wind gedraaid. Domme wolf, heeft het voor zijn soortgenoten verpest.

Er is veel klein leed in onze welvaartsstaat, zoals de aanplant van bomen vanwege het klimaat, waardoor de zonnepanelen van de huizen daarachter – vanwege het klimaat én de subsidie – nauwelijks meer werken.

Groter leed rijst op uit een recent internationaal onderzoek waaruit blijkt dat het leesniveau van de scholieren naar een nieuw dieptepunt is gedaald. Terwijl we in alle lijstjes over welvaart, welzijn, geluk en nog veel meer in de mondiale top-10, meestal top-5, staan, geeft het scholierenonderzoek een kijkje in de donkere toekomst, volgens het aloude gezegde, wie de jeugd heeft, heeft de toekomst.

Voorspellen is onbegonnen werk, zelfs als je het deftig prognosticeren noemt

Op alle criteria is Nederland omhoog gekukeld, maar met het leesniveau is het ronduit rampzalig gesteld. In de top-5 staan op Ierland na louter Aziatische landen, terwijl wij diep in het rechter rijtje zijn gedoken. Het sinds jaar en dag gerespecteerde onderzoek stelt dat eenderde van de scholieren 'onvoldoende is toegerust om als zelfstandig burger te functioneren'.

Het is in onze welvaartsstaat te gênant voor woorden. Of het nu de schuld is van 'de' minister, 'de' politiek of het niveau van de pabo, de toekomstige ramp tekent zich af.

Maar tot een echte discussie in het parlement zal het niet leiden. De kinderen van immigranten en expats en de nauwelijks geconditioneerde toelating van hun ouders mogen als minstens mede-oorzaken niet worden genoemd, dus dat beperkt de discussie.

Moelijk onderwerp! Vingers niet aan branden! Misschien iets voor een ambtelijke werkgroep als de neiging om politicusje te spelen kan worden onderdrukt.

Toeh trof iets anders mij in 2023 nog veel meer. Het gebeurde in de zomer, maar is pas sinds kort bekend. Een huisarts racet per auto naar een spoedgeval, naar een terminale patiënt. Zij vergeet de parkeermeter in te stellen en krijgt een bon. Ze laat de zaak

voorkomen, omdat zij denkt dat deze uitleg de rechter wel zal overtuigen.

Maar de rechter kent geen twijfel: er was geen sprake van een noodsituatie, aldus de juridisch, maar voor zover bekend niet medisch geschoolde rechter. En ook was de huisarts 'feitelijk en fysiek' in staat om parkeergeld te betalen. Zolang rechters als mr. Maartje Speksnijder pal staan, hoeft Pieter Omtzigt niet bang te zijn dat onze rechtsstaat gaat wankelen.

Laten we ons niet overgeven aan sombere overpeiningen en dapper 2024 tegemoet treden. Ik houd me al bijna mijn hele leven op de been met de beroemde uitspraak, voor het eerst gebezigd bij het Beleg van Wenen in 1683, het begin van de ondergang van het Ottomaanse Rijk: *Die Lage ist hoffnungslos, aber nicht ernst* – de toestand is hopeloos, maar niet ernstig. **EW**

EUROPESE UNIE

Verkiezingen in verdeeld Europa

Opmars van anti-Europese partijen baart de traditionele fracties in Europees Parlement grote zorgen. Hoe verder?

René van Rijckevorsel

in Brussel

Brussel vreest een 'bloedbad' bij de Europese verkiezingen van 6 tot en met 9 juni. De traditionele meerderheid van de oude pro-EU-fracties (de christen-democraten van de EVP, de sociaal-democraten van S&D en de liberalen van Renew) staat onder druk. De (radicaal)rechtse fracties zien hun populariteit snel toenemen.

De grootste rechtse fractie in het Europees Parlement (EP) is ECR, de Europese Conservatieven en Hervormers (waarin onder meer SGP, JA21, de Vlaams-nationalistische N-VA en Fratelli d'Italia van Giorgia Meloni).

De meest rechtse fractie is die van ID (Identiteit en Democratie). Met daarin AfD, dat steeds salonfähig wordt in Duitsland, Rassemblement National van Marine Le Pen, die alle peilingen in Frankrijk leidt, én de PVV van Geert Wilders, die nu geen zetel heeft aangezien Marcel de Graaf tijdens deze termijn overstapte naar Forum voor Democratie. Het anti-Europese ID zou wel eens heel groot kunnen worden in juni.

Maar in het EP is alles vloeibaar. Kijk niet raar op als de ECR nog voor juni in een klap. De Beierse EVP-fractie-leider Manfred Weber kaapt dolgraag de partij van Meloni weg bij ECR. Maar misschien dat Geert Wilders zich met zijn PVV juist liever aansluit bij ECR, omdat er met Le Pen en AfD altijd een luchtje blijft hangen aan ID – waarvan de fractieleden zich bitter weinig laten zien in het EP.

De christen-democraten denken door vooral successen in Duitsland en Spanje comfortabel te zullen winnen. Ook rekenen ze erop dat Pieter Omtzigt's NSC en BBB zich bij de EVP aansluiten. De socialisten hebben het bijna overal in Europa

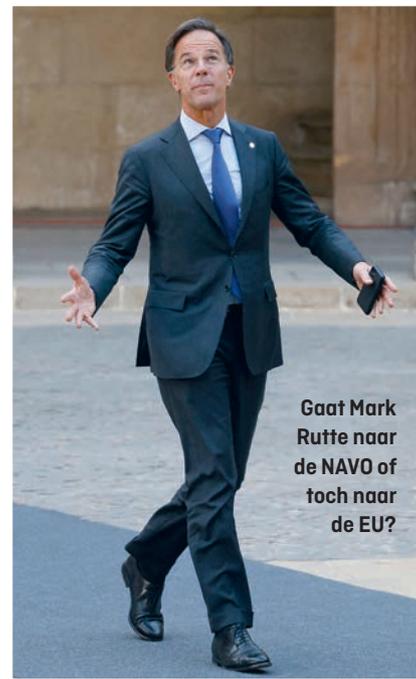

Traditionele meerderheid van oude fracties in Europees Parlement na juni 2024 niet zeker

zwaar. Van de liberalen verwacht niemand electorale wonderen. En de Groenen verliezen de laatste jaren vrijwel overal hun verkiezingen.

De eerste drie halen misschien krap een meerderheid in het vanaf 2024 730 zetels tellende parlement. Maar de helft plus 1 is in Europa geen echte meerderheid. Bij elke stemming valt zeker 10 procent van de stemmen af, vanwege bijvoorbeeld nationale belangen. Als in een plenair debat 350 stemmen nodig zijn, moet je met 400 in de zaal zitten.

Dus dan wordt het touwtrekken: ECR erbij, of de Groenen? S&D en Renew zullen meer neigen naar samenwerking met de Groenen, maar kunnen niks klaarmaken zonder de EVP, die nadrukkelijk naar rechts kijkt.

Gaat Mark Rutte naar de NAVO of toch naar de EU?

Ludovic Marin/AFP/Getty Images

Wat wordt agenda van nieuwe Commissie?

Na de nogal 'linkse' klimaatagenda van de afgelopen termijn, zal de agenda van de nieuwe Europese Commissie een puur geopolitieke zijn. Veiligheid en economie zullen bovenaan staan. Defensie, en dan vooral bewapening met eigen EU-productie, wordt cruciaal.

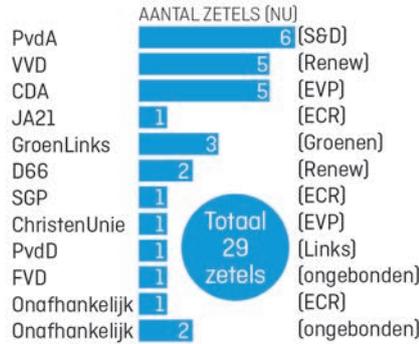
De Hoge Vertegenwoordiger voor buitenland en veiligheid, nu de Spanjaard Josep Borrell, wordt naar verwachting een 'supercommissaris', met wellicht een aantal Commissarissen onder zich: een voor de defensiemarkt, een voor

Hoe de macht is verdeeld in Brussel

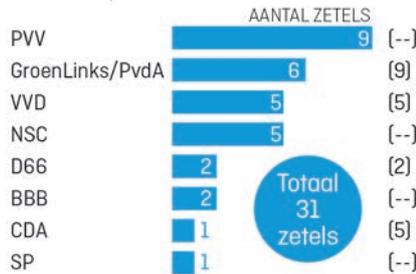
Europees Parlement groeit van 705 naar 720 zetels

Zetelverdeling Nederland

Uitslag Tweede Kamer 2023 vertaald naar Europees Parlement 2024

Zetelverdeling Europees Parlement

Welke kopstukken zien we in 2024 terug en wie niet?

De uitslag van de Europese verkiezingen is ook bepalend voor de invulling van de topposities. Als de EVP winst, is de kans levensgroot dat Ursula von der Leyen opnieuw Commissievoorzitter wordt. Al wordt niet onmogelijk geacht dat juist zij, voormalig Duits minister van Defensie, naar de NAVO gaat, en Mark Rutte de belangrijkste stoel van de Europese Commissie inneemt. Gaat de VVD regeren met de PVV, dan nemen de kansen van Rutte in de EU en bij de NAVO af, zo is de veronderstelling in Brussel.

Pedro Sánchez en Ursula von der Leyen

Eduardo Parro/Europa Press via Getty Images

De Spaanse socialistische premier Pedro Sánchez, wiens door Catalaanse separatisten gesteunde regering geen lang leven beschoren lijkt, zou azen op de post van voorzitter van de Europese Raad. De Belg Charles Michel stapt noodgedwongen op. Je mag de functie maximaal vijf jaar vervullen. Een andere mogelijkheid is dat oude rot Mario Draghi naar de Raad gaat. De Italianen zouden ook wel weer eens een prestigieuze functie in Brussel willen.

Roberta Metsola

Ronald Wittek/EPA/ANP

Gaat EU werk maken van echt bewaken buitengrenzen?

geo-economie (China!) en een voor steun aan derde landen. Want ook migratie zal een belangrijk punt blijven. Het Asiel- en Migratiepact dat begin 2024 eindelijk definitief zou moeten zijn, is een 'raamwerk' dat met deals in derde landen moet worden uitgebreid om te kunnen slagen.

Ook handelsovereenkomsten zijn cruciaal. Al was het maar om minder afhankelijk te zijn van China als het gaat om grondstof-

fen. Dat Mercosur, het handelsverdrag met Latijns-Amerika, in 2023 nog niet is getekend, wordt als grote fout gezien. De Franse president torpedeerde de deal, omdat het klimaatbeleid in Zuid-Amerika niet zou voldoen aan de Europese voorwaarden (hij wil zijn eigen boeren beschermen).

Mededinging – ooit een machtig directoraat-generaal – zal aan invloed inboeten. De tijd lijkt voorbij dat de EU een stokje steekt voor grote intern-Europese fusies. Brussel lijkt inmiddels te beseffen dat alleen giganten de wereldwijde concurrentie aankunnen.

Want alles is geopolitiek.

Marion Monus/picturealliance/Getty Images

Wie de modellen heeft, heeft de macht

Regenten en groene onheilsprofeten zwaaien gretig met modellen om urgentie af te kondigen. Stemmen mag vooral geen verschil maken.

Martin Sommer

Illustratie Peter ter Mors

Gaat het nu eigenlijk goed of slecht? Een versleten gezegde van Karl Popper luidt dat optimisme een morele plicht is. Ik zie er weinig van terug, niet in het openbaar bestuur en evenmin in de stemming. Bernard ter Haar, de whizzkid van het ministerie van Financiën onder minister Wouter Bos, zei onlangs dat er in dit land al twintig jaar niks groots meer is verricht. Met dezelfde uitspraak had hij al eens eerder opgetrokken wenkbrauwen veroorzaakt, in elk geval bij mij. Ik kon de gedachte niet onderdrukken dat Ter Haar vooral iets had gezegd over zijn eigen geestesgesteldheid.

Degenen die graag naar Popper en zijn optimisme wijzen, gedragen zichzelf over het algemeen weinig popperiaans. De befaamde filosoof was immers een groot aanhanger van de bescheiden stapjes in de goede richting, de zogeheten incrementele verbetering. De meeste morele optimisten liefhebbers daarentegen in de grote gedachten, in de sfeer van: Nederland morgen van het gas, Schiphol dicht en weg met de grote bedrijven.

Zelf ben ik meer van realisme als morele plicht, maar daarmee is de vraag nog niet beantwoord hoe het land erbij ligt. In *Het Financieele Dagblad* zei econoom Coen Teulings dat hij de doomsfeer in Nederland niet begrijpt. Teulings houdt wel van een steen in de vijver, en volgens hem staan de richtingaanwijzers in Nederland de goede kant op, dus vanwaar dat drukkende wolkende?

Armoede, om een dwarsstraat te noemen, is de laatste jaren niet toegenomen, aldus het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Ik zag het niet terug in de verkiezingscampagne, niet in de reclames voor goede doelen, en evenmin in de media, die

zich hun depressie niet zomaar laten afnemen.

Het is een rare gewaarwording dat we eigenlijk niet weten of het nu goed of slecht gaat. De feiten spreken toch voor zich, of zoals dit blad dapper zegt: 'Eerst de feiten.' Daarna praten wij verder. Was het maar zo eenvoudig. Een van de mantra's van Pieter Omtzigt luidt dat wij leven in een modellenwerkelijkheid die ons het zicht op de feiten ontnemt. Daarover gaat het beste hoofdstuk uit zijn boek *Een nieuw sociaal contract*.

Een model is niets anders dan de vereenvoudigde weergave van de werkelijkheid. Daarzonder is het bestaan een onbestemde chaos. Het planetarium van Eise Eisinga in Franeker, pas bekroond, is een schitterend model van het zonnestelsel. Maar ook de armoedeparameters van het CBS zijn een noodzakelijke versimpeling om de zaak overzichtelijk en werkbaar te houden.

Omtzigt betoogt niet dat modellen weg moeten, maar dat in de technocratie Nederland het model de werkelijkheid heeft overgenomen. In de toeslagenaffaire kwamen door de modellen de rechten van ouders danig in de knel. Het Aerius-model waarop het stikstofbeleid is gegrondvest, berekende zeer precies de neerslag van ammoniak, maar bleek heel wat minder accuraat over de feitelijke uitstoot.

Laatstelijk was er een en ander te doen over het model waarmee het Centraal Planbureau de verkiezingsprogramma's tegen het licht hield. De verontwaardiging was groot omdat partijen zich niet meer met hun plas bij het Planbureau wilden vervoegen – maar er bestaat verder geen land ter wereld waar politieke partijen naar een gecertificeerd rekeninstituut moeten dat vaststelt of hun ideaal door de beugel kan.

Martin Sommer

is historicus en journalist. Hij schrijft om de week een beschouwing over politiek.

Omtzigt is zelf econometrist, dus begrijpt als de beste hoe het met die modellenkoorts kan mislopen. Maar juist omdat hij een loot is van dezelfde stam, kun je je afvragen of hij degene is die ons als Mozes uit de technocratische woestijn kan leiden. Zijn nieuwe talent Rosanne Hertzberger schreef in haar laatste *NRC*-column dat ze 'net zo'n nerd' wilde worden als Omtzigt. Hij selecteerde zijn fractie deels uit deskundigen, sprak zich uit voor een soort zakenkabinet en bepleit een grondwettelijk hof: dat alles wijst op een hang naar minder en niet meer politiek. Terwijl de kiezer op 22 november luidkeels heeft geroepen om meer zeggenschap, meer vertegenwoordiging en minder wijsheid van bovenaf.

Technocratie betekent noodzaak, het tegendeel van politieke keuzes. Daarom past het modellendom

Het klimaat is al 1,5 graad warmer en – verrassing – we leven nog!

naadloos op het Nederlandse regentendom. Regenten in Nederland herken je doordat hun model vertelt hoe urgent de toestand is, verkiezingen of niet. Tijdens de campagne waarschuwden Alexander Rinnooy Kan en Herman Wijffels, beiden oud-voorzitter van de Sociaal-Economische Raad, dat het klimaatbeleid moest worden doorgezet, ook in demissionaire tijden. De natuur kan niet wachten, geen dag!

Na de verkiezingen liet Martin van Rijn, voorzitter van de branchevereniging van woningcorporaties, de krant weten dat Hugo de Jonge (CDA) beslist moest aanblijven als minister. Anders zou het met de woningbouw nog erger mislopen dan het al doet. Men beseft niet dat dit soort pleidooien onderstrepen wat menig kiezer toch al dacht – dat zijn gang naar de stembus vooral geen verschil moet maken.

Ook Milieudefensie en Greenpeace wrijven zich in de handen met modellen: je ziet het niet, maar neem van ons aan dat de toestand onhoudbaar is. Richard Tol is een klimaatdeskundige die niet zo vaak wordt geïnterviewd, vermoedelijk omdat hij nogal nuchter in zijn vak staat. Hij zei in het *AD* dat het klimaat inmiddels al anderhalve graad warmer is, en – verrassing – we leven nog! Hij zei dat een model niet per se hoeft te leiden tot een politiek besluit, en waarschuwde

dat we ons niet moeten laten meeslepen door organisaties wier voortbestaan afhangt van het profeteren van het einde van de wereld.

Ik haast mij om te zeggen dat er heus een verschil is tussen beter en slechter bestuur. Daarom was het verstandig van dit blad om niet direct de vlag te hissen voor premier Geert Wilders. Modellen kunnen daarbij heus dienstig zijn, al was het maar om met dank aan het CBS te betogen dat het met de verschrikkelijke armoede in Nederland best meevalt.

Maar het kan evenmin kwaad, en is bovendien goedkoper, om je van tijd tot tijd te realiseren dat de vertegenwoordigers van 'beleid en belang' zich enthousiast bedienen van modellen. Met dat besef ziet de wereld er zelfs in de donkere decemberdagen ineens veel vrolijker uit. **EW**

NEDERLAND

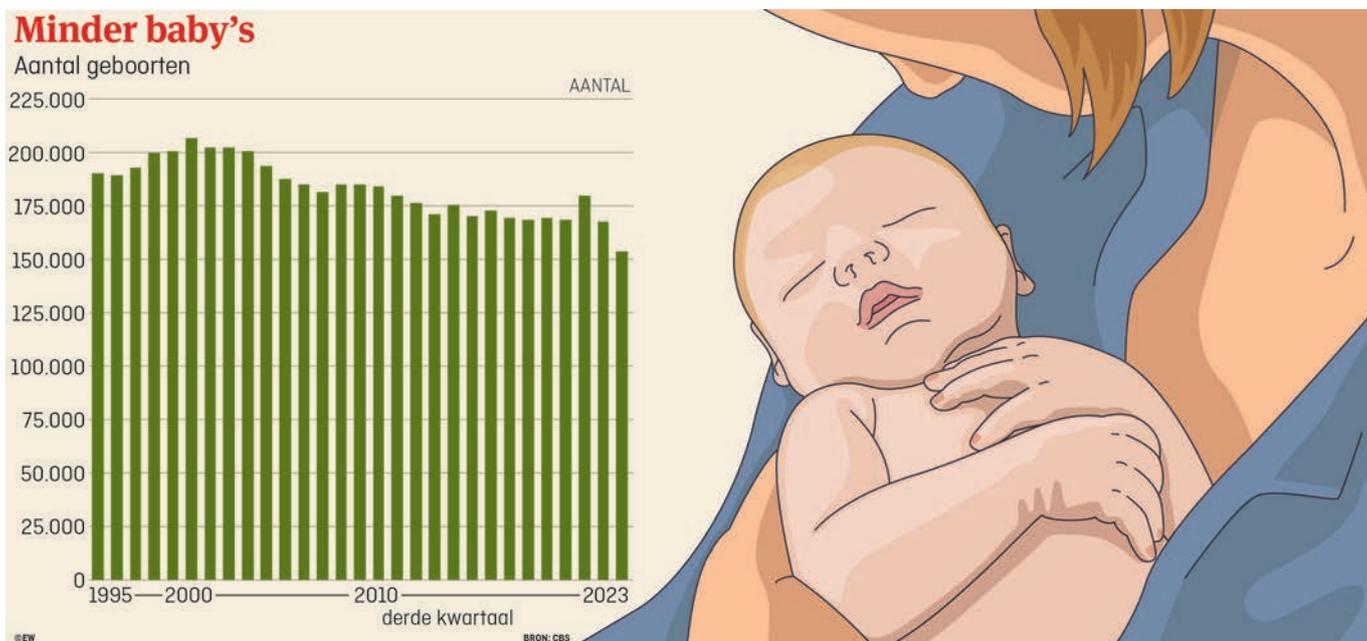
Zeven trends in 2024

Gertjan van Schoonhoven

Graphics en illustraties Jelrik Atema. Foto's Suzanne van de Kerk

Wat brengt het nieuwe jaar aan sociale ontwikkelingen? Hoofdsocioloog van het Centraal Bureau voor de Statistiek **Tanja Traag (46)** zet er zeven op een rij.

I 'GEBORTECIJFER BLIJFT NA KORTE OPLEVING DALEN'

De Nederlandse bevolking groeit, zoals bekend, vooral door immigratie. Dat Nederland in 2024 naar verwachting zijn 18 miljoenste inwoner kan verwelkomen, komt niet doordat er zoveel kinderen worden geboren. Toch blijft het geboortecijfer een belangrijke barometer voor sociale trends.

Tijdens de coronapandemie was er in 2021 even een korte opleving van het aantal geboren kinderen, vooral onder dertigers. Maar de onderliggende trend is echt een andere: de vruchtbaarheid van

Nederlandse vrouwen neemt al meer dan een decennium structureel af. Tanja Traag: 'Vooral twintigers en jonge dertigers krijgen minder kinderen. En dat is precies de groep die met steeds meer onzekerheden te maken heeft.'

Traag doelt op maatschappelijke onzekerheden die het jongere generaties moeilijker maken om zich te nestelen. Betaalbare huizen zijn steeds moeilijker te vinden, de flexibele arbeidsmarkt leidt tot inkomens- en baanonzekerheid. Dat alles leidt tot uitstel van kinderen. Inte-

ressant detail: het is vooral de kinderloosheid die toeneemt, dus het aantal vrouwen die helemaal geen kinderen krijgen. Het gemiddeld aantal kinderen per moeder daalde niet, het aantal tweede en derde kinderen ook niet.

Niet bij alle vrouwen speelt de onzekerheid overigens even sterk. Traag: 'De daling was het sterkst bij jongere vrouwen met weinig of geen opleiding – zonder 'startkwalificatie', zoals dat heet. Sterker dan bij vrouwen met een hoger opleidingsniveau.'

II 'MEER JONGEREN IN DE PUT DAN VOOR CORONA'

De coronapandemie raakt steeds verder uit het geheugen, maar de effecten ervan zullen ook in 2024 nog merkbaar zijn. 'Het aandeel jongeren dat zegt vaak last te hebben van somberheid en neerslachtigheid, is nog steeds twee keer zo hoog als voor corona,' zegt Tanja Traag. 'Het gaat met de nieuwe generatie nog niet zo lekker.' Ook de groep jongeren met slaapproblemen en depressies is toegenomen.

Recente cijfers laten zien dat zeker niet alle jongeren zulke problemen rapporteren. Maar het gaat wel om forse percentages. Een op de vijf jongeren meldt slaapproblemen, een op de zes psychische klachten, een op de acht een depressie.

Deze percentages zijn ongeveer het dubbele van wat ze vóór de coronapandemie waren, in 2017. Traag: 'Het lijkt erop dat corona een negatieve impact op het leven van jongeren heeft gehad.'

Somber

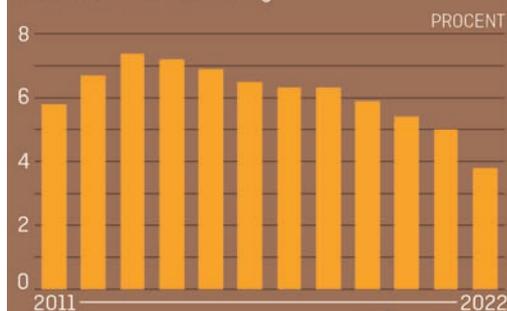

III 'RISICO OP ARMOEDE LAAGSTE IN DECENNIA'

Geen onderwerp zo veelbesproken in de verkiezingen als 'bestaanszekerheid'. Toch daalt het aandeel Nederlanders met 'risico op armoede', zoals het CBS dat formuleert. In 2022 ging het om 3,8 procent van de bevolking – 637.000 mensen – en dat was het laagste percentage sinds de eerste meting eind jaren zeventig. In het debat worden twee groepen 'op één hoop gegooid', zegt Tanja Traag. De bestaande met risico op armoede, en hogere inkomens die problemen hadden met de hoge energielasten.

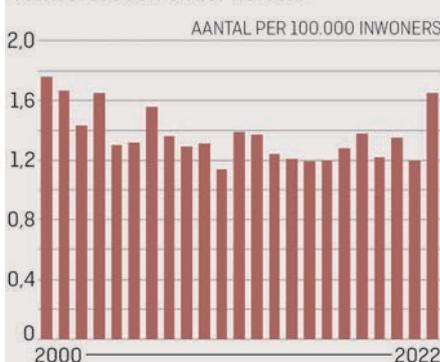
Minder geldnood

Armoederisico bevolking

Kwetsbaar

Verkeersdoden onder fietsers

IV 'MEER OUDEREN DAN JONGEREN DOOD DOOR E-BIKE-ONGELUK'

Gaat het goed met het aantal verkeersdoden? Hangt af van waarmee je de cijfers vergelijkt. Afgezet tegen de vroege jaren zeventig, toen er jaarlijks meer dan 3.000 mensen omkwamen, zijn de aantallen nu veel lager. Maar in 2022 vielen er 745 verkeersdoden en dat was veel meer dan in 2021. De politieke ambitie is bovendien: níl verkeersdoden.

Was in de jaren zeventig de auto de boosdoener, nu is dat de fiets. In het verkeer komen meer fietsers om dan automobilisten. 'En dan gaat het niet om de jeugd op die gehate fatbikes,' zegt Tanja Traag. De kwetsbaarste groep verkeersdeelnemers lijken 70-plussers op een gewone e-bike. Traag: 'Vergrijzing brengt gewoon een grotere groep kwetsbare mensen in het verkeer met zich.'

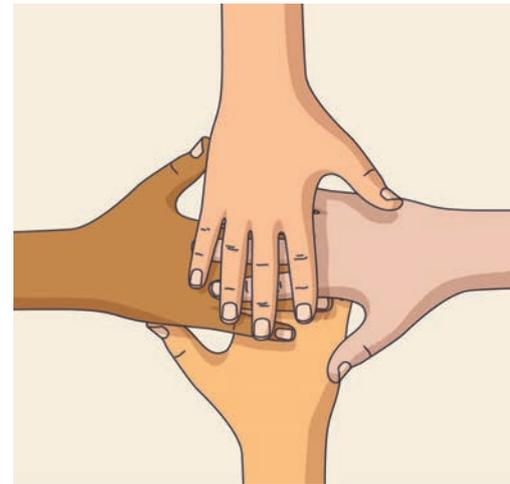
V 'MAAK CRIMINALITEIT JEUGD NIET ERGER DAN ZIJ IS'

De beeldvorming rond jongeren is sterk, en vaak niet al te best. 'Het idee is heel hardnekkig dat de jeugdmisdaad toeneemt en dat ook de agressie door jongeren groeit,' zegt Tanja Traag. Uit de statistieken blijkt dat niet. Integendeel. Er is een kloof tussen beeld en werkelijkheid, die bijna onuitroeibaar is.

Het aandeel Nederlandse jongeren die in aanraking komen met de politie neemt af. Als dat al gebeurt, betreft het meestal geen geweldsdelicten, maar vermogensdelicten. Winkeldiefstal dus. De jeugdcriminaliteit was van 2015 tot 2020 lager dan in de vijftien jaren ervoor.

Evenmin neemt de jeugdmisdaad over langere termijn toe of worden daders 'steeds jonger'.

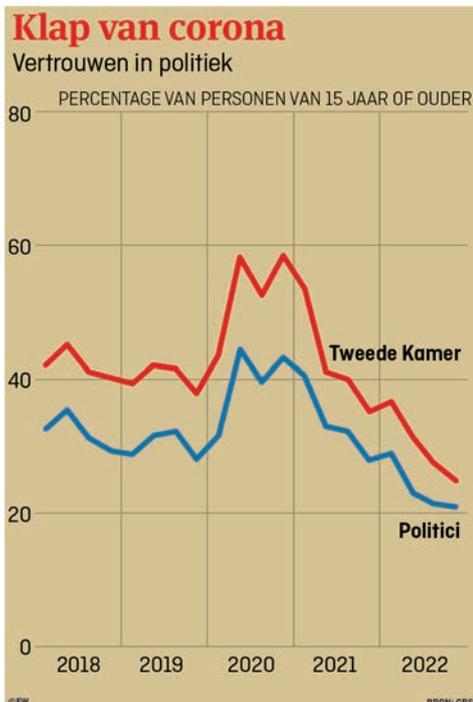
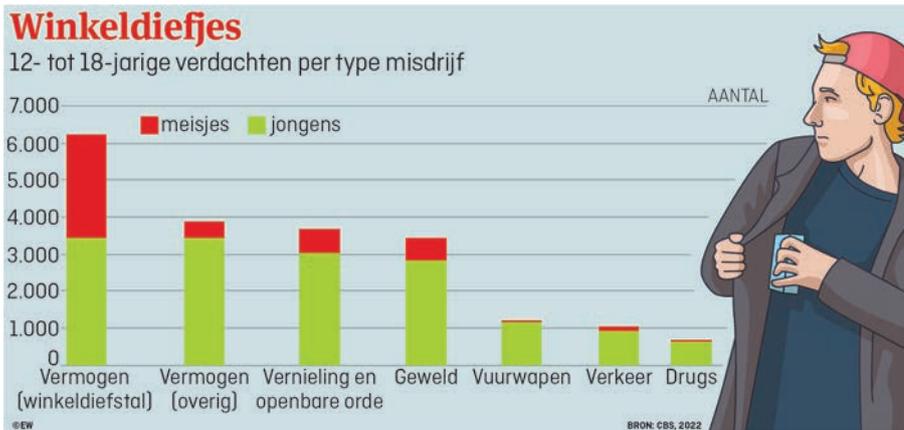
Dit betekent niet dat er niks aan de hand is. Geconcentreerd in bepaalde buurten zorgt een 'kleine hardnekkige groep' voor problemen, zegt Traag. 'Maar dat is niet de gemiddelde werkelijkheid van de jongere.' Een van de zorgelijke ontwikkelingen is dat iets meer jongeren betrokken zijn bij wapenincidenten en ernstig geweld. Het aantal meisjes die worden verdacht van een misdrijf – vooral winkeldiefstal – groeit ook. Hun aandeel was niet eerder zo groot.

VI 'SOCIALE COHESIE ZIT WEER BEETJE IN DE LIFT'

De sociale samenhang neemt na de coronajaren weer wat toe. In 2022 deed 41 procent van de Nederlanders vrijwilligerswerk, in 2021 was dat 39 procent. Relatief veel mensen – 13 procent – zetten zich in bij een sportvereniging. De cijfers weerspreken het sombere idee dat Nederland door de ontkerkelijking los zand wordt. Traag: 'Het aantal Nederlanders dat "zomaar" iets voor een ander doet, neemt niet toe. Maar ook niet af.'

VII 'VERTROUWEN IN KAMER LAAG'

De Kamerverkiezingen van 22 november 2023 waren niet onder een gunstig gesternte. In mei van het verkiezingsjaar bleek slechts een op de vier Nederlanders vertrouwen in de Tweede Kamer te hebben. Het vertrouwen was daarmee het laagste sinds 2012, toen het onderzoek voor het eerst werd gedaan. Ook het vertrouwen in politici bleek 'aanzienlijk lager dan voorgaande jaren', aldus het

CBS. 'De coronapandemie heeft in dat magere vertrouwen absoluut een rol gespeeld,' zegt Tanja Traag.

Frappant is dan weer wel dat het opkomstpercentage in november niet zo beïnvloed was. Lager dan in 2017, maar hoger dan in 2010 en 2012; hoger ook dan in de jaren negentig. 'Blijkbaar hebben mensen zich toch aangesproken gevoeld en gedacht: het gaat over mij.'

GEERTEN
WALING

Tweede Kamer, stel je in op meer afsplitsingen

Nog altijd is er geen bevredigende oplossing voor een hardnekkig probleem in de Nederlandse veelpartijendemocratie: afsplitsing. Dat speelt in alle politieke gremia, zeker ook in gemeenteraden waar één zetel nog vaker het verschil maakt tussen voldoende en te weinig steun voor het zittende college.

Voor alle volksvertegenwoordigers geldt het vrije mandaat, dat wil zeggen dat zij 'stemmen zonder last'. Zo is verankerd in de Grondwet dat niemand – ook politieke partijen niet – beslist wat een politicus moet stemmen en of hij bij conflict met zijn fractie zijn zetel opgeeft of behoudt. Afsplitsing is dus geen 'zetelroof', zoals het vaak wordt genoemd, maar een grondrecht.

In de vorige Tweede Kamer waren 17 fracties verkozen en was er in twee jaar tijd al sprake van 9 afsplitsingen plaats. De nieuwe, net benoemde Tweede Kamer met nu nog 15 fracties gaat een boeiend spektakel opleveren: met bijna de helft nieuwe, deels onervaren leden.

Bij GroenLinks-PvdA (25 zetels) zijn de wittebroodsweken allang achter de rug en dreigt fractie in de fusiefractie. Bij NSC (20) en BBB (7) lijkt een zorgvuldige selectie gemaakt, maar in een nieuwe partij kunnen ook de meest keurige karakters met elkaar clashen.

Het meeste vuurwerk valt te verwachten bij de PVV. De fractie telt 37 zetels, 20 meer dan voorheen. Voor een bijdrage aan de vorige week verschenen biografie van de partijleider, *Geert Wilders. De wreker*, sprak ik met diverse (oud-)PVV'ers en me-

dewerkers. Het was al bekend dat de PVV als partij geen interne democratie kent: Wilders is het enige lid, dus hij is de partij en de partij is Geert Wilders. De Zonnekoning bepaalt zelf wie er op de kieslijst komt, zonder vaste procedures of degelijke controle.

Ook de fractie wordt op een autoritaire, autocratische manier geleid door fractievoorzitter Wilders, nagenoeg zonder inspraak of medezeggenschap van fractieleden. Hij wordt bijgestaan door enkele trouwe knechten als Gidi Markuszower, Barry Madlener en Fleur Agema. Met andere fractieleden spreekt Wilders niet of nauwelijks – met Martin Bosma is hij zelfs al een jaar of vijf niet meer *on speaking terms*. Wilders voelt zich constant bedreigd door de populariteit van Bosma.

Intussen liegt Wilders glashard tegen de pers: 'Dat ik aan alle touwtjes trek, is een beeld, niet de waarheid,' zei hij in oktober nog tegen *EW*. 'De fractie is de baas. We hebben zoals elke partij dinsdag fractievergaderingen waarin we besluiten wat wij die week doen. Democratischer kan niet.'

Nee? In coronatijd zijn de wekelijkse fractievergaderingen maandenlang opgeschort, een online alternatief was er niet. Ook als er weer eens ruzie is, cancelt Wilders de vergaderingen een poosje. Weinig PVV-Kamerleden durven tegen hem in te gaan, zij weten hoe achterdochtig, wantrouwend en rancuneus hij kan zijn. Klagen of uithuilen bij andere fractieleden is ook gevaarlijk: de PVV'ers verraden elkaar om de haverklap bij Wilders, om zelf bij hem in het gevlij te komen.

Dit is hoe het ging tot aan de verkiezingen van 22 november. Hoe Wilders sindsdien poogt om een fractie van nog 20 zetels meer, vol nieuwe en onervaren Kamerleden, in toom te houden – en weg te houden van de media – laat zich raden. Er is maar één scenario denkbaar dat nog zorgelijker is: als Wilders zijn fractiedictatuur moet opgeven voor een kabinetsfunctie. De chaos die dan ontstaat, kennen we alleen uit dystopische romans.

Met ongetwijfeld nieuwe stormen op komst is er voor de nieuwe Kamer alle reden om zich voor te bereiden op fractiesplitsingen. Nu zegt het Reglement van Orde dat afsplitsers geen 'fractie' meer zijn en amper nog budget krijgen voor ondersteuning, zoals drie Kamers geleden – begin 2017 – is bepaald. Ook hebben ze minder spreektijd. Zo ontstaan er tweederangs-Kamerleden en dus een zwakker parlement.

Pieter Omtzigt heeft als afsplitser hiermee ruim twee jaar geworsteld. Als hij en zijn NSC-fractie echt herstel van de democratie willen, dan moeten ze zo snel mogelijk zorgen dat het Reglement wordt gerepareerd, zodat afsplitsers weer volwaardige fracties kunnen zijn. **EW**

Met Martin Bosma is Geert Wilders zelfs al een jaar of vijf niet meer *on speaking terms*

GUN UZELF MAX MAGAZINE

HEEL JAAR
SLECHTS

€25,90

MAX magazine

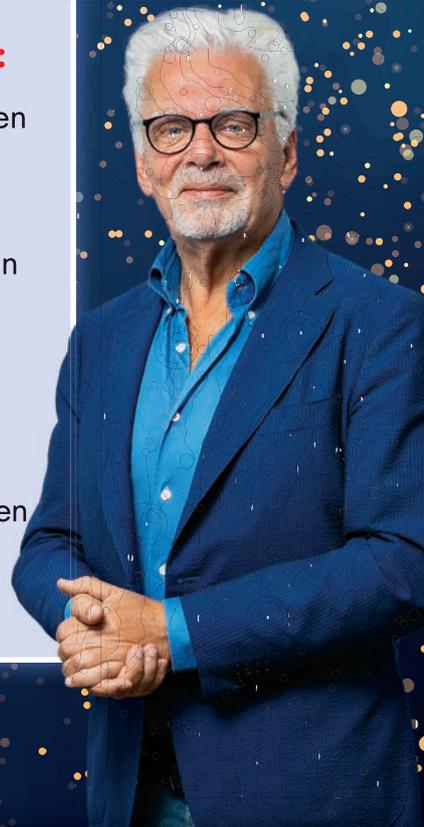
HET GROOTSTE
MAGAZINE VAN
NEDERLAND IS VEEL
MEER DAN EEN TV-GIDS.

**WORD ABONNEE EN
ONTVANG WEKELIJKS
EEN BLAD BOORDEVOL:**

- ✓ Overzichtelijke radio- en tv-programmering
- ✓ Aangrijpende en waargebeurde verhalen
- ✓ Actuele artikelen over gezondheid, financiën en levensvragen
- ✓ Tips voor dagjes uit, wonen en het huishouden
- ✓ Puzzels en leuke winacties

NU MET
60%
KORTING!

ZO HEEFT U DE MEESTE
PAGINA'S VOOR
DE LAAGSTE PRIJS

BEL NU 035-2019505 óf VUL DEZE BON IN

JA ik wil 1 jaar iedere
week MAX Magazine
van ~~63,50~~
nu voor **25,90***

*Dit is een doorlopend abonnement, maar kan na deze periode maandelijks worden opgezegd. Deze aanbieding is alleen geldig binnen Nederland. Deze aanbieding is alleen van toepassing wanneer u het afgelopen jaar geen abonneent geweest.

Voorletters en naam _____ m/v

Adres _____

Postcode _____ Woonplaats _____

E-mailadres (niet verplicht) _____ Telefoonnummer _____

Met het invullen van uw e-mailadres gaat u akkoord met het ontvangen van automatische updates over de activiteiten van MAX Magazine.

IK BETAAL ALS VOLGT:

- Ik betaal € 25,90* per automatische incasso
- Ik betaal € 25,90* + € 2,50 per factuur.

IBAN-rekeningnummer **N L** _____

LANDCODE CONTROLEGETAL BANKCODE REKENINGNUMMER

Datum _____ Handtekening _____

KNIP DEZE BON UIT EN STUUR IN EEN ONGEFrankeerde ENVELOP NAAR: MAX Magazine, Antwoordnummer 39169, 1090 WC Amsterdam.

WERELD 2024

Joseph Prezioso/AFP/Getty Images

Donald Trump
stelt zich weer
kandidaat voor
het presidentschap van
de Verenigde Staten

DE WERELD IN 2024

Zeven ambassadeurs over hun standplaats 30

'GEEN MENS WIL TOTALITAIR SYSTEEM'

Michael Abramowitz van Freedom House 32

COLUMN ROBBERT DE WITT

Het dreigt een goed jaar voor Poetin te worden 33

VERKIEZINGEN IN DE VERENIGDE STATEN

In 2024 kiezen Amerikanen hun president 34

EUROPA KRIJPT WEG IN ZACHT WELVAART

Essay van politicoloog Jonathan Holslag 36

INDIA GAAT VIZIER OP CHINA RICHTEN

Premier Modi vernieuwt zijn leger 38

CANADA IN DE SCHADUW VAN AMERIKA

Ines Coppoolse (61)

'Canada kijkt in 2024 vooral naar het zuiden. Weinig landen zullen zó geraakt worden door de uitslag van de Amerikaanse presidentsverkiezingen als Canada, met zijn innige band met de Verenigde Staten. Tegelijk bereidt het land zich voor op eigen verkiezingen in 2025. Premier Justin Trudeau moet een aantal nijpende problemen oplossen, zoals gebrek aan betaalbare huisvesting. Terwijl hij in de peilingen achterloopt op zijn Conservatieve rivaal Pierre Poilievre. Eén ding is zeker: Canada blijft investeren in samenwerking met Nederland, vooral om democratieën en de internationale rechtsorde te beschermen.'

De wereld in 2024

Zeven Nederlandse ambassadeurs over wat komend jaar in 'hun' land staat te gebeuren.

Samuel Vandeputte

ARGENTINIË CRISISTIJD

Annemieke Verrijp (54)

'Op 10 december 2023 is de nieuwe regering van president Javier Milei aantreden. De crisis waarin Argentinië zich bevindt, staat centraal in 2024. Milei erfde een miljardenschuld, inflatie van meer dan 140 procent en gebrek aan dollars. Dat wil Milei aanpakken met stapsgewijze dollarisatie en afschaffing van de Centrale Bank. De libertijn wil overheidsuitgaven drastisch verlagen, veel aan de markt overlaten en handeldrijven met alle "vrije landen". Dat kan voordelig zijn voor Nederlandse bedrijven die in Argentinië zijn gevestigd of dat overwegen. Nederland ziet ook potentieel in een Argentijnse rol in de wereldwijde energietransitie, bijvoorbeeld op het gebied van (groene) waterstof en kritieke grondstoffen zoals lithium.'

MALI ORDE HERSTELLEN

Caecilia Wijgers (56)

'Voor het fragiele Mali wordt 2024 een cruciaal jaar. Het Sahel-land heeft de VN-vredesmissie MINUSMA verzocht om op 1 januari 2024 te vertrekken, na tien jaar aanwezigheid. Het Malinese regeringsleger probeert nu zelf, gesteund door Russische Wagner-hurlingen, jihadisten terug te dringen. En dan laait ook nog het conflict met de Toeareg-rebellen opnieuw op. Met hen was in 2015 een door MINUSMA beschermd vredesakkoord gesloten. Volgend jaar zal blijken of Mali de orde weet te herstellen. Als de instabiliteit in het land verder toeneemt, zal dat sterk worden gevoeld in de hele Sahel-regio en zelfs in de West-Afrikaanse kuststaten. Om verspreiding van geweld, armoede en irreguliere migratie te voorkomen, is het essentieel dat het conflict in Mali niet nog meer uit de hand loopt.'

BELGIË KUNDIGE EU-VOORZITTER

Pieter Jan Kleiweg de Zwaan (55)

'In de eerste helft van 2024 bekleedt België het EU-voorzitterschap. Er ligt vóór de Europese verkiezingen van juni nog veel werk dat voor Nederland belangrijk is, onder meer de afronding van de Europese migratie-afspraken. Belgen zijn altijd goede EU-voorzitters. Ze kennen als geen ander de kunst van het diplomatieke compromis. België en de gewesten, zoals Vlaanderen, gaan op 9 juni naar de stembus. In de campagne zullen koopkracht, veiligheid en asiel en migratie belangrijke onderwerpen zijn. België is Nederlands tweede handelspartner wereldwijd, en we werken heel nauw samen op defensiegebied en in de Benelux. Hoe België kiest, doet ertoe voor Nederland.'

CHINA LANGE TERMIJN

André Haspels (62)

'China denkt in lange termijn. Komend jaar staat daarom weer in het teken van de doelstellingen voor 2049. In dat jaar wil China een sterke, soevereine en stabiele Volksrepubliek zijn in een multipolaire wereld. Voor Nederland geldt dat wij ons goed bewust moeten zijn van de Chinese langetermijnagenda. Dat betekent dat overheden, kennisinstututen en het bedrijfsleven de (veiligheids)risico's

die een rol spelen in de contacten met China, zwaar moeten laten meewegen. Evengoed blijft China een wereldspeler van formaat, die onmisbaar is bij het oplossen van mondiale uitdagingen zoals de energietransitie en klimaatverandering. We moeten China bezien als concurrent én partner en rekening blijven houden met deze twee aspecten van de betrekkingen. Ook in 2024.'

IRAN VIERHONDERD JAAR SAMENWERKING

Frank Mollen (63)

'Iran is een prachtig land met enorme potentie voor samenwerking met Nederland. Denk aan waterbeheer, klimaat, landbouw en duurzaamheid. Helaas verwachten we dat ook in 2024 de uitdagingen onze relatie zullen overheersen. Of het nu gaat om Irans nucleaire programma, mensenrechtenschendingen of de steun aan de Russische inval in Oekraïne: wij zijn het grondig met Iran oneens. Anderzijds bestaan de relaties tussen Nederland en Iran inmiddels precies vierhonderd jaar. Het is belangrijk om de diplomatieke deuren niet dicht te gooien. Iran is een invloedrijk land in het turbulente Midden-Oosten, waarmee we in contact moeten blijven. Een grote vraag voor 2024 is hoe de relaties tussen regionale grootmachten zich ontwikkelen.'

SAUDI-ARABIË GROTE REGIONALE SPELER VOL AMBITIE

Janet Alberda (53)

'Als G20-land dat gaat toetreden tot de BRICS, wil Saudi-Arabië zijn internationale rol versterken. Dit doet het vooral via regionale samenwerkingsverbanden. Saudi-Arabië is er ook erg op gericht om de ambitieuze hervormingsagenda "Vision 2030" uit te voeren. Dit programma brengt fundamentele economische en sociale veranderingen met zich. Het lijkt erop dat Saudi-Arabië wil inzetten op bredere hervormingen, ook op regionaal en mondiaal niveau. Een efficiënte uitvoering van Vision 2030 is ook voor Nederland van groot belang, vooral als het gaat om energietransitie, sociale verbetering en hervorming van de economie.'

INTERVIEW

Michael Abramowitz:
‘Ik hoop dat er een
nieuwe, digitaal
vaardige generatie
opgroeit’

Onder meer honderden miljoenen Mexicanen, Indiërs, Amerikanen en Europeanen gaan in 2024 naar de stembus. **Michael Abramowitz** (60), *president* van de Amerikaanse denktank Freedom House, hoopt op een toename van vrijheid en democratie.

Sabine Gudeh

‘Geen mens wil leven in een totalitair systeem’

Victor Pak

EW Hoe kijkt u naar het superverkiezingsjaar 2024?

Michael Abramowitz: ‘Ik probeer optimistisch te zijn. Optimistisch, met realiteitszin. In de wereld gebeuren niet alleen maar slechte dingen. Ook al constateren wij bij Freedom House al zeventien jaar dat de wereld minder democratisch wordt. Die ontwikkeling lijkt te vertragen. In 2024 moet de trend omslaan, en wordt de wereld hopelijk weer vrijer.’

EW Welke bedreigingen ziet u?

Abramowitz: ‘De afgelopen jaren gebruiken autocratische leiders internet als wapen, bijvoorbeeld om activisten op te sporen en vast te zetten. Nu grijpen ze ook naar kunstmatige intelligentie voor hun kwade bedoelingen. Zo kunnen ze nog meer desinformatie verspreiden door nepfilmpjes of geluidsfragmenten te produceren. Of ze gebruiken kunstmatige intelligentie om propaganda op grote schaal te verspreiden.’

EW Hoe is dat te bestrijden?

Abramowitz: ‘Toen sociale media als Twitter en Facebook in opkomst waren, reageerden westerse regeringen te laat met het opstellen van regels. We hadden nog geen idee van de impact die deze bedrijven zouden hebben. Deze keer hebben we geen excuus. Democratische landen moeten zorgen voor een verankering van mensenrechten in regelgeving over kunstmatige intelligentie. En bedrijven moeten transparant zijn over hun keuzes.’

EW Kunnen mensen online nep nog van echt onderscheiden?

Abramowitz: ‘Net als overheden moeten burgers leren van het verleden. Ik hoop dat er een nieuwe, digitaal vaardige generatie opgroeit. Een generatie van mensen die snappen dat niet elk TikTok-filmpje te vertrouwen is. Zij moeten begrijpen dat waarheidsvinding moeite kost.’

EW In 2024 zijn er veel verkiezingen, voor welke bent u het meest gespannen?

Abramowitz: ‘Bij de Amerikaanse presi-

dentsverkiezingen zijn er *swing states*. De ene keer stemmen die Democratisch, dan weer Republikeins. Op het wereldtoneel zijn er *swing states of democracy*: landen die dreigen af te glijden naar een autocratie, maar toch nog een hoog democratisch gehalte hebben. Bijvoorbeeld Hongarije. Of Polen, waar eind 2023 de prodemocratische partijen wonnen. Volgend jaar kijk ik uit naar de verkiezingen in India. Daar zie je de afkalving van de democratie beginnen. Hopelijk zet die niet door.’

EW Wat kunnen mensen zelf doen om de democratie te bevorderen?

Abramowitz: ‘Overall koesteren mensen hun vrijheid en willen ze die behouden. Heel veel mensen willen leven op een plek waar zij vrij zijn, waar hun mensenrechten worden beschermd en waar zij naar de stembus kunnen gaan. Zie hoe miljoenen inwoners van Hongkong zich hebben verzet toen de Chinese regering inbreuk maakte op hun vrijheid. Mensen moeten waakzaam zijn. Let op of rechters nog onafhankelijk zijn, media vrij verslag kunnen doen en de overheid geen mensenrechtenactivisten vervolgt. Dat zijn belangrijke pijlers onder een democratische rechtsstaat. Geen mens wil leven in een totalitair systeem. Dat is een natuurkracht die onverwoestbaar is.’

ROBBERT
DE WITT

Het dreigt een goed jaar voor Poetin te worden

Gekluisterd aan de radio, met een landkaart op de muur. Zo volgde *EW*-redacteur Rik Kuethe (1942-2020) in zijn jeugd het verloop van de Korea-oorlog. Het front schoof tussen 1950 en 1953 als een ruitenwisser over het schiereiland in deze bloedige oorlog. Fascinerend en spannend voor een scholier om te volgen.

Voor scholieren van nu zou de oorlog in Oekraïne net zo indrukwekkend kunnen zijn. Maar het front beweegt er amper, nadat Rusland bijna twee jaar geleden een vijfde van het land bezette. Oekraïne boekte wat terreinwinst in het noordoosten, en afgelopen zomer heroverde het lapjes grond op de Russen. Dat is het wel.

Hoewel er amper verandering te zien is aan het front, lijken de kansen toch voortdurend te keren. Dat heeft alles te maken met wat ver van de gevechten gebeurt.

Na de aanvankelijke overrompeling, wist Oekraïne Poetins leger tot staan te brengen. En toen westerse militaire hulp en training het land binnenstroomden, was de verwachting – en de hoop – dat Oekraïners de bezetters het land zouden uitjagen.

Inmiddels blijkt dat ijdele hoop. De Russen hebben zich diep ingegraven in de moddervlaktes, en zijn nog altijd met veel meer. En Oekraïne moet bedelen om nog meer wapens. Maar zoveel granaten en kogels zijn er niet meer in de westerse wapendepots. Zoals ook de politieke wil om Oekraïne te blijven steunen op begint te raken.

Vladimir Poetin klinkt steeds zelfverzekerder. Heel begrijpelijk,

gezien de ontwikkelingen in Rusland het afgelopen jaar, en de voor hem mooie vooruitzichten.

Poetin heeft Russen met een afwijkende kijk op de oorlog vakkundig weggewerkt. Demonstraties zijn er niet meer. De Wagner-groep, het huurlingenleger van Jevgeni Prigozjin, leek even een bedreiging voor Poetin. Maar een opmars naar Moskou eindigde ver voor de poorten van de hoofdstad. Enkele weken later ‘verongelukte’ het vliegtuig met Prigozjin. Probleem opgelost.

Poetin heeft ogenschijnlijk ook weinig te duchten van de overgebleven mannen om hem heen. Hij zal met vertrouwen uitkijken naar maart, als hij wordt herkozen als president. Politieke tegenstanders als Aleksej Navalny kwijnen weg in gevangenissen en strafkampen. Net als Igor Girkin, een Rus die Poetins oorlogsstrategie veel te slap vond. Girkin zinspeelde op kandidatuur voor de presidentsverkiezingen, maar zit nu ook in een cel.

Intussen heeft Poetin met succes de comateuze Sovjet-oorlogsindustrie wakker geschud. ‘Onze oorlogsfabrieken werken steeds beter. Ik weet dat we nog niet genoeg hebben. Maar Oekraïne heeft bijna geen wapens meer.’ Voor komend jaar heeft Poetin de defensiebegroting met 70 procent verhoogd, tot zo’n 100 miljard euro.

Dat kan Rusland betalen dankzij de olie- en gasinkomsten, die inmiddels hoger zijn dan vóór de invasie van het buurland. Ondanks westerse sancties. Want buiten het Westen is Russische brandstof welkom – net als Poetin zelf. Begin december werd hij hartelijk ontvangen in Abu Dhabi en Saudi-Arabië.

Aan soldaten geen gebrek, ook al komen ze bij bosjes om in Oekraïne. Rusland telt 144 miljoen inwoners, en nieuwe rekruten worden gelokt met een maandinkomen van – naar het schijnt – ruim 8.000 euro. Dat is tien keer meer dan het gemiddelde inkomen en nog veel meer dan wat Russen op het verarmde platteland verdienen. Nabestaanden van gesneuvelde militairen ontvangen naar verluidt ruim 50.000 euro.

Cynisch gezegd is het Kremlin daarmee eindelijk aan het nivelleren geslagen: de oliemiljarden werden altijd verdeeld onder het clubje rijken rond Poetin, nu profiteren ook gewone Russen. Tenminste, als zij bereid zijn te sterven voor het vaderland.

Het oorspronkelijke doel van de oorlog – heel Oekraïne veroveren en een ander regime installeren – zal Poetin vermoedelijk niet meer bereiken. Maar hij komt inmiddels met alles weg. Zoals Kremlin-kenner Mark Galeotti onlangs schreef in de Britse krant *The Times*: niet verliezen, betekent voor Poetin ook winnen.

Komt het Westen het komend jaar niet met meer hulp voor Oekraïne over de brug, dan dreigt het een mooi jaar voor Vladimir Poetin te worden.

EW

Poetin zal met vertrouwen uitkijken naar maart. Dan wordt hij herkozen als president

Campagneborden van Joe Biden liggen klaar in Florida

Trump-supporters bij een campagnebijeenkomst in New Hampshire

VERENIGDE STATEN

Duel in 2024 als herhaling van 2020

Op 5 november kiezen Amerikanen een president. Ze lijken opnieuw veroordeeld tot Trump of Biden.

Victor Pak

In 2024 eist de race om het Witte Huis alle aandacht op in de Verenigde Staten, maar ook ver daarbuiten. Vrijwel zeker staan twee bekende gezichten op het stembiljet. Volgens de peilingen maakt oud-president Donald Trump de meeste kans om de Republikeinse voorverkiezingen te winnen, en zo de Democratische president Joe Biden te mogen uitdagen.

Daarmee draaien de verkiezingen uit op een herhaling van 2020. In dat jaar won Biden 306 kiesmannen, Trump 232. (Doorslaggevend voor de verkiezingsuitslag is niet zozeer het aantal stemmen, maar het aantal kiesmannen die in elk van de vijftig staten zijn te behalen.)

Bij kiezers is er weinig enthousiasme voor zo'n herhaling. Meer dan de helft van de Amerikanen ziet liever andere kandidaten. Een veelgehoord argument

is leeftijd. Op de verkiezingsdatum van 5 november is Trump 78 jaar, Biden 81. Niet eerder waren presidentskandidaten zo oud.

Voor de partijen zal het reden zijn kosten noch moeite te sparen om de kiezer naar de stembus te lokken. De verkiezingen in 2020 waren al de duurste in de Amerikaanse geschiedenis. Democraten en Republikeinen spenderden toen samen omgerekend ruim 6 miljard euro aan de campagne voor het Witte Huis.

Op 5 november zijn er ook tal van andere verkiezingen in de Verenigde Staten. Zo worden alle 435 leden van het Huis van Afgevaardigden verkozen, net als eenderde van de 100 Senatoren. In veel staten kunnen kiezers stemmen voor hun lokale volksvertegenwoordiging. Ook zijn er talloze lokale referenda, zoals over belastingverhogingen. **EW**

Naar de stembus

- 15 januari** Eerste Republikeinse voorverkiezing in Iowa
- 3 februari** Eerste Democratische voorverkiezing in South Carolina
- 5 maart** Belangrijkste dag van de voorverkiezingen, met *primaries* in maar liefst vijftien staten. Bij beide partijen mag eenderde van de kiesgerechtigden naar de stembus
- 4 juni** Laatste voorverkiezingen bij de Republikeinse Partij
- 8 juni** Laatste voorverkiezingen bij de Democratische Partij
- 15 tot 18 juli** Partijcongres van de Republikeinen in Milwaukee, Wisconsin
- 19 tot 22 augustus** Partijcongres van de Democraten in Chicago, Illinois
- 16 september** Eerste debat tussen presidentskandidaten in San Marcos, Texas
- 16 september** Pennsylvania opent als eerste staat de stembureaus voor mensen die op 5 november niet kunnen
- 25 september** Debat tussen de kandidaat-vicepresidenten in Easton, Pennsylvania
- 1 oktober** Tweede debat tussen presidentskandidaten in Petersburg, Virginia
- 9 oktober** Laatste debat tussen presidentskandidaten in Salt Lake City, Utah
- 5 november** Verkiezingsdag
- 6 januari 2025** Congres stelt de verkiezingsuitslag vast
- 20 januari 2025** Inauguratie president

DEMOCRATEN

De onvermijdelijke Biden

Dat Joe Biden oud is, wisten de Democraten al in 2020. De toen 77-jarige Biden won de Democratische voorverkiezingen dat jaar juist vanwege zijn ervaring. Biden beloofde het land en de politiek weer één te maken. De hoog opgelopen spanningen in de samenleving zou hij temperen. In Washington wilde Biden wetten maken met steun van zijn eigen partij én de Republikeinen.

In de eerste twee jaar van zijn presidentschap lukte dat. Een grote opknabbeurt van de Amerikaanse infrastructuur – kosten: zo'n 1.000 miljard euro – kon rekenen op brede steun, net als een

omvangrijke investering in de Amerikaanse computerchip-industrie. Daarna stokte het succes en nam Bidens populariteit af. Zorgen over de economie en hoge inflatie namen de overhand. Een meerderheid van de Amerikanen is ontevreden over het beleid van de president. Ook binnen zijn eigen partij is de onvrede groot, net als de bezorgdheid over Bidens hoge leeftijd.

Die zorgen leidden ertoe dat Biden lang aarzelde of hij wel voor een tweede termijn wilde gaan. Zelden komt het voor dat een Amerikaanse president daar geen zin in heeft. De laatste president

Met de bekende aviator-zonnebril probeert de 81-jarige Biden wat jeugdigheid uit te stralen

Mandel Ngan/AFP/Getty Images

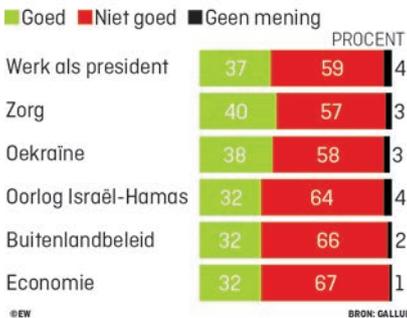
die afzag van hervkiezing was de Democraat Lyndon B. Johnson in 1968. Biden hakte pas in het voorjaar van 2023 de knoop door.

In zijn partij ontbreekt serieuze tegenstand. Ondanks de onvrede over Biden vinden prominente Democraten het ongepast

om hem uit te dagen. Alleen Congreslid Dean Phillips en spiritueel docent en schrijfster Marianne Williamson stelden zich kandidaat. Volgens de peilingen krijgen zij nauwelijks steun. Zo blijven de Democraten vastzitten aan Biden.

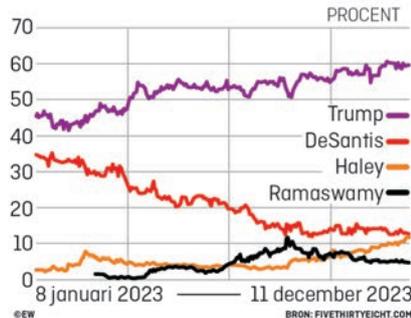
Slechte cijfers

Oordeel prestaties Biden (per thema)

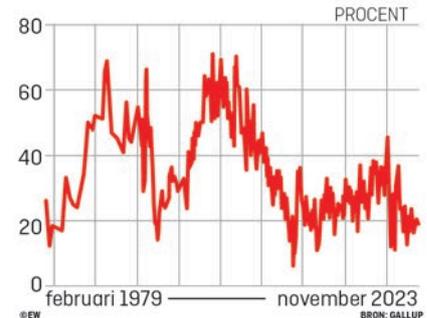
Trump de grootste

Wie leidt peiling bij Republikeinen

Slechte stemming

Zo ontevreden zijn Amerikanen

REPUBLICKEINEN

Wederopstanding van Trump

Na de geweldsuitbarsting op 6 januari 2021 waren Republikeinen wel even uitgekeken op Donald Trump. De toenmalige president had de menigte opgejut die het Capitool die dag bestormde.

Trump en de demonstranten hoopten zo de verkiezingsuitslag van november 2020 te wijzigen in zijn voordeel, maar die opzet faalde. Trump vertrok op 20 januari 2021 uit het Witte Huis. Hoewel zijn populariteit op een dieptepunt was beland, zinspeelde hij al op een comeback.

Eind 2022 kondigde Trump zijn kandidatuur aan voor de verkiezingen van 2024, waarna hij

steeg in de peilingen. Inmiddels zegt meer dan de helft van de Republikeinen op hem te zullen stemmen bij de voorverkiezingen.

Trump kreeg te maken met liefst twaalf andere kandidaten, van wie nog een handjevol over is. Zelfs Trumps voormalige vicepresident Mike Pence is al gestopt met zijn campagne, omdat succes in de peilingen uitbleef. De belangrijkste overgebleven kandidaten zijn Ron DeSantis, de gouverneur van Florida, en Nikki Haley, voormalig ambassadeur bij de Verenigde Naties. De twee presenteren zich als realistisch alternatief voor Trump. Ze nemen

Donald Trump bezoekt Iowa, waar 15 januari de eerste Republikeinse voorverkiezing wordt gehouden

Scott Olson/Getty Images

weinig afstand van zijn beleid, maar bekritisieren hem vanwege de ophef die hij veroorzaakt. Kiezers slaan daar nog niet op aan. DeSantis en Haley krijgen in de peilingen allebei 10 tot 15 procent van de Republikeinen achter zich.

Een mogelijk probleem voor Trump is de nasleep van 6 januari 2021. Verscheidene rechtszaken zijn tegen hem aangespannen. Een veroordeling kan hem een celstraf van tientallen jaren opleveren. Wel mag hij na een veroordeling campagne blijven voeren.

Europa kruipt weg in zachte welvaart

Het continent noteert lichte economische groei, maar ook toenemende kwetsbaarheid en onzekerheid. Zeker als Trump weer president wordt.

Jonathan Holslag

Illustratie Carolyn Ridsdale

Een van de grote uitdagingen bij het beschouwen van de wereld is dat mensen vaak verwachten dat het ofwel zwart, ofwel wit is: dat we blijven profiteren van een periode van goud of – om de woorden van de Romeinse dichter Ovidius te bezigen – afsterven op een periode van ijzer. Maar dat hoeft niet zo te zijn. Grote verschuivingen doen zich doorgaans geleidelijk voor, op de achtergrond en uitgesmeerd over generaties, om zich dan plotsklaps naar de voorgrond te drukken in momenten van suspense.

De voorbije jaren noteerde Europa nog steeds een zachte economische groei, werkten Europeanen minder uren, nam de productiviteit in die gewerkte uren toe, groeide de koopkracht van werknemers, boekten bedrijven nog meer winst en bleef de ongelijkheid tussen burgers binnen de perken. Het statistische landschap van de Europese economie was er in de afgelopen jaren één met pieken en dalen, maar door die grillen heen zette zich een zachte groei door.

Die zachte welvaart voelt voor de modale Europeaan als een genoeglijke stagnatie. Aan de ene kant ervaren Europese burgers wel dat we ons op een kantelpunt bevinden, aan de andere kant is het doorgaans nog nèt te gezellig om zich actiever in te zetten voor de toekomst van de samenleving. In die zachte welvaart kruipen we liever wat dieper weg in onze knusse huiskamer, dan de confrontatie aan te gaan met de gure wereld rondom Europa.

We hoeven ons inderdaad niet druk te maken over het gebrek aan voorspoed van vandaag, maar het is heus zinnig om ons zorgen te maken over het vermogen om de voorspoed veilig te stellen voor komende generaties.

Patrick Pesi/ANP

Jonathan Holslag (42)

is politicoloog aan de Vrije Universiteit Brussel. Hij schreef diverse boeken over geopolitiek, in het bijzonder over Azië en de opkomst van China, en wat dit betekent voor Europa.

In dat opzicht blijven we kansen missen en neemt de kwetsbaarheid toe.

Ondanks corona bleef de invoer uit China de eerste acht maanden van 2023 bijvoorbeeld groter dan in dezelfde periode in de jaren vóór de pandemie. Voor de komende jaren lonken havens en luchthavens alleen maar naar meer Chinese invoer. We leren niet.

En ondanks de Green New Deal en de gevolgen van de oorlog in Oekraïne bekoelt het enthousiasme van investeerders in groene energie. Mede verantwoordelijk daarvoor zijn halfslachtige regelgeving en het vermoeden dat de volgende Europese Commissie minder ambitieus zal zijn op het vlak van hernieuwbare energie.

Ook burgers twijfelen. Eurobarometer rapporteert dat slechts 17 procent van de burgers klimaatopwarming ziet als de belangrijkste uitdaging in de wereld, en slechts 35 procent zich verantwoordelijk voelt om er iets aan te doen. Volgend jaar zal opnieuw 72 procent van ons energieverbruik bestaan uit fossiele brandstoffen en slechts 5 procent uit hernieuwbare energie.

Defensie is nog zo'n domein waarin de Europese vooruitgang te mager is. Europa nam zich voor meer op eigen benen te staan en minder afhankelijk te worden van de Verenigde Staten. Een groot deel van de stijging van de defensie-uitgaven van de voorbije jaren werd echter geneutraliseerd door inflatie en opgeslokt door hogere lonen. De uitgaven van Europese landen aan materieel en operaties bedragen ook dit jaar slechts 26 procent van die van de Verenigde Staten: hetzelfde als vorig jaar. Het zal in dit tempo nog héél lang duren voordat Europa op eigen benen staat.

Tegelijk wordt de wereld gewelddadiger: 2023 is het

jaar waarin conflicten meer slachtoffers eisten dan in welk ander jaar sinds de Koude Oorlog. De meeste grote conflicten woeden nabij Europa. Er zijn geen aanwijzingen dat deze trend in 2024 zal keren. Dat geldt ook voor het aantal ontheemden. In 2023 waren ongeveer 110 miljoen mensen op de vlucht: een tragisch record. Intussen blijven de uitgaven aan wapentuig elders in de wereld snel oplopen.

Er zijn weinig tekenen dat de oorlog in Oekraïne komend jaar zal uitdoven. Rusland riep in 2023 ruim 450.000 nieuwe rekruten onder de wapenen. Dat is meer dan de hele Oekraïense troepenmacht aan het front. Tegen de zomer van volgend jaar is Rusland wellicht in staat om per dag een kleine zesduizend projectielen voor zware artillerie te produceren. Dat is dubbel zo-

het zacht uit te drukken, minder vanzelfsprekend.

Zelfs los van dat politieke spektakel blijft de Amerikaanse samenleving veranderen. De meeste Amerikanen willen een terughoudender rol in de buitenlandpolitiek, ook ten aanzien van Oekraïne. De aandacht van de meeste Amerikanen verplaatst zich sowieso naar Azië en China in plaats van Europa en het Midden-Oosten. Ze zijn ook voor een nog steviger beleid om de Amerikaanse industrie te ondersteunen. Dit betekent dat Europa sowieso sneller volwassen moet worden als internationale speler.

Vanuit Europees standpunt zijn dit de grote trends die ertoe doen: interne stilstand, toenemende externe afhankelijkheid, meer onveiligheid rondom en rusteloosheid bij de grootste bondgenoot. **EW**

Europa moet sneller volwassen worden als internationale speler

veel als in de hele Europese Unie. Sowieso willen de Russen met hun uitputtingsoorlog druk zetten op de twijfelende Amerikanen en Europeanen. Vladimir Poetin verwacht in maart te worden herkozen als president van Rusland, en hoopt op een akkoord met Donald Trump als die opnieuw de Amerikaanse president wordt.

De meest beslissende dag voor de internationale politiek die wij ons nu kunnen voorstellen, blijft 5 november 2024: de dag van de Amerikaanse presidentsverkiezingen. Steeds meer worden ook binnen de Democratische partij vraagtekens gezet bij de gezondheid van Joe Biden. Er is echter geen andere kandidaat bij de Democraten die boven alle twijfel verheven is. Biden heeft voorlopig de beste papieren.

Maar Biden ligt in de peilingen doorgaans enkele procentpunten achter op Trump, die bij de Republikenen nog steeds twee keer zo populair is als de zwaargewichten Ron DeSantis en Nikki Haley. Mocht Trump opnieuw winnen, dan breken wellicht zware tijden aan voor Europa. Ondanks zijn stevige industriepolitiek heeft Joe Biden een zeer evenwichtig en voorspelbaar buitenlands beleid gevoerd en de Europeanen bij de meeste belangrijke beslissingen volwassen behandeld. Bij Trump wordt dat, om

India gaat vizier op China richten

Premier Modi vernieuwt zijn 1,4 miljoen militairen sterke leger. Doel: het dichten van de kloof met het machtige buurland.

Sanjay Kanaija/AFP/Getty Images

Narendra Modi trekt vaak een overall aan als hij troepen in Kasjmir bezoekt. Op 25 november ging de Indiase premier nog een stapje verder, door zich in een vliegpak te hijsen en een vlucht boven de stad Bangalore te maken in een Tejas-gevechtsvliegtuig. Het door India ontworpen vliegtuig belichaamt Modi's streven om India meer eigen wapens te laten maken. Het belichaamt ook veel van wat er misging met de defensie van het land. Het vliegtuig ligt twintig jaar achter op schema, heeft te weinig vermogen en wordt door Indiase piloten geminacht.

India's groeiende geopolitieke invloed is voor een groot deel gebaseerd op de hoop dat het tegenwicht kan bieden aan de Chinese macht. Dat maakt de

modernisering van de deels verouderde Indiase strijdkrachten – de op één na grootste ter wereld, met 1,4 miljoen voltijds medewerkers – tot een zaak van mondiaal belang.

Uitglijders zoals de Tejas versterken de neiging tot pessimisme. De strijdkrachten zijn ook sterk afhankelijk van oude Sovjet-middelen. Succesvolle modernisering zal waarschijnlijk tientallen jaren duren, als die überhaupt al van de grond komt. Maar wie de Indiase defensie-inspanningen beter bekijkt, ziet op diverse gebieden belangrijke en onderschatte vooruitgang.

Het begint met een opvallende verschuiving in aandacht. Indiase leiders spraken 25 jaar lang over China als de grootste vijand. Maar de inzet van Indiase militairen liet iets anders zien.

Slechts 12 van de 38 divisies stonden in het verleden opgesteld tegenover China. Terroristische aanvallen vanuit Pakistan en binnenlandse opstanden slokten de meeste aandacht op.

De aanzet tot verandering kwam in juni 2020. Na jaren van opeenvolgende spanningen raakten Indiase en Chinese soldaten met knuppels en kapmessen slaags in de Galwan-vallei in de bergen van de oostelijke regio Ladakh. Het leidde tot de dood van twintig Indiase soldaten en minstens vier Chinese soldaten.

Daarna verplaatste India snel 68.000 militairen en een heleboel tanks naar het gebied, waar eerder nog een enkele infanteriedivisie een front van 800 kilometer lang moest beschermen. Het land

Modi, in pilotenuniform, bij de Indiase Tejas. Een succes is de jager nog niet

Indiase luchtmacht oefent met gevechtshelikopters op 6 oktober 2023

India op plek 4

Top-10 hoogste defensie-uitgaven

stuurde straaljagers en helikopters naar noordelijke legerbases, en versnelde het aanleggen van nieuwe wegen, tunnels en bruggen: 60 procent van de grenswegen die de afgelopen drie jaar zijn aangelegd, ligt in staten die grenzen aan China.

De belangrijkste verandering is dat eenheden die vroeger een dubbele taak hadden – zowel China als Pakistan in de gaten houden – te horen kregen dat ze zich op China moesten richten. Het befaamde I-korps werd weggehaald bij het op Pakistan gerichte westelijke commando en ondergebracht bij het noordelijke commando, dat verantwoordelijk is voor Ladakh. 'Ik keek tweederde van mijn carrière in de richting van Pakistan,' zegt Raj Shukla, een gepensioneerde generaal. 'Tegenwoordig weer spiegelt de richting de dreiging.'

De tweede verandering is de grootste reorganisatie van India's militaire commandostructuur sinds zijn onafhankelijkheid in 1947. In 2020 – zes maanden voor de gevechten in de Galwan-vallei – creëerde premier Modi een nieuwe functie: een defensie-stafchef die boven de leger-, marine- en luchtmachtbevelhebbers moet staan, en hen moet dwingen tot meer samenwerking. Eerdere regeringen waren terughoudend om deze stap te maken, uit angst dat een te machtige generaal het burgerbestuur zou bedreigen.

De hervormingen behelsden ook een

Eenheden die ook Pakistan in de gaten hielden, richten zich nu exclusief op China

ongekende vernieuwing van India's bureaucratie. Indiase officieren mopperden lange tijd dat ze werden aangestuurd door militair analfabete burgerbureaucraten in het ministerie van Defensie. Een landbouwspecialist kon bijvoorbeeld de omvang van de bewapening van een oorlogsschip beoordelen. Modi creëerde daarom een nieuw departement van Militaire Zaken binnen het ministerie. De onschuldige titel verhult dat sommige burgers onder geüniformeerde officieren gingen werken – een kanteling in de civiel-militaire betrekkingen.

Drie jaar later leveren de hervormingen gemengde reacties op. Ze waren 'absoluut baanbrekend', zegt generaal Shukla. Ze hebben 'het leger zijn legitieme stem teruggege-

ven in de besluitvorming over de nationale veiligheid'. Maar de vooruitgang verliep trager dan sommigen hadden verwacht.

Dat komt deels door het noodlottige helikopterongeluk in december 2021 van de eerste defensie-stafchef, generaal Bipin Rawat, een charismatische voormalige legerleider die nog geen twee jaar in functie was. Modi liet de post tien maanden leeg voordat hij generaal Anil Chauhan benoemde, een minder gezaghebbend figuur.

Een derde verschuiving betreft technologie. De Indiase Organisatie voor Defensie Onderzoek en Ontwikkeling is goed in het bouwen van raketten, maar slecht in bijna al het andere. Dit staatsbedrijf omschrijft de Tejas als een 'spectaculaire luchtvaarttriomf'. De meeste Indiase piloten zullen omvallen van het lachen als ze dit horen. Het Indiase leger heeft de neiging om de voorkeur te geven aan buitenlandse wapens – Russisch, Europees en in toenemende mate Ameri-

kaans – boven wapens geproduceerd door de staatsdefensiebedrijven en -munitiefabrieken die van oudsher de defensie-industrie domineren.

Dat geldt nog steeds grotendeels in

het geval van tanks, straaljagers en andere grote defensie-artikelen. De Arjun-tank, een Indiaas ontwerp, verscheen eind jaren negentig voor het eerst. Er werden meer dan honderd eerste varian-

Ook van eigen bodem: de Indiase tank Arjun MARK II

ADVERTENTIE

gemeente
Haarlemmermeer

Hier pakken we het groots aan

**Bouw mee,
groei mee,
doe mee!**

Ook meebouwen aan de groei van de beste woon- en werklocatie in de Randstad? In Haarlemmermeer maak jij het verschil. Solliciteer naar een van onderstaande functies:

- Portefeuillemanager
Onderwijshuisvesting
- Information Security Officer
- Senior Strategisch Controller
- RO-jurist Fysiek domein
- Lobbyist Subsidies
- Adviseur Informatiebeheer

Kijk voor al jouw mogelijkheden op werkenbijhaarlemmermeer.nl

Pallava Bagle/Corbis via Getty Images

Vrachtdrones moeten de 10.000 muilezels van het leger vervangen

gen op andere technologische terreinen.

In 2014 hadden de zeven belangrijkste veldcommandanten van het leger bijna geen geld ter beschikking voor onderzoek en ontwikkeling of materieel. In 2021 had generaal Shukla, toen verantwoordelijk voor het trainings- en doctrinecommando van het leger, omgerekend amper 800.000 euro om te besteden aan technologische ontwikkeling. Een jaar later was dat al 18 miljoen euro – een schijntje naar Amerikaanse en Chinese maatstaven, maar een sprong voorwaarts voor India. Het noordelijke commando alleen al heeft nu bijna 240 miljoen euro om nieuwe technologie te kopen en te onderhouden.

Dat gaat veelal naar kleinere particuliere bedrijven, waaronder vele die de afgelopen jaren zijn opgericht. Het leger stond vroeger ‘vijandig tegenover de pri-

vésector en start-ups’, zegt generaal Shukla. ‘Tegenwoordig worden ze omarmd.’

Volgens Vrinda Kapoor, CEO van het Indiase chipbedrijf 3rdiTech, zou ze een paar jaar geleden moeite hebben gehad om een afspraak te krijgen met de strijdkrachten. Ook maakten geheimhoudingsregels gesprekken onmogelijk. In 2019 werd dat anders. ‘Wat ik nu zie,’ zegt ze, ‘is een snelle cultuuromslag.’ Na de gevechten in de Galwan-vallei in 2020 kregen de militaire diensten bevoegdheden om contracten met één leverancier af te sluiten voor omgerekend maximaal 33 miljoen euro, zonder omslachtige bureaucratische goedkeuring.

Deze aanpak zal niet heel veel tanks opleveren. ‘De privésector is nog steeds niet in staat om grote systemen te produceren of te integreren,’ zegt analist Sri-nath Raghavan. Wel wordt het mogelijk om snel geavanceerd materieel te sturen naar eenheden aan het front.

Dit jaar leverde NewSpace Research

ten geleverd aan het leger. Toch onderging de Arjun in grote lijnen hetzelfde lot als de Tejas, en wezen de beoogde gebruikers deze af: te zwaar, verouderd. Toch zijn er veelbelovende ontwikkelin-

ADVERTENTIE

Ondernemen in Apeldoorn.

De groene en royale hoofdstad van de Veluwe

werken.inapeldoorn.nl

apeldoorn

Een zwerm gevechtsdrones, van een technologiebedrijf uit Bangalore

and Technologies uit Bangalore twee drone-zwermen, elk bestaand uit vijftig stuks, aan het Indiase leger. Daarmee werd in november geoefend, zegt Sameer Joshi, een voormalig gevechtspiloot en CEO van het bedrijf.

Bij diezelfde oefening werden ook de vrachtdrones van Joshi getest. Die vervoeren vrachten tot 50 kilo in bergachtige gebieden waar troepen vroeger afhankelijk waren van dierentransport. Ze zullen uiteindelijk de 10.000 muilezels – en muilezeldrijvers – van het leger moeten vervangen.

Niet elke hervorming wordt door iedereen toegejuicht. Vorig jaar brak een enorme rel uit toen de regering het zogeheten Agnipath-programma aankondigde. Het doel was om 46.000 'Agni-veers' – een nieuwe rang – te werven, die een vaste termijn van vier jaar zouden dienen.

Voorstanders zeggen dat de regeling leidt tot minder pensioenkosten, die nu ruim een vijfde van het defensiebudget zouden opslokken, evenals een lagere gemiddelde leeftijd van soldaten: van 32 naar 26 jaar. De regeling zou ook kunnen leiden tot een meer divers en representatief leger, zoals de stichters van India voor ogen hadden. Sceptici vrezen dat het in het beste geval een banenplan is, en in het slechtste geval de hindoenationalistische agenda van Modi bevordert.

Dat zou passen in Modi's bredere strategie, ook met het oog op de verkiezingen komend voorjaar. Generaal Monuj Naravane doet weinig om deze angsten weg te nemen, door de regeling te beschrijven als een nuttig middel waarmee de jonge bevolking van India kan worden 'gedisciplinerd en doordrenkt met een nationalistisch elan'.

Veel legerofficieren maken zich bovendien zorgen dat Agnipath zal leiden tot de vernietiging van het regiment-systeem, dat door de Britse kolonisator is ingevoerd en waarbij sommige regimenten nieuwe militairen rekruteren uit bepaalde kasten en etnische groepen.

De regering ontkent dat dit het doel is, maar dat ze wel de strijdkrachten wil 'dekoloniseren' door Britse namen, rituelen

en insignes af te schaffen en de studie van oude hindoeïetexten in militaire academies te introduceren. Legercommandanten verwijzen ook steeds vaker naar India als 'Bharat', geheel volgens de wens van Modi.

Een grotere zorg is dat de kloof met China enorm blijft. Toen Modi in 2014 aantrad, was het defensiebudget van India 23 procent van dat van China. Inmiddels is dat 28 procent. Maar de tekorten zijn groot.

De Indiase luchtmacht streeft officieel naar 42 eskaders. Het zijn er slechts 31: een tekort van meer dan tweehonderd vliegtuigen, terwijl de roestige MiG-21's sneller worden uitgefaseerd dan dat er nieuwe vliegtuigen arriveren. Indiase luchtmacht-officieren geven onder vier ogen toe dat ze in de lucht technologisch minstens een decennium achterlopen op het Chinese Volksbevrijdingsleger.

De marine blijft, met 150 schepen en

dienst. Maar hij merkt op dat de nieuwste destroyer-schepen van China 112 raketten kunnen dragen in hun verticale lanceersystemen. Die van India hebben er maar acht of zestien.

Intussen kent het leger acute problemen. Volgens gegevens die de defensiecommissie van het Indiase parlement in maart in handen kreeg, is ongeveer 45 procent van het materieel verouderd. De oorlogsvoorraden moeten veertig dagen van intensieve gevechten op twee fronten meegaan. Maar in 2017 zei de overheidsaccountant dat veel cruciale munitie na tien dagen op zou zijn. En het leger heeft vooral geschoven met bestaande eenheden, in plaats van nieuwe op te richten.

Onofficieel zeggen Indiase functionarissen dat ze het de komende dertig jaar niet tegen China kunnen opnemen. Sushant Singh, een Indiase oud-officier en nu docent aan de Amerikaanse Yale University, zegt dat India hulpeloos toekijkte hoe China aan betwist gebied in Ladakh knabbelde en Indiase militairen de toegang ontzegde tot 26 van de 65 plekken waar ze patrouilleerden. 'De situatie aan de Chinese grens is vernederend.'

Anderen zijn hoopvoller. Het doel van India is om 'militaire spierkracht toe te voegen zonder dat de kosten de pan uit rijzen,' aldus generaal Shukla. De verhouding tussen de Indiase en Chinese defensie-uitgaven is ongeveer gelijk aan die van China en Amerika, merkt hij op. Waarom, vraagt hij zich af, 'veroorzaakt China angst in Washington, maar veroorzaakt wij geen vergelijkbare angst in Peking?'

De vooruitgang die India boekt, zou China inderdaad al aan het denken moeten zetten.

© The Economist

Functionarissen denken China de komende dertig jaar nog niet aan te kunnen

onderzeeërs, ver achter bij haar ambitie om in 2035 een vloot van 175 schepen te hebben. Intussen heeft China er 370.

Een vloot met drie vliegdekschepen lijkt wensdenken. Er wordt binnenkort een vliegdekschip besteld ter waarde van ruim 4,4 miljard euro, maar dat komt pas als het oudste van de twee bestaande vliegdekschepen met pensioen gaat. Het nieuwe schip zal veel kleiner zijn dan gepland, met een tonnage van ongeveer de helft van dat van China's nieuwste vliegdekschip. Admiraal Karambir Singh, hoofd van de marine tot 2021, is optimistisch over de ontwikkeling van zijn

ECONOMIE 2024

Javier Milei, de nieuwe president van Argentinië, moet de torenhoge inflatie in zijn land bestrijden

2024 IN CIJFERS

Een aantal prognoses op een rij 44

DE WERELDECONOMIE IN 2024

India, Indonesië, Zuid-Europa zetten de toon 46

INDUSTRIËLE VERBOUWING

Groen staal van Tata Steel in 2045 50

HUP, EN NU HANDEN UIT DE MOUWEN

Ingrid Thijssen (VNO-NCW) blikt vooruit 52

UW GELD IN 2024

De belangrijkste ontwikkelingen op een rij 56

BELASTINGEN IN 2024

Slecht nieuws voor spaarders en beleggers 58

'INCASSO BLIJFT MENSENWERK'

Maarten Pieter Remmen over nieuwe wet 60

CONJUNCTUUR

2024 in cijfers

Hoe vergaat het de economie komend jaar? Waar zitten groei en bloei, en waar wacht juist de neergang? Voor burgers, bedrijven en overheid een aantal prognoses op een rij.

Jeroen van Wensen

Illustraties Jelrik Atema

BRUTO MINIMUMUURLOON

13,27 euro
(3,75 %)

MinSZW

Per 2024 komt er een minimumloon per uur. Nu nog wordt dat loon per dag, week of maand bepaald: hoe langer de werkweek, hoe lager het loon per uur. Per 2024 maakt dat niet meer uit.

HUIZENPRIJS

425.375 euro
(2,5 %)

ABN AMRO

Na een daling van de prijzen in 2023, laat komend jaar weer een opleving zien van de huizenmarkt. Vooral energiezuinige huizen zijn in trek bij kopers.

WERKLOZEN

405.000 (12,5
procentpunt)

CPB

De werkloosheid stijgt in 2024 met 45.000 mensen. Met 4 procent, blijft het percentage werklozen laag.

KOOPKRACHT

1,9 %
(3 procentpunt)

CPB

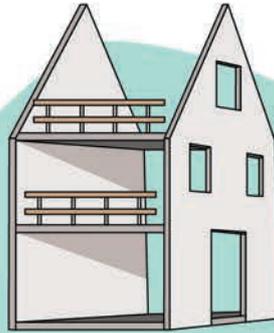
Meer te besteden voor alle typen huishouden.

AOW'ERS

3.310.000**(1,2 %)**

SVB

NIEUWBOUWHUIZEN

88.000**(-7,9 %)**

Primos

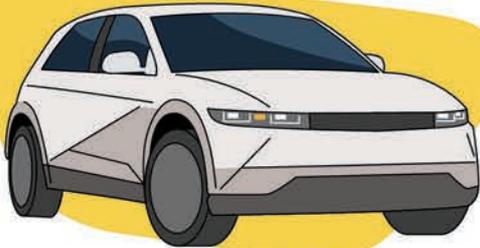

JAN MODAAL

44.000 euro**(1,6 %)**

CPB

Bruto modaal inkomen.

AUTOVERKOPEN

360.000**(0,8 %)**

BOVAG

Komend jaar verlaten meer personenauto's de showroom dan in 2023 (357.000 auto's). Toch liggen de verkopen onder het langjarige gemiddelde van 400.000 stuks. Geen groot feest bij de dealers dus.

Hogere rente, duurdere bouwmaterialen, stikstof. Geen hinderpaal blijft de bouw bespaard, vandaar dat het aantal nieuwbouwhuizen in 2024 volgens de ramingen terugvalt.

REISTIJD

5.50 uur**(-30 minuten)**

NS

Per trein van Amsterdam naar Berlijn.

BRUTO BINNENLANDS PRODUCT

1.077.200.000 euro**(1,4 %)**

CPB

Nederland hoort bij de circa 20 landen met een economie van meer dan 1.000 miljard euro. Het bruto binnenlands product – dat wat burgers en bedrijven in een jaar verdienen – geeft de economische omvang weer.

OLIEPRIJS PER VAT

76,30 dollar**(-3,8 %)**

CPB

Er zit 159 liter in een vat.

INFLATIE

3,8 %**(-0,1 procentpunt)**

CPB

Nard Lodewijk
en Joris Heijn

Economie in 2024

Terwijl traditionele groeimotoren haperen, dienen nieuwe zich aan. Vooral India, Indonesië en Zuid-Europa zetten de toon in 2024.

De wereldeconomie heeft de afgelopen jaren genoeg problemen te verstouwen gekregen. Een coronacrisis, een energiecrisis, inflatie en een pijlsnel stijgende rente. Toch wisten veel grote economieën een recessie tot nu toe buiten de deur te houden. De verleiding is groot om te denken dat die robuustheid van de wereldeconomie in 2024 stand zal houden.

Het Internationaal Monetair Fonds (IMF) verwacht dat de wereldeconomie slechts 0,1 procentpunt minder hard zal groeien dan in 2023. Een overzichtelijke afkoeling, al benadrukt het IMF dat deze groei wel onder het langjarige gemiddelde blijft.

Opvallend is dat de twee grote Amerikaanse zakenbanken Goldman Sachs en JP Morgan twee tegenovergestelde visies op 2024 hebben. Goldman heeft zijn vooruitblik op 2024 als titel meegegeven: *Het moeilijkste deel is voorbij*. Concurrent JP Morgan gebruikt die titel juist om te waarschuwen: *Het is te vroeg om een overwinning rondje te gaan lopen*.

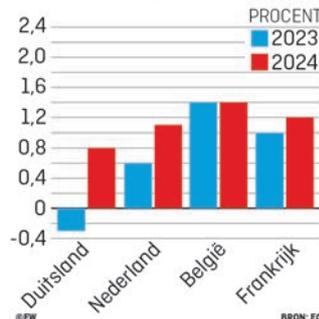
Kirill Kudryavtsev/AFP/ANP

Industrie in de EU heeft het zwaar vanwege ont koppeling Russisch gas

NOORDWEST-EUROPA

Volgens de Europese Commissie (EC) heeft de Europese economie 'momentum verloren'. Eufemistische taal voor het feit dat de Unie er economisch niet best voor staat. Vooral de traditioneel sterke landen die het handelsblok door de eurocrisis hebben getrokken, staan er nu slecht voor. Denk aan Duitsland, Zweden, Oostenrijk, Ierland en ook Nederland. De Duitse economie kromp in 2023, en in 2024 zit er volgens zowel de EC als het IMF nog geen procentje

Groei blijft mager
Economische groei EU-landen

groei in voor de grootste economie van het continent.

Die problemen komen onder meer voort uit de industrie, die een flinke knauw kreeg van de ont koppeling van het goedkope Russische gas. Volgens Goldman Sachs kan die klap wel eens groter blijken dan eerder gedacht.

Die energiecrisis is ook mede de oorzaak van de flinke inflatiepiek. Die zal volgens de Commissie weliswaar afzakken tot 3,5 procent in 2024, maar dat is nog altijd ver boven de doelstelling van 2 procent van de Europese Centrale Bank.

Veel ruimte voor een soepeler monetair beleid zal er dus waarschijnlijk niet zijn. En daarmee blijft er druk op rentes die bedrijven moeten betalen, en op de huizenmarkt (door een hogere hypotheekrente).

Wel wijst JP Morgan erop dat de economie wordt gestimuleerd doordat traditioneel zuinige landen nu wél geld uitgeven.

Andreea Patraro/AFP/ANP

Zuid-Europa ervaart een economische opleving door toerisme

Matthew Hatcher/Bloomberg via Getty Images

Grootste economie ter wereld groeit verder in verkiezingsjaar

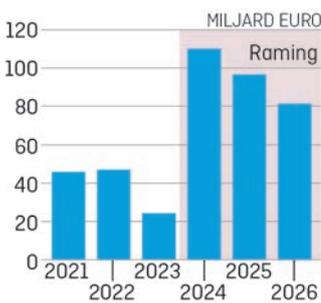
ZUID- EN OOST-EUROPA

In een opmerkelijke economische ommekeer zijn vooral Zuid-Europese landen de motor geweest achter de economische opleving van de Europese Unie. Landen als Spanje, Italië en Frankrijk spelen een belangrijke rol, waar vooral kracht wordt geput uit sectoren als toerisme, diensten en de productie van luxe goederen.

Dat is nog eens wat anders dan in het tumultueuze verleden van de regio, dat zwaar werd ge-

COVID-kassa

Uitkeringen coronaherstelfonds

©EW

BRON: WORLD BANK

tekend door de financiële crisis van 2008. In de nasleep van die crisis worstelde Zuid-Europa met strenge bezuinigingsmaatregelen en een traag herstel van de industrie, wat resulteerde in een verloren decennium van economische stagnatie.

In Oost-Europa hebben de economieën nog altijd flink te lijden onder de voortdurende oorlog in Oekraïne. Net als West-Europese landen waren ook veel Oost-Europese landen zoals Polen voor olie en gas lang van Rusland afhankelijk.

Een economische impuls in Noord- en Zuid-Europa kan ook nog voortkomen uit het coronaherstelfonds. Volgens berekeningen van JP Morgan moet nog ruim 65 procent van de tegoeden uit dat fonds worden uitbetaald aan de lidstaten. Deze grote sommen geld kunnen voor een economische opleving zorgen in landen die zelf niet in staat waren om te betalen.

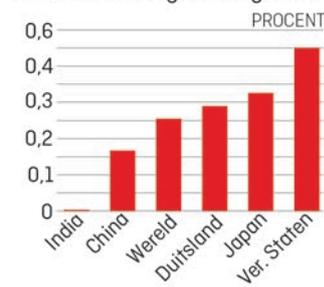
VERENIGDE STATEN

Recessie of 'soft landing'? Dat is de vraag waar de grootste economie ter wereld in 2024 voor staat. De inflatie liep in 2023 snel op en de centrale bank (Fed) probeerde dat voortvarender de kop in te drukken dan andere centrale banken. De inflatie daalde snel, maar de gevreesde recessie bleef uit. Eind goed al goed?

De groei zal volgens het IMF in 2024 licht afnemen tot 1,6 procent. Niet veel, maar nog altijd meer dan het gemiddelde van alle

AI-koning

Extra groei per jaar tot 2034 door kunstmatige intelligentie

©EW

BRON: GOLDMAN SACHS

andere rijke landen. Zakenbank Goldman Sachs verwacht zelfs dat de Amerikaanse economie in het belangrijke presidentsverkiezingsjaar 2,1 procent groeit.

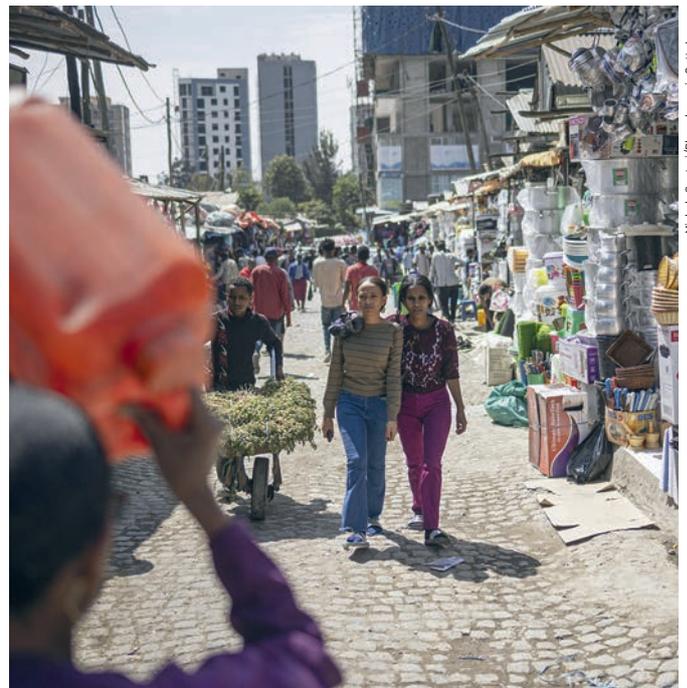
Concurrent JP Morgan is iets somberder. De zakenbank wijst erop dat veel van de tijdens corona gespaarde buffers alweer op zijn. En de grootste pijn van de renteverhogingen moet mogelijk nog komen. Rentebetalingen op creditcardschulden nemen bijvoorbeeld snel toe. En bedrijven moeten veel schulden gaan herfinancieren tegen hogere rentes. Het zal niet de eerste keer zijn dat economische voorspellers hebben onderschat hoe lang renteverhogingen blijven doortreppen in de economie, stelt JP Morgan.

Amerikaanse bedrijven lopen voorop in de nieuwe wereld van kunstmatige intelligentie en het land is minder benepen in het toepassen daarvan. Dat geeft de Amerikaanse economie de komende jaren een extra stimulans.

Tomas Cuesta/Getty Images

Als het aan president Milei ligt, wordt de dollar de valuta in Argentinië

Michele Sparrini/Bloomberg via Getty Images

Afrika heeft in 2040 de grootste werkende bevolking ter wereld

ZUID-AMERIKA

In Zuid-Amerika is de economische realiteit er – zoals altijd – een van onzekerheid. Nadat het continent vrij sterk terugkwam na de coronacrisis, zien de vooruitzichten voor het komende jaar er minder goed uit.

Zuid-Amerika wacht volgens het Internationaal Monetair Fonds (IMF) een mager jaar wat betreft economische groei. De inflatie op het continent was de laatste jaren hoog. Vooral Argentinië ging in 2023 gebukt onder

Geld verdampt

Geraamde inflatie Zuid-Amerika

een zware economische crisis.

De inflatie kwam in oktober in Argentinië – de derde economie van Zuid-Amerika – uit op een recordhoogte van 142 procent. Het was een van de redenen voor veel Argentijnen om op de rechts-populistische Javier Milei te stemmen, die de presidentsverkiezingen op 20 november won. Milei – de enige rechtse president van een grote economie op het continent – staat een radicaal ander economisch beleid voor. Dat zou in 2024 een groot stempel kunnen drukken op de Argentijnse economie.

ECLAC, de economische VN-tak voor Zuid-Amerika, benadrukt de noodzaak van meer publieke en private investeringen, omdat het huidige investeringsklimaat in de regio onvoldoende is om de concurrentiestrijd aan te gaan met andere werelddelen. Deze investeringen zijn cruciaal voor het stimuleren van economische groei op het continent.

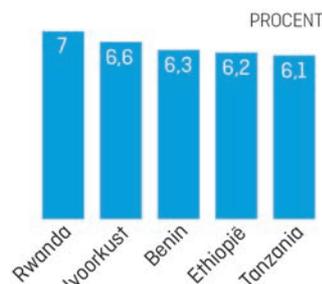
AFRIKA

De African Development Bank Group ziet de economische toekomst van het continent rooskleurig in. Dat terwijl de gemiddelde groei van het nationaal inkomen in Afrika vertraagde van 4,8 procent in 2021 tot 3,8 procent in 2022, als gevolg van de coronacrisis. Ook de Russische invasie in Oekraïne had nadelige economische gevolgen voor het continent.

Volgens de prognoses van de bank zal Afrika het beter doen

Afrika in de lift

Economische groei Afrika

dan de wereldwijde economische groeitrends, met een verwachte groei van zo'n 4 procent in 2024.

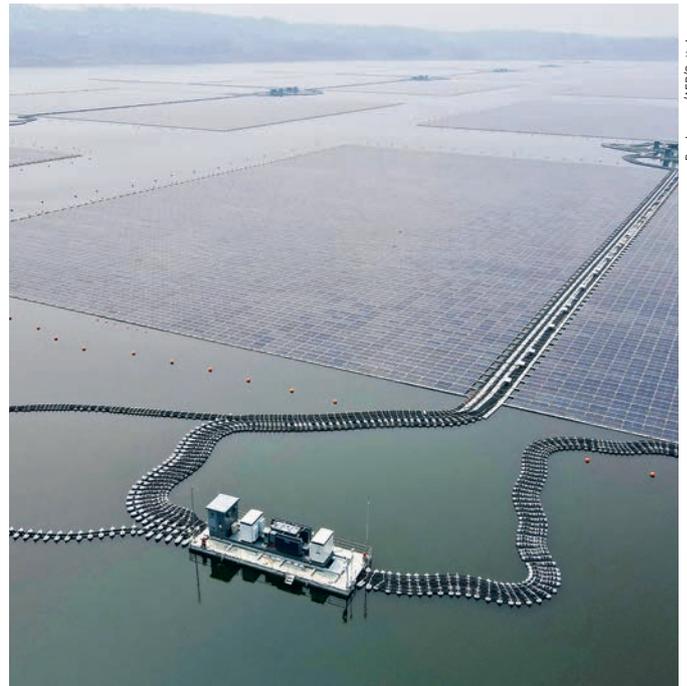
Deze analyse komt aardig overeen met de groeiprognoses van het Internationaal Monetair Fonds, dat de economische groei van het continent ook raamt op om en nabij de 4 procent. Met name de economieën van landen als Rwanda, Benin, Ethiopië, Tanzania en Ivoorkust zullen het komende jaar naar verwachting flink doorgroeien.

De toename van productiviteit in diverse sectoren vormt de kern van de economische groei in Afrika. De afgelopen twee decennia is er een verschuiving geweest van werkgelegenheid van de landbouw naar de dienstensector, die nu een aanzienlijke bijdrage levert aan de economische groei van Afrika. Maar ook demografische factoren spelen een rol. Afrika heeft in 2040 de grootste werkende bevolking, ook dat biedt groeimogelijkheden.

Castro/urPhoto via Getty Images

China kampt al een tijdlang met een hardnekkige vastgoedcrisis

Boy Ismoyo/AFP/Getty Images

Indonesië en de Arabische Emiraten investeren in duurzame energie

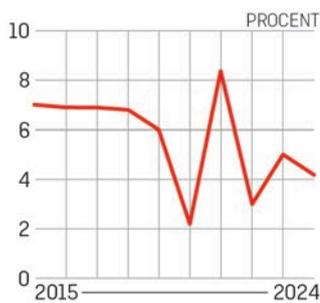
CHINA

Menig rijk land zal verlekkerd kijken naar de groei van 4,2 procent die het IMF China toedicht. Maar het voormalige groeiwonder zal zelf vooral teleurgesteld toekijken hoe veel andere zich ontwikkelende landen in 2024 waarschijnlijk harder groeien.

China hield langer dan anderen vast aan de coronalockdowns en kampt(e) met een hardnekkige vastgoedcrisis. Het land probeert de economie te stimuleren met overheidsprogramma's, maar dat

Glans verloren

Chinese economische groei

©EW

BRON: IMF

wordt steeds moeilijker. China heeft al heel veel wegen, infrastructuur, flats en fabrieken gebouwd – vandaar die hoge groei. Hoeveel meer heeft China nog nodig? Extra bouwen in een vastgoedcrisis is moeilijk, en veel fabriekshallen staan al leeg omdat de export naar de rest van de wereld hapert. Ook landen die veel afnemen van China, staan er immers niet al te florissant voor.

Erg grote problemen worden er daarentegen niet verwacht voor China. De fiscale stimulans zal voor enige groei zorgen, denkt JP Morgan.

Goldman Sachs denkt dat China iets harder kan groeien, doordat bedrijven nu interen op hun voorraden, maar op enig moment toch weer spullen uit China nodig hebben. Maar dat effect is niet groot genoeg om de trend van 'de-risking' te keren: bedrijven die uit voorzorg een deel van hun productie uit China verplaatsen naar veiliger geachte landen.

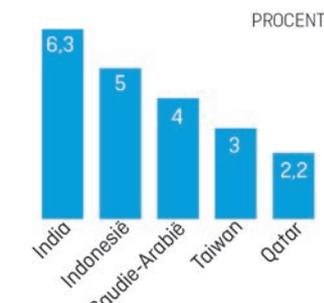
AZIË/ MIDDEN-OOSTEN

Machtsblokken India en Indonesië gaan naar alle verwachting goede jaren tegemoet. De Indiase economie gaat er volgens de laatste prognoses van het Internationaal Monetair Fonds zo'n 5,7 procent op vooruit in 2024. In Indonesië gaan analisten van de Asian Development Bank uit van 5 procent.

Ondanks de goede vooruitzichten is er ook reden om een slag om de arm te houden. In zowel India als Indonesië zijn er in

India aan kop

Economische groei Azië

©EW

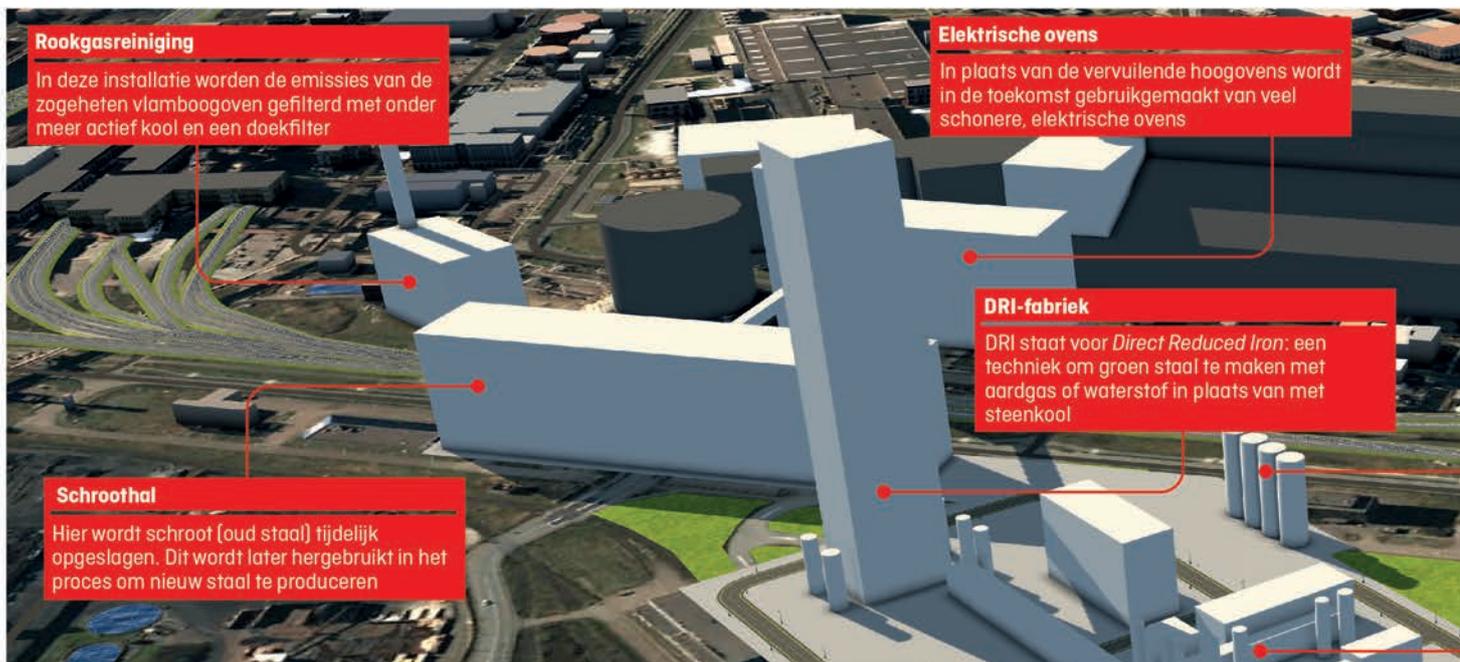
BRON: IMF

2024 verkiezingen. Ook zijn er nog altijd grote geopolitieke spanningen rondom Taiwan.

In die andere regio, het Midden-Oosten, is er maar weinig reden tot klagen. Saudi-Arabië weet van gekkigheid niet meer wat het aan moet met de enorme oliewinsten. De grootste olie-exporteur van de wereld investeert miljarden door profvoetballers te lokken met salarissen van een paar honderd miljoen per jaar. Ook toont Saudi-Arabië de ambitie om het WK voetbal in 2030 te organiseren. De verwachting is dat de olieprijs gaat stijgen, zodat de OPEC-landen de komende jaren alleen nog maar meer winst gaan boeken.

Tegelijk gaat het de Golfstaten voor de wind. Qatar is nog altijd druk bezig met het vullen van de – onder meer Nederlandse – gasvoorraden door miljarden kubieke meter vloeibaar gas (LNG) te exporteren.

EW

Rookgasreiniging

In deze installatie worden de emissies van de zogeheten vlamboogovens gefilterd met onder meer actief kool en een doekfilter

Elektrische ovens

In plaats van de vervuulende hoogovens wordt in de toekomst gebruikgemaakt van veel schonere, elektrische ovens

Schroothal

Hier wordt schroot (oud staal) tijdelijk opgeslagen. Dit wordt later hergebruikt in het proces om nieuw staal te produceren

DRI-fabriek

DRI staat voor *Direct Reduced Iron*: een techniek om groen staal te maken met aardgas of waterstof in plaats van met steenkool

INDUSTRIËLE VERBOUWING

Megaproject voor de staalindustrie

Groen staal in 2045: voor Tata Steel is het een project van de lange adem.

Nard Lodewijk

Illustratie Jelrik Atema

Het wordt één van de grootste CO₂-reductieprojecten die Nederland ooit zal zien. De grootschalige verbouwing van het terrein van Tata Steel in de Noord-Hollandse IJmond mag gerust een monsterklus worden genoemd.

Sinds de opening van de fabriek in 1918 – toen nog Koninklijke Hoogovens – wordt er staal gemaakt met behulp van steenkool, een zeer vervuilende branden grondstof. Tata Steel is dan ook de grootste CO₂-uitstoter van het land. In 2022 bedroeg zijn emissie zo'n 11,1 miljoen ton CO₂, aldus de Nederlandse Emissieautoriteit.

Die uitstoot wil Tata Steel de komende twee decennia gefaseerd terugdringen. In 2045 moet het bedrijf klimaatneutraal staal produceren.

Stukje bij beetje gaat een groot deel

van het 750 hectare grote terrein op de schop. De ontwerpfase in IJmuiden is nog aan de gang.

In 2024 wil Tata Steel de benodigde vergunningen aanvragen, om in 2026 te beginnen met de bouw van de nieuwe fabrieken. Deze moeten in 2029 operationeel zijn.

De eerste fase van de verbouwing loopt tot 2030. In dat jaar wil Tata Steel 5 miljoen ton CO₂ minder uitstoten. Dit moet gebeuren met behulp van de Direct Reduced Iron-techniek, waarbij er met aardgas wordt gewerkt in plaats van met steenkool.

Om in 2045 CO₂-neutraal staal te produceren, moet Tata Steel volledig op groene waterstof en groene elektriciteit draaien. Een industriële verbouwing van deze omvang, zoiets vergt wel een zeer lange adem.

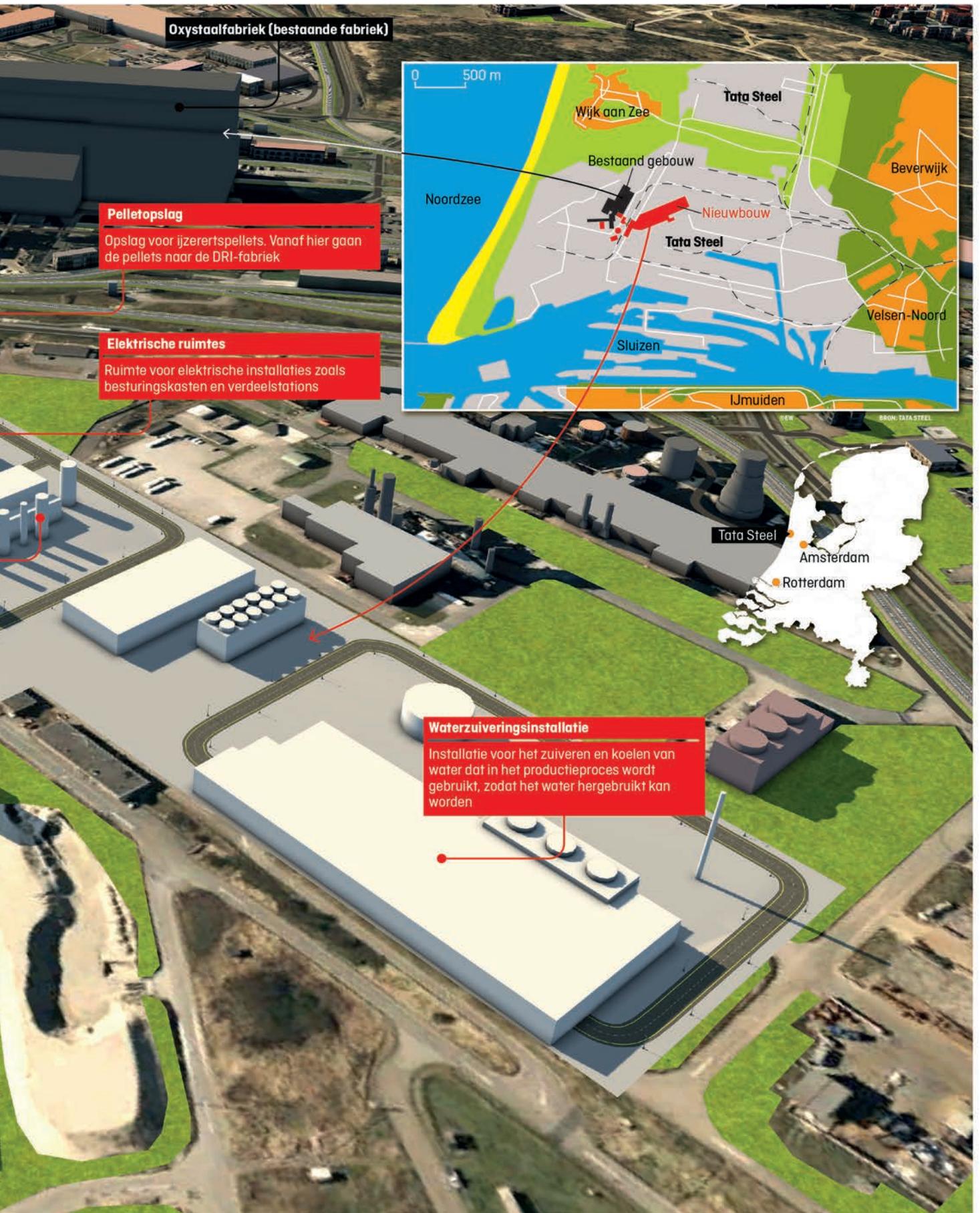
EW

CO₂-verwijderingsinstallatie

De gassen die ontstaan tijdens de DRI-productie worden hier afgevangen. Onder meer de CO₂ wordt eruit gefilterd om de rest van het gas te hergebruiken. De afgevangen CO₂ wordt opgeslagen of gebruikt door derden

Opslag gereduceerd ijzer

Hier wordt afgekoeld gereduceerd ijzer opgeslagen. Deze opslag dient als back-up om mogelijke productieonderbrekingen op te vangen

Oxystaalfabriek (bestaande fabriek)

Pelletopslag

Opslag voor ijzerertspellets. Vanaf hier gaan de pellets naar de DRI-fabriek

Elektrische ruimtes

Ruimte voor elektrische installaties zoals besturingskasten en verdeelstations

Waterzuiveringsinstallatie

Installatie voor het zuiveren en koelen van water dat in het productieproces wordt gebruikt, zodat het water hergebruikt kan worden

Hup, en nu handen uit de mouwen

In 2024 moet het ondernemersklimaat weer uit het slop. De overheid moet stabiliteit tonen en met bedrijven de schouders eronder zetten.

Ingrid Thijssen

Illustratie Carolyn Ridsdale

2023 gaat de geschiedenis in als het jaar waarin het Nederlandse politieke landschap flink werd opgeschud. De kiezer heeft gesproken, en er weerklinkt een duidelijk signaal naar de politiek. Op het moment van schrijven zijn de contouren van een nieuw kabinet nog lang niet geschetst. Maar het is glashelder dat de zorgen van de bevolking de afgelopen jaren onvoldoende zijn geadresseerd.

Bijvoorbeeld de zorgen over migratie. En over bestaanszekerheid, of zoals de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid het onlangs noemde: greep kunnen hebben op je leven. En zeker ook de zorgen over het nijpende tekort aan betaalbare woningen, waardoor de zoektocht naar een geschikte woning voor steeds meer mensen een onmogelijke taak wordt of een te groot deel van hun salaris opgaat aan woonlasten.

Ook ondernemers maken zich al geruime tijd zorgen. Vlak voor de verkiezingen toonde een peiling onder ondernemers massale zorgen over het gebrek aan stabiliteit van de overheid. Driekwart maakt zich hierover grote zorgen. Uit eerder onderzoek onder bedrijven bleek al dat 60 procent vindt dat het ondernemersklimaat de afgelopen jaren is verslechterd. In hetzelfde onderzoek noemt 30 procent Nederland überhaupt niet meer aantrekkelijk om te ondernemen.

'Nederland niet meer aantrekkelijk om te ondernemen.' Laat dat eens op u inwerken. Ondernemerschap en investeringen zijn de motor van onze welvaart – van onze bestaanszekerheid. Zonder bedrijvigheid geen banen, en geen belastinginkomsten om onze agenten, leraren, bijstand en AOW te betalen. Zonder investeringen door ondernemers geen innovatie, geen nieuwe werk-

gelegenheid en geen oplossingen voor maatschappelijke problemen. Het verslechterde ondernemersklimaat is ook niet goed voor onze internationale positie en relaties. Laten we niet vergeten dat we meer dan 30 procent van ons nationaal inkomen over de grens verdienen.

Inmiddels gaan er meer investeringen Nederland uit dan erin komen, terwijl buurlanden het veel beter doen en netto wel meer buitenlandse investeringen aantrekken. Ook de investeringen van bedrijven in ons eigen land vallen stil, terwijl investeringen nou net de motor zijn van groei en vernieuwing. Eerder bleek uit een analyse van McKinsey dat het rendement van investeringen in Nederland aanzienlijk lager is dan in de rest van de Europese Unie (25 procent lager) en in de Verenigde Staten (30 tot 40 procent lager).

Zorgelijke cijfers, maar helaas geen verrassende. We weten al langer dat ondernemers ontevreden zijn. Al in 2021 uitten het bedrijfsleven en 120 prominente hoogleraren, burgemeesters en gedeputeerden hun zorgen. De afgelopen jaren zagen we cruciale elementen voor een goed ondernemersklimaat verder afbrokkelen.

Dat gaat bijvoorbeeld over de kwaliteit van onze toekomstige beroepsbevolking. Al langer maken werkgevers zich zorgen over de almaar verslechterende onderwijscores op het gebied van rekenen en taal (PISA-scores). Uit het nieuwste onderzoek blijkt dat de situatie opnieuw ernstig is verslechterd. Eén op de drie jongeren heeft een te laag leesniveau om normaal in de maatschappij mee te komen. Eén op de drie. Verbijsterende cijfers voor een rijk en ontwikkeld land als Nederland.

Arthur Wrend/ANP

Ingrid Thijssen

(55) is sinds februari 2020 voorzitter van werkgeversorganisatie VNO-NCW. Daarvoor was ze bestuursvoorzitter bij netbeheerder Alliander. In 2016 werd Thijssen uitgeroepen tot topvrouw van het jaar.

En we hebben al meer dan twee miljoen mensen die moeite hebben met de taal.

Neem als het gaat om het afkalvende ondernemersklimaat ook de *overkill* aan regels, die een verstikkend effect hebben op de ondernemerszin. Wist u bijvoorbeeld dat eenderde van de regels voor het mkb niet werkbaar is? Of neem de trage vergunningsverlening, waardoor je in Nederland gemiddeld zeven jaar (!) wacht op een vergunning. Als je die überhaupt krijgt. En een aantal concrete problemen waar burgers tegenaan lopen zit ook ondernemers dwars: geen betaalbare woningen voor hun medewerkers – als je die werknemers al kunt vinden – en geen aansluiting voor je nieuwe fabriek of kantoor op het elektriciteitsnet.

De verkiezingsuitslag legt bloot dat Nederland het zat is dat reële problemen niet worden opgelost. De handen moeten

Nederland niet meer aantrekkelijk om te ondernemen – laat dat op u inwerken

uit de mouwen. De aandacht moet van plannen maken naar dóen. Of het nu gaat om het bouwen van die huizen, of het bijspijkeren van onze kinderen als het gaat om leesvaardigheid: de behoefte aan concrete actie is onmiskenbaar.

Focus op uitvoering betekent een overheid die zijn doeners meer waardeert dan zijn beleidsmakers. Het betekent ook buiten de gebaande paden denken. Onorthodox. Want als je doet wat je deed, krijg je wat je kreeg. Dus doe de wtwas-controles van banken digitaal, zodat de 15.000 medewerkers die daarvoor waren aangenomen vergunningen kunnen verlenen. Laat ouders op zaterdagochtend extra leesles geven op school. Begin alvast met het bouwen van een elektriciteitsstation, ook al is de vergunning nog niet verleend.

Of dit de juiste oplossingen zijn? Geen idee. Mijn punt is: denk *out of the box*, wees creatief en durf!

Focus op uitvoering betekent ook: rust in de tent. Stabiel beleid. Zodat er ook tijd is om in praktijk te brengen wat er is be-

dacht. Voor ondernemers geldt bijvoorbeeld dat zij een stabiele omgeving nodig hebben om te investeren. Dus alsjeblieft geen aanpassingen van beleid met terugwerkende kracht. Geen continu wisselende regels. En niet steeds stapelen van nieuwe doelen en nieuw beleid, waardoor het van uitvoering niet komt.

Vooruitkijkend op 2024 rest ons dus vooral één ding: doen, doen, doen. Stabiel beleid is hiervoor een belangrijke randvoorwaarde. Onbetrouwbaarheid leidt tot stagnatie. En focus op de uitvoering. We weten dat het kan. Neem de lng-terminal in de Eemshaven, die door een goede samenwerking tussen overheid en bedrijfsleven in negentig dagen werd gebouwd.

Samen de schouders eronder, overheid en bedrijfsleven. Kóm op, Nederland, hup!

EW heeft ook voor 2024 inspirerende reizen voor u geselecteerd.

EW biedt onvergetelijke reizen naar de mooiste bestemmingen. Samen met EW ontdekt u plekken die de nieuwsgierigheid prikkelen. Gespecialiseerde begeleiders maken u deelgenoot van hun ervaringen en kennis. Daarnaast zijn er gastsprekers en EW-redacteuren die de excursies, activiteiten en voordrachten in perspectief plaatsen. Alles om van uw reis een onvergetelijke ervaring te maken. Voor vertrek van iedere reis vindt er een inleidende bijeenkomst en een bezoek aan de redactie van EW plaats, zodat u goed voorbereid op reis kunt.

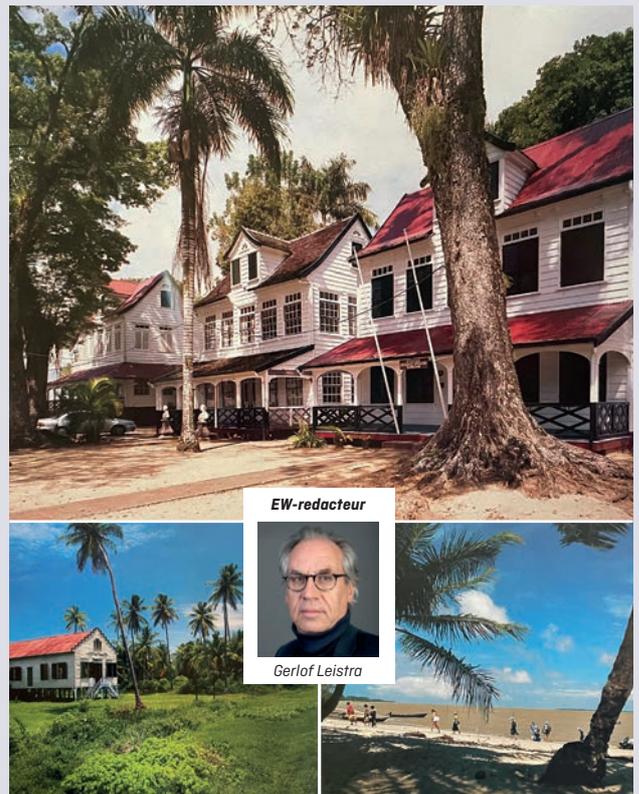
De staat van Suriname

7 - 15 september 2024

Reis mee met EW-redacteur Gerlof Leistra naar Suriname en duik in de bewogen geschiedenis van dit boeiende land. De herinneringen aan drie eeuwen Nederlands bewind zijn in het huidige Suriname nog altijd tastbaar.

Tijdens deze reis ziet u koloniale architectuur en verdiept u zich in de belangrijkste issues in de Surinaamse samenleving, politiek en economie. Voorafgaand aan de reis is er een inleidende bijeenkomst bij EW met advocaat **Gerard Spong** en oud-nieuwslezeres **Noraly Beyer**. In Suriname ontmoeten we politici, schrijvers en kunstenaars. We bezoeken onder meer voormalige plantages, de Jodensavanne, de grootste krant *De Ware Tijd*, het parlement en het Nationaal Archief. Ook bedrijven en ondernemingen brengen wij onder de aandacht.

En u kunt kiezen voor een posttour die u de jungle in brengt. Kortom, een intensieve kennismaking met een bijzonder land.

Berlijn vanuit het perspectief van *EW*

1 - 6 oktober 2024

Samen met *EW*-hoofdredacteur Hella Hueck en historicus Willem Melching ontdekt u de mateloos interessante, nog overal tastbaar aanwezige geschiedenis van deze fascinerende stad.

Met een wandeling door Joods Berlijn en over de voormalige Stalinallee, en bezoeken aan Tempelhof, de redactie van weekblad *Der Spiegel* en slot Cecilienhof, waar in 1945 de Conferentie van Potsdam werd gehouden. Ook de Rijksdag en natuurlijk een drankje in Clärchens Ballhaus staan op het programma. De stad toont zich in al zijn diversiteit. Aan bod komt een breed spectrum van thema's op het gebied van economie, politiek en maatschappij.

U verblijft in de levendige wijk Prenzlauer Berg in het monumentale Hotel Oderberger, van waaruit we talloze excursies ondernemen.

Ontdek met *EW* machtscentrum Washington tijdens de verkiezingen

1 - 8 november 2024

Sluit aan voor een *reporter's eye view* van Washington rond de presidentsverkiezingen van 5 november 2024, samen met onder anderen Victor Pak, redacteur bij *EW*, politicoloog en Amerika-kenner.

Deze spoedcursus Amerikaanse politiek geeft inzicht in het verloop en de consequenties van deze verkiezingen en biedt een unieke blik achter de schermen. De Republikeinse meerderheid in het Congres, de spannende verkiezingsrace en de impact van de uitslag op vele terreinen, maken deze verkiezingen tot een boeiende strijd.

Tijdens deze enerverende week met tal van inleidingen, interviews, bezoeken en excursies, praten lokale specialisten u bij over alle interessante thema's. U gaat langs bij de befaamde denktank The American Enterprise Institute en de Wereldbank. En natuurlijk wonen we de rally's van de presidentskandidaten bij – een waar spektakel.

of ew@piedaterrereizen.nl

Uw geld in 2024

Jeroen van Wensen

De inflatie neemt af, de gasprijs lijkt stabiel, terwijl lonen en pensioenen stijgen. Wordt 2024 een jaar met een gouden randje of verpest een recessie het feest?

In 2024 moet blijken of het centrale bankiers is gelukt om de inflatie te beteugelen, zonder daarbij de economie de nek om te draaien. Als de nerveuze energiemarkten dat al niet eerder doen. EW zet de belangrijkste ontwikkelingen en onzekerheden voor uw persoonlijke financiën op een rij.

INFLATIE

Om de inflatie een halt toe te roepen, hebben centrale bankiers wereldwijd de rente in korte tijd fors opgeschroefd (zie 'Fors opgekrikt' op deze pagina). Bedrijven kunnen minder lenen en daardoor minder investeren. Zo neemt de vraag naar goederen, diensten en personeel af, waarna de torenhoge inflatie verdwijnt – als het goed is.

Want als centrale bankiers de rente verhogen, dan is het effect op de reële economie pas over een jaar tot anderhalf jaar later merkbaar (de doorlooptijd van deze zogeheten monetaire transmissie is onderwerp van discussie).

Dus worstelen centrale bankiers wereldwijd met de vraag of de rente wel voldoende is verhoogd. Of het omgekeerde: is de rente zo fors verhoogd dat de economie in een diepe recessie belandt? Afwachten dus in 2024.

KOOPKRACHT

Onder aan de streep draait alles om de koopkracht, de indicator die aangeeft

hoeveel gezinnen kunnen kopen van hun besteedbaar inkomen. De lonen stijgen in 2024 volgens recente ramingen van het Centraal Planbureau met 5,6 procent, terwijl de inflatie uitkomt op 3,8 procent.

Al dooramend komt het Planbureau uit op een koopkrachtstijging van 1,8 procent in doorsnee: de ene helft van de 8 miljoen huishoudens ziet de koopkracht verder toenemen, de andere helft juist minder. Aan welke kant van de streep je uitkomt, hangt vooral af van de sector waarin je werkzaam bent, zo leert een blik op de website van vakbond FNV. Werkgevers in de ene sector tasten flink de buidel om loonsverhogingen uit te delen (zorg, overheid). Elders is dat minder (beroepsgoederenvervoer).

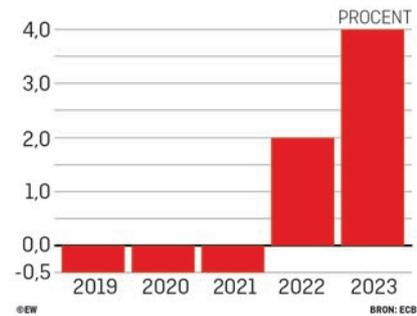
PENSIOEN

Voor gepensioneerden is het van hetzelfde laken een pak. Gepensioneerde medewerkers in de zorg krijgen er volgend jaar 5 procent bij van hun pensioenfondsen, maar bij Bpf Bouw liggen de zaken geheel anders. In 2023 indexeerde het pensioenfonds voor de bouwsector de pensioenen nog met 14,25 procent. Dit jaar met 0 procent. En dat ondanks de goede financiële positie van het fonds.

Het fonds volgt de prijsinflatie over de periode van september tot september. In september 2022 piekten de energieprijzen, in september 2023 stonden ze fors

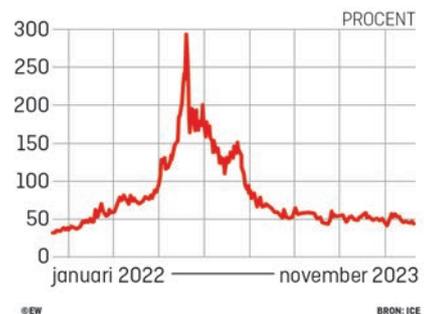
Fors opgekrikt

Beleidsrente Europese Centrale Bank

Piek eraf

Groothandelsprijs gas per circa 100 m³

Monster getemd?

Inflatie (consumentenprijsindex)

lager (zie 'Piek eraf' op pagina 56). Met een negatieve inflatie tot gevolg over die periode gerekend. Daardoor mag het fonds de uitkeringen niet verhogen op grond van de statuten. En zo eindigen gepensioneerde bouwers in 2024 aan de verkeerde kant van de streep.

Komend jaar wordt ook duidelijk wat de vakbonden en werkgevers willen met de opgebouwde pensioenen. Gaan die over naar het nieuwe stelsel? Of steekt een coalitie van partijen die sceptisch staan tegenover de pensioenhervorming (PVV, NSC, BBB) een stokje voor alle beoogde veranderingen?

ENERGIEPRIJZEN

Afgelopen augustus steeg de prijs van een kuub gas met 40 procent nadat zeshonderd werknemers in de Australische gas-industrie dreigden met een staking. En zo waren er in 2023 meer relatief onbeduidende gebeurtenissen die energiemarkten kortstondig in vuur en vlam wisten te zetten.

Toch liggen de prijzen voor gas en elektriciteit in 2023 redelijk stabiel. En er zijn meer lichtpuntjes. De gasbergingen in Europa zitten tot de nok toe vol en huishoudens hebben hun energieverbruik fors teruggeschroefd.

HUIZENMARKT

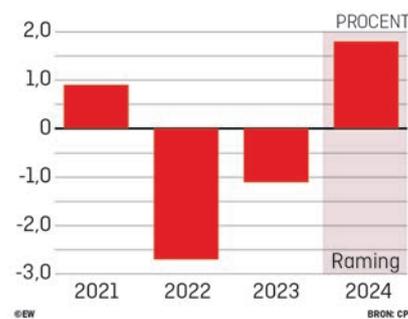
De bankiers van ING ramen voor 2024 een 4 procent hogere huizenprijs. Dat komt vooral op het conto van het stijgende tekort aan huizen. Ook kunnen kopers meer lenen dankzij hogere lonen. Prijzdalingen die sinds 2022 zijn opgetreden, worden in 2024 goedge maakt. Tenzij de rente verder stijgt, want dan gaan de huizenprijzen alsnog omlaag door de hogere hypotheeklasten.

SPAARRENTE

Tot de boosmakers van 2023 hoort de lage rente die de grootbanken vergoeden aan hun spaarders. Vaak niet meer dan 1,5 procent. En dat terwijl de banken zelf van de Europese Centrale Bank 4 procent rente vergoed krijgen over het spaargeld van hun klanten. Het goede nieuws is dat de spaarrente bij de grootbanken de laatste maanden in de lift zit. Deels omdat meer en meer spaargeld wegvloeit naar kleinere spaarbanken in binnen- en buitenland. Wordt vervolgd in 2024.

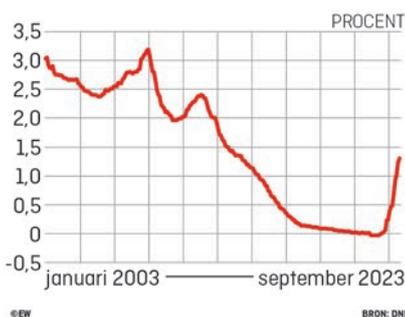
Doorsnee plus

Koopkrachtontwikkeling

Traag omhoog

Spaarrente bij Nederlandse banken

Belasting in 2024

Net als in 2023 gaan ondernemers en vermogenden ook komend jaar meer betalen aan de fiscus.

Jeroen van Wensen

Doordat het kabinet maar weinig fiscale wijzigingen voor 2024 op de rol had gezet, leek het komend jaar rustig te blijven aan het fiscale front. Maar dat was buiten de Tweede Kamer gerekend. Wisselende meerderheden hebben de belastingen voor 2024 alsnog flink verbouwd, met weinig goed nieuws voor spaarders en beleggers.

Zo wordt de vrijstelling in box 3 niet opgehoogd met het inflatiepercentage, wat wel gebruikelijk is. In 2023 was de eerste 57.000 euro vrijgesteld van box 3-belasting, die bestaat uit de heffing over spaargeld, beleggingen, vastgoed en ander vermogen. In 2024 blijft de vrijstelling 57.000 euro. Terwijl die grens eigenlijk had moeten stijgen naar ongeveer 63.000 euro, gezien de torenhoge inflatie van bijna 10 procent.

Ook loopt het box 3-tarief op. Van 32 procent in 2023 naar 36 procent komend jaar – in plaats van het al eerder afgesproken tarief van 34 procent. De fictieve rendementen die de fiscus in 2024 rekent over spaargeld, zijn op zijn vroegst pas in 2025 bekend. Het veronderstelde, fictieve rendement op aandelen, vastgoed en ander vermogen is wel al bekend en komt uit op 6,04 procent.

Er zit zo'n 400 miljard euro aan vermogen in box 2 van de inkomstenbelasting. Box 2-vermogen bestaat onder meer uit aandelen in de eigen bv, de besloten vennootschap. Winsten die de eigen bv maakt, worden vaak in die bv opgepot en niet uitgekeerd aan de aandeelhouder of -houders. Als appel voor de dorst, om mogelijke toekomstige verliezen op te

Box 1 (inkomen en huis)

Tarief box 1: Jonger dan AOW-leeftijd

Belastbaar inkomen	tarief
van € 0 tot € 75.518	36,97 %
vanaf € 75.518	49,50 %

Tarief box 1: AOW-gerechtigd, geboren in of na 1946

Belastbaar inkomen	tarief
van € 0 tot € 38.703	19,07 %
van € 38.703 tot 75.518	36,97 %
vanaf € 75.518	49,50 %

Tarief box 1: AOW-gerechtigd, geboren voor 1946

Belastbaar inkomen	tarief
van € 0 tot € 40.021	19,07 %
van € 40.021 tot 75.518	36,97 %
vanaf € 75.518	49,50 %

Maximaal tarief aftrekposten

	jaar	tarief
Voor iedereen met een inkomen vanaf € 75.518	2022	40 %
wordt de aftrek gemaximeerd van onder meer	2023	36,93 %
alimentatie, hypotheekrente, zorgkosten en giften	2024	36,97 %

Eigenwoningforfait

WOZ-waarde	van € 75.000 tot 1.320.000	0,35 %
	vanaf € 1.320.000	2,35 %

Bijtelling auto van de zaak

Minder dan 500 privékilometers per jaar	0 %
Elektrische auto's, cataloguswaarde € 30.000 of minder	16 %
Elektrische auto's, bijtelling boven € 30.000	22 %
Verbrandingsmotorauto's, bijtelling over cataloguswaarde	22 %

Bijtelling fiets van de zaak

Over de cataloguswaarde	7 %
-------------------------	-----

Box 2 (onderneming)

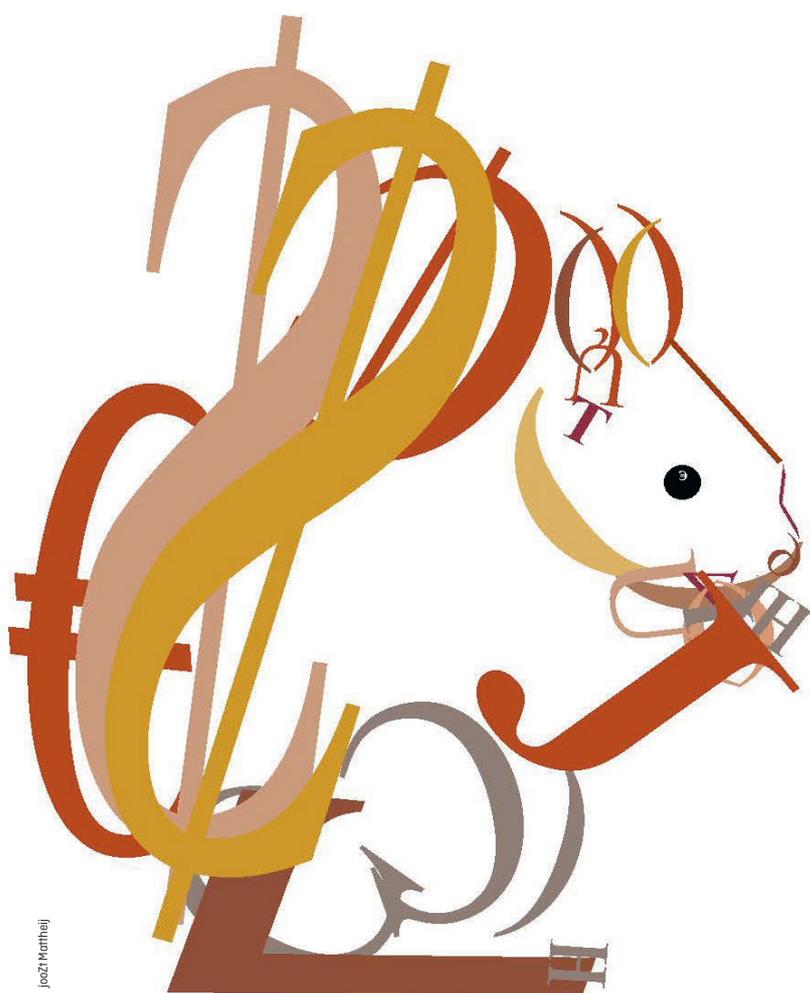
Belastbaar inkomen tot € 67.000	24,50 %
Belastbaar inkomen vanaf € 67.000	33 %
Tarief vennootschapsbelasting, winst tot € 200.000	19 %
Tarief vennootschapsbelasting, winst vanaf € 200.000	25,80 %

Box 3 (vermogen)

Tarief box 3 (fiscaal partners)	36 %
Vrijstelling per belastingplichtige	€ 57.000
Fictief rendement op	
... spaargeld	bekend in 2025
... ander vermogen	6,04 %
... schulden	bekend in 2025

Heffingskortingen en ondernemersaftrekken (maximale bedragen)

Algemene heffingskorting	€ 3.366
Algemene heffingskorting vanaf AOW-leeftijd	€ 1.737
Arbeidskorting	€ 5.538
Combinatiekorting	€ 2.953
Ouderenkorting	€ 2.012
Alleenstaande-ouderenkorting	€ 526
Zelfstandigenaftrek	€ 3.750

joaz Mathelij

Tarieven schenk- en erfbelasting

Belastbaar bedrag partner en kinderen	
van € 0 tot € 152.368	10 %
vanaf € 152.368	20 %
Belastbaar bedrag kleinkinderen	
van € 0 tot € 152.368	18 %
vanaf € 152.368	36 %

Vrijgesteld schenken aan kinderen

Standaard	€ 6.633
Tussen 18 en 40 jaar, eenmalig	€ 31.813
Tussen 18 en 40 jaar, voor studie	€ 66.268
Aan kleinkinderen	€ 2.658

Sociale verzekeringen

WW-premie variabel arbeidscontract	7,64 %
WW-premie vast arbeidscontract	2,64 %
Maximum premieloon	€ 71.628
Basispremie arbeidsongeschiktheid	7,49 %
Brutominimumloon per uur, exclusief vakantiegeld	€ 13,27 (21 jaar en ouder)

AOW-leeftijd in 2024	67 jaar
AOW-bedragen per maand	
Alleenstaand	€ 1.536,03
Gehuwd of samenwonend (per persoon)	€ 1042,10
Gehuwd of samenwonend met jongere partner en partnertoeslag	€ 2.084,20

Onder voorbehoud stemmingsuitslag Eerste Kamer

vangen, of om er toekomstige investeringen van te financieren. Het oppotten van winsten betekent ook uitstel van belastingheffing.

Want pas bij het uitkeren van de winst komt de fiscus incasseren. In 2023 is het tarief over winstuitkering nog 26,9 procent. In 2024 komt er een laag tarief van 24,5 procent tot een winstuitkering van 67.000 euro en 33 procent over het meerdere. Het kabinet hoopt aandeelhouders met het lage tarief te verleiden om sneller delen van de winst uit te keren.

Naast aandelen in de bv, bestaat box 2-vermogen uit aandelen in de vrijgestelde beleggingsinstelling en participaties in fondsen voor gemene rekening. Ook hiervoor geldt dat er pas wordt afge-rekend als er geld uit zo'n instelling of fonds wordt uitgekeerd.

Deze vehikels worden vooral door de allerrijkste families gebruikt om vermogen te stallen. Ze zijn net als de bv fiscaal gunstig, doordat belastingheffing over dat vermogen lang kan worden uitgesteld. Ook hier hoeft pas te worden afge-rekend als er vermogen wordt uitgekeerd.

Belangrijker is dat er anders dan bij de bv geen jaarstukken hoeven te worden gepubliceerd, waardoor het (familie) vermogen niet hoeft te worden geopenbaard. Voor de goede orde: de Belastingdienst heeft wel gewoon inzage in de gegevens. Maar per 2025 wijzigen de regels, en zijn de vrijgestelde beleggingsinstelling en het fonds voor gemene rekening fiscaal minder interessant. Daarom wordt 2024 een druk planningsjaar: waarheen met het vermogen?

Het kabinet stelde vorig jaar al paal en perk aan de giftenaftrek. Sinds 2023 mag nog maximaal 250.000 euro per jaar fiscaal aftrekbaar worden geschonken aan een goed doel. Een andere inperking van de giftenaftrek zou er komen voor bedrijven. Die zouden vanaf 2024 niet meer fiscaal aftrekbaar mogen schenken.

Maar goede doelen hebben hun inkomsten hard zien teruglopen. Vandaar dat het kabinet op zijn schreden is teruggekeerd: bedrijven mogen schenkingen nog steeds fiscaal in aftrek brengen. Wel tot maximaal één ton per jaar.

INTERVIEW

Maarten Pieter Remmen: 'Ook zonder toeslagenaffaire was deze wet er gekomen'

Vanaf 2024 wordt de kwaliteit van het incassowerk wettelijk verankerd. Bestuurslid van de incasso-ondernemingen (NVI) **Maarten Pieter Remmen** (54) over de ultieme vorm van schuldhulpverlening.

Jeroen Dietz

'We moeten voorkomen dat mensen wegzakken'

Eric Vrijzen

De invoeringsdatum staat nog niet vast, maar waarschijnlijk wordt op 1 maart 2024 de nieuwe Wet kwaliteit incassodienstverlening van kracht. Samen met de eerdere Wet incassokosten moet de nieuwe wet mensen beschermen die met schuldenachterstanden kampen.

In de beeldvorming zijn incassobureaus de schorpioenen van het kapitalisme, maar de gerenommeerde incassobureaus onderwerpen zich al aan een morele code waarin scholing van het personeel, bezwaarprocedures en betalingsregelingen is vastgelegd. Dit keurmerk van de Nederlandse Vereniging van gecertificeerde Incasso-ondernemingen (NVI) wordt nu wettelijk verankerd. Maarten Pieter Remmen, NVI-bestuurslid en algemeen directeur van EDR Credit Services, vindt het goed dat de overheid vanaf 2024 een register aanhoudt van incassobureaus en toezicht houdt om cre-

diteuren en debiteuren te beschermen.

EW De toeslagenaffaire ligt nog vers in het geheugen. Beschermde de nieuwe wet vooral debiteuren?

Maarten Pieter Remmen: 'Ook zonder de toeslagenaffaire zou de wet er zijn gekomen. Bij de laatste verkiezingen was bestaanszekerheid van mensen aan de onderkant een groot thema. Kamerleden doen alsof betalingsproblemen de schuld zijn van incassobureaus, maar dat is niet zo. Ik zeg altijd: incassobureaus zijn de ultieme schuldhulpverlening. Als je mensen waarschuwt dat ze een rekening niet tijdig hebben betaald en in goed overleg vastlegt hoe dat moet, voorkom je dat ze diep wegzakken in de schulden.'

EW Geeft de wet voldoende armslag?

Remmen: 'De positie van de debiteur wordt in de nieuwe wet sterker, want er is toezicht van de overheid en transparantie. De overheid krijgt het instrumentarium in handen om echt rare incasso-

bedrijven – die er overigens niet veel meer zijn – aan te pakken en desnoods te sluiten. Natuurlijk zullen er malafide types blijven die spookfacturen versturen, maar dat is het illegale circuit.'

EW In uw sector wordt weleens geklaagd over de privacywetgeving, waardoor de bureaus geen verschil meer mogen maken tussen notoire wanbetalers, sloddervossen en mensen die echt hun huur of stookkosten niet kunnen opbrengen.

Remmen: 'Dat herken ik niet. Dat onderscheid is het kunstje van de incasso. Om een regeling te treffen – "omgang met derdengelden" – moet je een goed gesprek voeren en voor de persoon in kwestie een redelijke betalingstermijn inschatten. Incasso blijft mensenwerk. Er wordt wel gesproken over *artificial intelligence*, maar AI helpt alleen om te weten of je iemand beter aan het einde, dan wel aan het begin van de maand een aanmaning stuurt. Of liever 's morgens in plaats van 's avonds.'

EW De wet geldt niet voor de grootste schuldeiser: de overheid zelf.

Remmen: 'Klopt. De Belastingdienst is één grote incassodienst, net als justitie voor de boetes en gemeenten met hun belastingen en parkeergelden. De nieuwe wet geldt niet voor de overheid zelf, en niet voor de particuliere bureaus die voor de overheid incasseren.'

EW

KENNIS & TECH 2024

Sterrenkundige
Mariska Kriek won
de Vici-beurs van
1,5 miljoen euro

VRACHTVERVOER

Met zeil heeft schip minder brandstof nodig 62

HUISARTSENPOST ALS WINSTMACHINE

Commerciële ketens komen goed van pas 64

HET BESTE TECH-IDEE VAN HET JAAR

De drie beste innovaties 66

'WE BETREDEN ONONTGONNEN TERREIN'

Hoogleraar sterrenkunde Mariska Kriek 68

COLUMN SIMON ROZENDAAL

Somber over de toekomst? Kijk eens omlaag! 69

VERVOER

Voor de wind de toekomst tegemoet

OCEAN BIRD

Het Zweedse Wallenius hoopt in 2027 de eerste van vele autovrachtschepen klaar te hebben die is voorzien van opvouwbare, kantelbare zeilen. De techniek zou de CO₂-emissie met maximaal 90 procent verlagen.

WIND CHALLENGER

De Japanse transporteur Mitsui OSK Lines ontwikkelde de *Shofu Maru*, een bulkcarrier van 235 meter met een hard, draaibaar en telescopisch uitschuifbaar zeil op het voordek. Het schip is inmiddels in de vaart.

Met een zeil of een vlieger heeft een vrachtschip minder brandstof nodig.

Joppe Gloerich

Innovaties zijn vaak verankerd in heel oude gedachten. Al vierduizend jaar voor Christus voeren de Egyptenaren hun zeilschepen dankzij de noordwind de Nijl op. Logisch is dan de veronderstelling dat moderne vrachtschepen baat hebben bij een zeil, als manier om het brandstofgebruik te drukken. Er valt dan ook veel te reduceren: scheepvaart is verantwoordelijk voor bijna 3 procent van de wereldwijde CO₂-uitstoot.

Telkens leeft het idee op, en sterft dan in schoonheid, want zo simpel is het niet. Zeilen hinderen het laden en lossen, havens zijn er niet op gebouwd. Heel andere vaar-vaardigheden zijn vereist. Wind is bovendien onvoorspelbaar, en daar houden rederijen niet van. Maar de sector blijft zoeken naar oplossingen. In-klapzeilen? Vliegers? Een overzicht. **EW**

SEAWING

Het Franse Airseas bedacht een vlieger (500 vierkante meter, aan een kabel van 200 meter) waarmee vrachtschepen enkele procenten brandstof kunnen besparen. Wordt getest op de *Ville de Bordeaux*, die vliegtuigonderdelen vervoert.

SEA ZERO
Geen vrachtschip maar een cruiseschip, met uitschuifbare zeilen. Volgens de Noorse rederij wordt de *Sea Zero* het meest energie-efficiënte cruiseschip ooit. Zal volgens de bouwers vanaf 2030 langs de Noorse kust varen.

WINDWINGS

De *Pyxis Ocean* vaart al rond met zogenoemde *windwings*. De zeilen zijn 37,5 meter hoog, en zouden volgens de ontwikkelaars per zeil 1,5 ton aan brandstof per dag besparen. De zeilen kunnen volledig worden weggeklapt.

De huisartsenpost als winstmachine

Commerciële ketens als Co-Med hebben een slecht imago. Maar ze kunnen weleens goed van pas komen om de huisartsenzorg te redden.

Bram Hahn

Illustratie Carolyn Ridsdale

De commerciële huisartsenpraktijk maakte in 2023 geen beste reclame voor zichzelf. Diverse keren kwamen praktijken die waren aangesloten bij Co-Med, Centric Health of Arts en Zorg negatief in het nieuws. Patiënten stonden voor een dichte deur, de spoeddienst was geregeld niet bereikbaar, en medewerkers namen uit onvrede ontslag bij een praktijk. Vanwege deze incidenten houdt de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd deze praktijken scherp in de gaten en komt ze tot waarschuwingen, en in het geval van Centric Health zelfs tot een berisping.

De problemen in de huisartsenzorg ontstonden niet plots met de opkomst van de huisartsenketens. Veel patiënten merken al langer dat de huisarts van vroeger – altijd hetzelfde vertrouwde gezicht, altijd bereikbaar – bijna niet meer bestaat. Dat heeft tal van oorzaken. De huisarts kreeg een steeds uitgebreider takenpakket als poortwachter in de zorgketen, door vergrijzing nam de zorgvraag sterk toe. Er zijn niet minder huisartsen dan pakweg 25 jaar geleden, wel werken ze vaker deeltijds en willen ze een andere invulling geven aan hun vak dan hun voorgangers. Bovendien klagen huisartsen over de aanhoudende administratieve rompslomp: die slokt circa eenderde van hun tijd op, waarin ze beter patiënten zouden kunnen helpen. Al jaren zijn er voornemens om dat papierwerk te verminderen, maar echt lukken wil dat nog niet.

Niet gek dat veel huisartsen al lang zijn overstapt op samenwerkingsverbanden die de lasten verdelen, zoals de huur of koop van een praktijkpand, en het voeren van een secretariaat en een administratie. Dat helpt, maar nog steeds hebben veel huisartsen en gezondheidscentra grote moeite om voldoende bereikbaar te

zijn en hun patiënten binnen een redelijke termijn te woord te staan. Er is daarnaast steeds minder animo bij jonge huisartsen om een eigen praktijk te beginnen, met alle rompslomp en financiële druk die dat met zich brengt.

Logisch dat ondernemers in dat gat zijn gesprongen. Partijen met meer financiële armslag kunnen vaak efficiënter opereren. Dat is in veel opzichten bij een huisartsenpraktijk niet anders dan bij een supermarkt. Ze nemen huisartsen in dienst, hebben de middelen om huisvesting te financieren en de schaalgrootte om tegen lagere prijzen allerlei zaken in te kopen: van medische benodigdheden als injectienaalden en bloeddrukmeters tot software om de administratie te doen. Ook zijn sommige taken makkelijker centraal te regelen, zoals vervanging van personeel bij ziekte of vakantie.

Als het goed is, merkt de patiënt er nauwelijks iets van. Zo'n keten is een organisatievorm waarbinnen kundige huisartsen en andere aangesloten professionals in loondienst hun beroep uitoefenen. En dat kan daar in beginsel net zo goed als in een traditionele praktijk.

Tussen de 45 en 230 praktijken zijn in handen van commerciële investeerders. Hoeveel het er precies zijn, hangt af van de definitie. In feite is immers iedere praktijkhoudende huisarts een commercieel ondernemer, want hij runt een bedrijf waar hij (enige) winst mee wil maken. Bij de commerciële ketens die onder vuur liggen, gaat het om private investeerders, die geen echte connectie hebben met de medische wereld, maar simpelweg lucratieve handel zien in huisartsenzorg.

Dat leidt tot risico's. De goeie ouwe huisarts bouwt idealiter een band op met zijn patiënten. Hij weet wie hij

voor zich heeft, en er is wederzijds vertrouwen. Dat zijn niet-tastbare, maar ontzettend belangrijke waarden, die bij een anonieme dienstverlener eerder in het gedrang kunnen komen. Bijvoorbeeld doordat in zo'n setting vaker zal worden gewerkt met wisselende artsen en ondersteuners.

Bovendien kan bij private-equity-bedrijven het winst oogmerk de nadruk krijgen, ten koste van de kwaliteit. Anders dan bij een supermarkt, zijn er in de huisartsenzorg aan de inkomstenkant niet veel knoppen om aan te draaien: de tarieven liggen zo goed als vast. Om dan toch winst te maken, is het vooral zaak om heel scherp op de kosten te letten. En de vrees is dat een te sterke focus op die kosten, in combinatie met een geringe binding met de patiënt, leidt tot een lagere kwaliteit van de zorg. Dat uit zich dan niet zozeer in artsen die

**Commerciële
huisartsenketens
moeten scherp op
de kosten letten**

hun werk niet goed doen, maar bijvoorbeeld in langere wachttijden, kortere consulten en steeds een ander gezicht als je op het spreekuur komt.

Voor geharnaste tegenstanders van marktwerking in de zorg zijn de slechte berichten over Co-Med en andere ketens het bewijs dat er in de huisartsenzorg geen plaats kan zijn voor winstdenken. Ook de Landelijke Huisartsen Vereniging is kritisch. Een enkele politieke partij riep de minister van Volksgezondheid dan ook op om te onderzoeken of er een verbod kan komen op dit soort ketens, maar daar was weinig animo voor.

Terecht: er is geen goed principeel of wettelijk bezwaar te bedenken tegen partijen die met winst oogmerk huisartsenzorg leveren. Als ze maar leveren. Zo niet, moet de inspectie streng optreden en zo'n club de deur wijzen. Maar de breed uitgemeten voorvallen kunnen ook op zichzelf staande, onfortuinlijke incidenten zijn geweest.

Sterker: misschien kregen deze gebeurtenissen wel overdreven veel aandacht, juist omdat het zo'n vermaledijde commerciële keten betrof. Terwijl gebrekkige bereikbaarheid en onderbezetting ook al jaren spelen in traditionele huisartsenpraktijken.

De komende jaren moeten uitwijzen of commerciële huisartsenketens een betrouwbare partij kunnen zijn in de Nederlandse huisartsenzorg. De politieke partijen die winst boekten bij de verkiezingen van november hebben zich, ondanks hun overwegend rechtse signatuur, geen groot liefhebber getoond van marktwerking in de zorg.

Dus is het de vraag hoeveel ruimte bedrijven als Co-Med, Health Incentive en Arts en Zorg zullen krijgen. Als zij worden geweerd, dan heeft de politiek in elk geval de verantwoordelijkheid om zelf met slimme oplossingen te komen en zo huisartsenzorg voor iedere Nederlander te garanderen.

Wat zo'n oplossing dan moet zijn, heeft nog geen politieke partij kunnen bedenken.

TECH TOPPERS

Voor de achtste keer zocht *KIJK* in samenwerking met *EW* en lezers naar het beste tech-idee van het jaar. Deze innovaties kwamen als beste uit de bus en moeten zich in de nabije toekomst zien te bewijzen in de echte wereld.

André Kessler, Laurien Onderwater en Naomi Vreeburg

1. Ijzerbatterij

Waterstof veilig opslaan in metalen korreltjes

De overheid maakte zo'n 800 miljoen euro vrij voor zeven Nederlandse waterstofprojecten die kunnen zorgen voor de verduurzaming van de industrie. En daarin kan het idee van Solid, een team van de Technische Universiteit Eindhoven, een rol spelen. Want al die waterstof moet worden getransporteerd en opgeslagen. Dat kan. Met ijzer.

Het is de bedoeling dat industriële grootverbruikers van fossiele energie medio 2030 helemaal op waterstof draaien. Vijf clusters, waaronder dat van Tata Steel en andere energievreters in het Noordzeekanaalgebied, zijn goed voor 70 procent van de industriële CO₂-uitstoot en worden aangesloten op een waterstofpijpleiding. Maar dat

kan niet bij het zesde cluster, dat verspreid zit over het land en goed is voor de overige 30 procent.

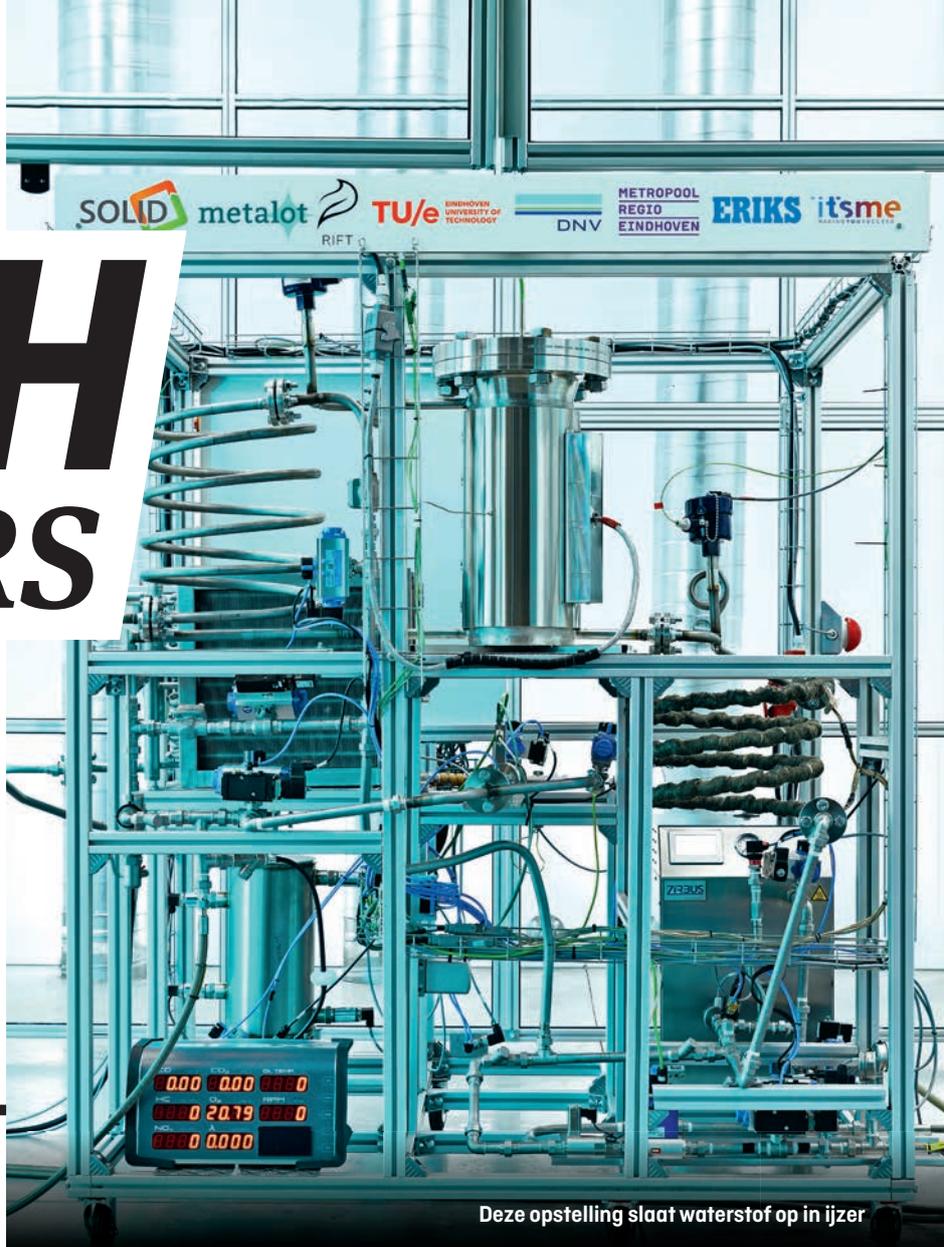
Solid-teammanager Joost van der Kraan: 'Er zijn mkb-bedrijven, zoals glasproducenten en grote keramiekbedrijven, die te geïsoleerd liggen. Daar kun je grote silo's bij zetten waarin je waterstof onder hoge druk opslaat, maar die verliezen al snel 0,5 procent per dag van hun inhoud.'

Solid ontwikkelde een andere manier om waterstof op te slaan: in ijzerpellets. Met deze 'Iron Based Hydrogen Storage' wordt de energie van waterstof opgeslagen door haar te laten reageren met ijzeroxide (roest). Hier

Ijzerpellets doen dienst als opslagmiddel

bij ontstaat water en wordt de ijzeroxide gereduceerd tot ijzer. Dat laatste doet zo dienst als opslagmiddel dat eenvoudig kan worden vervoerd. Om de waterstof er weer uit te halen, worden de ijzerpellets in contact gebracht met stoom, waarna waterstof en ijzeroxide overblijven. Zo ontstaat een cyclus waarin het metaal fungeert als duurzame waterstofbatterij.

Nu klinkt ijzer niet als een ideaal materiaal om superlichte waterstof mee te transporteren. Van der Kraan: 'Steenkool is ook zwaar, maar wordt toch ook gewoon vervoerd. Waterstof is dan wel licht qua gewicht, maar je kunt in ijzer veel meer energie opslaan en dat is, ondanks het gewicht, nog altijd vele malen efficiënter. Je kunt bijvoorbeeld uit landen met heel veel zonne- en windenergie het overschot in de vorm van waterstof exporteren.'

Deze opstelling slaat waterstof op in ijzer

2. Publiekswinnaar: Veilige knoopcelbatterijen

Geen schade meer na inslikken door kinderen

'In 2003 kwam een kindje van zes weken binnen, dat van haar twee broertjes "snoepjes" had gekregen,' zegt Freek Dikkers, kno-arts aan de faculteit der geneeskunde van de Universiteit van Amsterdam. 'Dit bleken knoopcelbatterijtjes die waren blijven steken in haar lichaam. Het meisje heeft een jaar in het ziekenhuis gelegen.'

Wanneer een kind het schijfje doorslikt, blijft het steken in een van de vernauwingen van de slokdarm. 'Na een paar minuten wordt de slokdarm wat rood,' zegt Dikkers. 'Blijft het langer steken, dan verweekt het vlees en ontstaat er een gat naar de luchtpijp.' Met alle gevolgen van dien.

Dit meisje genas, maar jaarlijks overlijden wereldwijd honderden kinderen door het inslikken van een knoopcelbatterij. Dit moet anders, vinden Dikkers en kinderhartchirurg Tjark Ebels, werkzaam in het Universitair Medisch Centrum Groningen. Ze benaderden batterij-onderzoekers Frans Ooms en Marnix Wagemaker van

Scan toont ingeslikte knoopcelbatterijtjes

de Technische Universiteit Delft voor een oplossing.

'Je wil dat de reactie van de knoopcelbatterij op het weefsel stopt,' zegt Ooms. 'We deden onderzoek naar een soort zekering, die doorbrandt wanneer de batterij in de slokdarm terecht komt.'

En de rest...

Dit is de top-3. Benieuwd naar alle inzendingen? Scan de QR-code.

Hierdoor zou de stroom automatisch worden onderbroken, en zo verdere schade uitblijven. Uit tests blijkt dit idee haalbaar.

Wetgeving is wellicht de grootste horde op weg naar een introductie van de veilige knoopcelbatterij. 'Hierin zou moeten staan dat knoopcelbatterijen veilig zijn. Nu is alleen vastgelegd dat ze zo veilig mogelijk moeten worden verpakt,' zegt kno-arts Dikkers.

Maar de schijfjes zitten bijvoorbeeld ook in kerstkaarten met geluid, waar kinderen ze gemakkelijk uit kunnen peuten.

De veilige knoopcelbatterij kreeg online de meeste stemmen. De vakjury kende de zilveren medaille toe.

3. Nepvideo's ontmaskerd

Systeem dat razendsnel echtheid van audiofragment of filmpje toont

Met *deepfake*-technologie is een gezicht in een video of een stem in een audiofragment te vervangen door het gelaat of stemgeluid van een andere persoon. Dat brengt risico's met zich, bijvoorbeeld bij een bankapp die de gebruiker identificeert op basis van gezichtsherkenning.

De start-up DuckDuckGoose, opgericht door Parya Lotfi, Mark Evenblij en Joris Mollinga, bestrijdt dit probleem met een zogeheten uitlegbaar neurale netwerk, dat werkt met kunstmatige intelligentie (*artificial intelligence*, AI).

'We trainden dit AI-systeem op een heleboel soor-

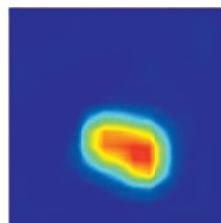
ten *deepfakes*,' zegt Lotfi. Zo leerde het onderscheid te maken tussen *deepfakes* en echte video's.

Hoewel meerdere bedrijven *deepfake*-detectietools ontwikkelen, onderscheidt het netwerk van DuckDuckGoose zich door de output die het levert.

'Deze output bestaat uit twee delen. Ons systeem classificeert, net als andere systemen, of een fragment een *deepfake* is. Zo ja, dan geeft het netwerk aan welke gebieden in het beeld het meest verdacht zijn.'

Deze gebieden kunnen mensen vervolgens onder de loep nemen, wat vrij uniek is

DuckDuckGoose markeert een verdacht gebied in een nepvideo

voor een dergelijk systeem.

DuckDuckGoose blijft zich ontwikkelen. Er worden in rap tempo nieuwe *deepfakes* uit de grond gestampt, zo snel dat het niet meer bij te houden is.

'Daarom hebben we begin dit jaar een tweede manier

van aanpak aan het netwerk toegevoegd, zodat het nieuwe soorten *deepfakes* detecteert zonder dat we het systeem daarmee hebben getraind,' zegt Lotfi.

Indrukwekkende technologie, die DuckDuckGoose de derde plek oplevert. **EW**

INTERVIEW

Mariska Kriek was eerder onder meer verbonden aan Berkeley, Princeton en Harvard-Smithsonian

Mariska Kriek (44) is hoogleraar extragalactische sterrenkunde aan de Universiteit Leiden. Ze kijkt miljarden jaren terug in de tijd.

Suzanne van de Keek

het heelal inkijkt – voor jullie verzamelt. Dat is vast niet één-twee-drie geregeld.

Kriek: ‘Wij hebben al in 2020 een voorstel ingediend, en dan begint een lang beoordelingstraject. Uiteindelijk is mijn programma goedgekeurd, binnenkort zijn we eindelijk aan de beurt. Tussen nu en 6 januari kijkt de James Webb een etmaal lang naar ons gebiedje. Dat is nogal wat, je bent deel van een miljardenproject.’

EW Wat gaan jullie aantreffen?

Kriek: ‘Het wordt heel spannend, het is onontgonnen terrein. We zitten nu met allerlei waarnemingen die we niet verwachtten, en hopelijk komen we er via James Webb achter hoe het zit. We zijn bijvoorbeeld ook benieuwd hoe de sterren in die vroege

stelsels bewegen. Je zou verwachten dat in zulke zware stelsels de sterren in alle richtingen bewegen, dwars door elkaar heen in een grote soep. Maar gek genoeg zijn er indicaties dat die stelsels nog keurig schijfvormig waren en netjes roteerden, net als onze Melkweg. Nou, dan weet je dat zo’n stelsel waarschijnlijk niet is gevormd door een botsing tussen twee stelsels, want na een botsing ben je die schijfvorm kwijt. Maar hoe zit het dan? En waardoor zijn ze uiteindelijk hun rotatie kwijtgeraakt?’

EW Staat u nog weleens stil bij de enormiteit van uw onderzoeksterrein?

Kriek: ‘Als professional ben je die stap een beetje voorbij. Het bestuderen van zo’n heel ver stelsel is voor ons eigenlijk alsof je kijkt naar een fruitvliegje onder je microscoop. Maar het is gewoon heel gaaf. Astronomie is een fascinerende puzzel, ook omdat je je experimenten niet gewoon in een lab kunt inrichten. Er zijn allerlei beperkingen, je moet heel creatief zijn om antwoorden te vinden. Een telescoop gebruiken is bijna alsof je naar het casino gaat: je bent ergens op uit, maar je weet niet wat je zult vinden. Het gaat bovendien om heel fundamentele vragen, waar iedereen op zijn eigen niveau weleens over nadenkt. Niemand begrijpt oneindigheid, dat past gewoon niet in ons hoofd.’

EW

‘We betreden onontgonnen terrein. Heel spannend’

Joppe Gloerich

Mariska Kriek won afgelopen jaar een Vici-beurs van 1,5 miljoen euro. Onder haar leiding gaat een team van sterrenkundigen het ontstaan van sterrenstelsels bestuderen.

EW Waarover gaat uw onderzoek?

Mariska Kriek: ‘We willen begrijpen hoe sterrenstelsels die we vandaag de dag zien, zijn ontstaan. Je kunt om je heen kijken en terugredeneren, maar je kunt ook terugkijken in de tijd, en dat is wat wij doen. We bestuderen licht dat 10 à 11 miljard jaar heeft gereisd om ons te bereiken, echt heel cool. Dat licht komt van sterrenstelsels die zich als het ware in hun kinderjaren bevinden. Ze stammen uit een tijd waarin het heelal nog jong was, maar die stelsels zijn al best volwassen. Hun ontwikkeling is een eind gevorderd, de sterren zijn gevormd, maar vervolgens is de evolutie van die stelsels ook weer opgehouden.’

EW Wat maakt die jongvolwassen sterrenstelsels zo interessant?

Kriek: ‘Ze kijken af van de stelsels die we om ons heen zien. Blijkbaar is in die vroege stelsels op enig moment de stervorming gestopt. Waardoor? Er was genoeg waterstofgas voor nog meer sterren. Wat is er in de tussentijd gebeurd? Door antwoorden te vinden op dat soort vragen, leren we van alles over de evolutie van het heelal. Bij ons onderzoek gebruiken we spectroscopie, wat wil zeggen dat we het licht van sterren proberen te ontleden. Daardoor komen we meer te weten over de chemische samenstelling van de sterren in de vroege stelsels. Het lijkt er bijvoorbeeld op dat die stelsels heel weinig metalen bevatten, en dat begrijpen we nog niet goed. En door de rotatie van die stelsels te meten, komen we erachter hoe zwaar ze precies zijn. Op basis daarvan kunnen we meer leren over de donkere materie, die niet zichtbaar is.’

EW Jullie maken gebruik van data die de James Webb-telescoop – die heel diep

SIMON
ROZENDAAL

Somber over de toekomst? Kijk eens omlaag!

Vooruitgang is een Echternachse processie. Paar stappen voorwaarts, even terug, maar daarna weer vooruit. Uiteindelijk kom je er. Over een langer tijdvak, een eeuw of zo, is de vooruitgang onmiskenbaar, maar er zijn perioden dat werkelijk alles lijkt tegen te zitten.

Momenteel is zo'n fase. In Oekraïne werkt de tijd in het voordeel van Poetin. Het meest positieve scenario is dat Oekraïne bij de NAVO of Europese Unie komt, maar zijn oostelijk grondgebied en de Krim moet afstaan. Kwaadaardigheid en agressie worden beloond.

Waar dit weekblad al meer dan twintig jaar geleden voor waarschuwde, de mislukking van de multiculturele samenleving, tekent zich steeds duidelijker af. Wie zoals ondergetekende in een multiculturele wijk woont, was al gewend aan auto's met Turkse vlaggen die zich bij bruiloften en voetbalwinst in Istanbul niet aan de verkeersregels houden, maar moet nu ook Palestijnse vlaggen voor lief nemen.

Onze jeugd verdomt. Tieners kunnen minder goed rekenen en lezen dan in bijna alle andere Europese landen. Dat heeft ook te maken met integratie, zei Andreas Schleicher van de OESO in *Trouw*. In andere landen geven ze kinderen van immigranten extra aandacht op school. 'Het Nederlandse systeem is meer kleurenblind, en dat pakt minder goed uit.'

De ellende tussen Israël en de Palestijnen zet door. Als gevolg daarvan neemt het antisemitisme bij ons toe. Steeds vaker zullen opgeschoten Nederlandse jongeren roepen: 'Dood aan de Joden.'

De CO₂-uitstoot in Europa daalt verder, maar elders stijgt die. Bovendien worden de aanwijzingen sterker dat de stijging van de zeespiegel – die tot voor kort met een constante snelheid steeg – versnelt. Niet goed.

De journalistieke biodiversiteit neemt af. *NRC*, *de Volkskrant* en *Trouw* kropen de afgelopen decennia naar elkaar toe. *Trouw*-columnist Sylvain Ephimenco wees er onlangs op dat deze 'kwaliteitskranten' absurd veel ruimte geven aan Leo Lucassen, de hoogleraar die al twintig jaar beweert dat immigratie een zegen is. Ook in hun pro-Palestijnse berichtgeving zijn deze drie koeke één zang.

Maar – elk nadeel heft z'n voordeel – dit is goed nieuws voor *EW* (en *De Telegraaf*). Wie diepgaande en neutrale informatie over het conflict tussen Israël en Hamas zoekt, kan niet meer om dit weekblad heen.

En nu we toch optimistisch bezig zijn: herinnert u zich nog dat vrolijke liedje van Ramses Shaffy uit 1966? 'Hoog Sammy, kijk omhoog Sammy.' Met als moraal dat wanneer je het even niet ziet zitten, je naar de blauwe hemel en stralende zon moet kijken. Daar zou ik een variant op willen voorstellen. Wordt het u allemaal te machtig in het ondermaanse, dreigt somberheid over de Echternachse achteruitgang u te overweldigen, kijk dan eens omlaag!

Ziet u daar al die vlekken op het trottoir? Ze lijken op stukjes uitgespuugde kauwgom, oftewel verloederding, maar ze zijn hoopvolle signalen dat er soms ook het een en ander de goede kant op gaat, voorwaarts in plaats van achteruit. Als u door de knieën gaat, ziet u een mozaïek van vlekken: donker in het midden, wit aan de buitenkant. Het zijn korstmossen. Dat is al iets om vrolijk van te worden, want een korstmos is een alliantie tussen een schimmel en een alg. Twee totaal verschillende levensvormen die samenwerken. Als dat mogelijk is, zou het op termijn met Joden en Arabieren toch ook moeten lukken, denk je.

Er is nog iets vrolijk makends aan die vlekken op de stoep. Hier tekent zich een onvermoede natuurpracht af. 'Verborgen biodiversiteit', zo wordt het genoemd bij de Leidse Hortus Botanicus waar Tim Claerhout op deze prachtige levensvormen promoveert. Er zijn – zo lees ik op de onvolprezen website *Nature Today* – dambordjes, purperschaaltjes, muurschotelkorsten en nog veel meer.

Klap op de vuurpijl: ze tonen dat de lucht weer schoon is. Vijftig jaar geleden waren er geen kauwgomachtige vlekken op de stoepen. Geen dambordjes, geen purperschaaltjes, geen muurschotelkorsten, noppen, *nada*, *niente*. De lucht was te vervuild, vooral met zwaveldioxide. Er is dus hoop, waarde lezers.

Kop omlaag en moedig voorwaarts!

EW

Als schimmels en algen samenwerken, moet het met Joden en Arabieren toch ook lukken

STOP DE TOENEMENDE

REGELDRIJK VANUIT BRUSSEL!

Vanaf 2024 worden bedrijven weer geconfronteerd met nieuwe regelgeving vanuit de Europese Unie. Bij de nieuwe boekhoudregels voor duurzaamheid zegt 82 procent van onze bedrijven hier niet klaar voor te zijn. Dit is de zóveelste verstikkende wetgeving vanuit Brussel.

Tijd om de noodklok te luiden. De stortvloed aan wet- en regelgeving vanuit Brussel vormt een bedreiging voor ons mkb en ons vestigingsklimaat. De bijkomende kosten drukken zwaar op de schouders van onze ondernemers.

De EU moet zich richten op de kerntaak: Economische samenwerking en vrijhandel. Ondernemers moeten daarin weer de ruimte krijgen.

Binnen de ECR Groep maakt JA21 zich daar in het Europees Parlement hard voor.

Het is hoog tijd dat de EU weer in dienst gaat staan van de Nederlandse burgers en ondernemers, niet andersom!

Michiel Hoogeveen is Europarlementariër namens JA21 in de ECR Groep.

 www.ecrgroup.eu
 [@ecrgroup](https://twitter.com/ecrgroup)
 [ECRgroupEU](https://www.facebook.com/ECRgroupEU)
 [@ecrgroupeu](https://www.instagram.com/ecrgroupeu)

 www.JA21.nl
 [@MPHoogeveen](https://twitter.com/MPHoogeveen)
 [Michiel Hoogeveen MEP](https://www.youtube.com/channel/UC...)
 [@michielphoogeveen](https://www.instagram.com/michielphoogeveen)

CULTUUR 2024

The Wallace Collection

De lachende cavalier (1624)
van Frans Hals, vanaf
februari te zien in het
Rijksmuseum in Amsterdam

IN PREMIÈRE	
Een greep uit het culturele aanbod	72
ARCHITECTUUR	
Zes markante projecten opgeleverd in 2024	76
'WE SCHUWEN PATHOS'	
Emile Schrijver, directeur Holocaustmuseum	78
EK VOETBAL	
Wie wint het toernooi in Duitsland?	79
OLYMPISCHE SPELEN	
Parijs is deze zomer het decor van de Spelen	80
EEN NIEUW GELOOF: LEUKE DINGEN DOEN	
KRO-NCRV vervult geen zinvolle rol	82
JACOB ISRAËL DE HAAN	
Gekwelde Joodse dwarsligger	84
ONDERZOEK	
EW en Louter lokaliseren de toplocaties	86
AGENDA	
2024 van dag tot dag; Herdenken in 2024; Vooruitblik op 2025	118, 125, 126
COLUMN LIESBETH WYTZES	
Wat de toekomst ons ook brengen magel	123

In première

Wat hebben musea, bioscopen, podia en streamingdiensten volgend jaar zoal te bieden? Een greep uit het culturele aanbod in 2024.

Bram Hahn en
Joppe Gloorich

De vrolijke drinker van Frans Hals, geschilderd rond 1628-1630

Levendige Hals en stemmige Breitner

Na tentoonstellingen over Rembrandt (2019) en Johannes Vermeer (2023) wijdt het Rijksmuseum in Amsterdam van 16 februari tot en met 9 juni een grote expo aan een andere meester die in de zeventiende eeuw tot bloei kwam: **Frans Hals** (1582/1584-1666). Er zijn zo'n vijftig werken te zien van de in Antwerpen geboren Haarlemmer, bekend om zijn levendige personages. Liefhebbers van negentiende-eeuwse schilderkunst kunnen terecht in Singer Laren. *Breitner. Schilderbeest* (15 mei tot en met 8 september) toont met tachtig werken hoe het sfeervolle oeuvre van **George Hendrik Breitner** (1857-1923) zich ontwikkelde.

Mythisch figuur van porselein uit 1730

Foto: Adrian Sauer

Leeuwarden toont jurken en porselein

Het **Fries Museum** maakte al mooie exposities waarin kleren hoofdrollen vervulden. Van 7 september tot en met 16 februari 2025 wijdt het museum een expositie aan de bruidsjurk in Nederland sinds de achttiende eeuw. Trends, tradities en symboliek komen aan bod, in een museale zoektocht naar de essentie van de trouwjurk. Van het Fries Museum is het niet ver naar een andere culturele hotspot in Leeuwarden: **Keramiekmuseum Prinsessehof**. Van 2 maart tot en met 1 september is daar te zien *Porseleinkoorts. Het witte goud van Augustus de Sterke en Madame de Pompadour*. Onder die lange noemer toont het museum de historie van Europees porselein. Die zit, leert de bezoeker, vol drama en intrige.

Topstukken uit de prehistorie

De precieze datum is nog onbekend, maar in het voorjaar van 2024 zal het **Drents Museum** zijn eigen collectie weer in volle glorie presenteren. Vanwege een verbouwing stond die lange tijd goeddeels in het depot. De bezoeker dwaalt straks door vijftien zalen met archeologie, kunst en geschiedenis. De collectie van het prachtige museum aan de Assense Brink herbergt verrassend veel bijzonders: weinig andere musea hebben mooiere topstukken om de prehistorie tot leven te wekken. *Labyrinthia*, zoals de nieuwe presentatie heet, voert onder meer langs het tweeduizend jaar oude veenlijkje van het Meisje van Yde, en langs de kano van Pesse, waarschijnlijk de oudste ontdekte boot ter wereld. Ook leuk voor (iets oudere) kinderen.

Museum Boijmans van Beuningen

Titelloos werk van Maurizio Cattelan

Eindelijk even naar binnen bij Boijmans

Ook in 2024, het jaar waarin Boijmans van Beuningen 175 jaar bestaat, zal het Rotterdamse museum de gedaante hebben van een bouwput. De deuren van het nieuwe, 'toekomstbestendige' gebouw zullen naar verwachting pas in 2029 openzwaaien. Om het lange wachten tijdens de renovatie te verzachten, gaat Boijmans van Beuningen in de zomer van 2024 gedurende drie weken open, waarin het museum een (vermoedelijk klein) deel van de collectie tentoonstelt, en rondleidingen en andere evenementen organiseert. De precieze datum van **Snaken naar Boijmans** is nog niet bekend.

Meisje van Yde werd in 1897 gevonden in Drenthe

Landschap nabij Vries door Hendrik Willem Mesdag, 1877

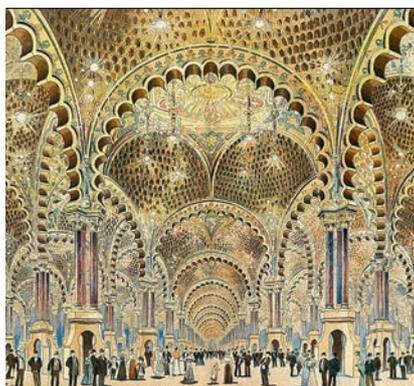
Ongemakkelijk grote lijven in Wassenaar

Wie weleens in **Museum Voorlinden** is geweest, herinnert zich ongetwijfeld de twee zeer realistische en meer dan levensgrote beelden van zonnebadende figuren onder een kleurige parasol. De sculpturen van de Australische beeldhouwer Ron Mueck bezorgen bezoekers van het museum in Wassenaar een bevreemdende ervaring. Reden voor Voorlinden om in 2024 (van 29 juni tot en met 17 november) een solotentoonstelling te wijden aan Mueck. Dat betekent: heel veel enorme, gekke lichamen in intieme poses waar je met fascinatie – en een beetje ongemak – naar kijkt.

Collectie Museum Voorlinden

Big Baby 2 van Australiër Ron Mueck

Wereldtentoonstelling Parijs, 1900

De deepfake van twee eeuwen geleden

Leuk idee van **Teylers Museum** in Haarlem: een tentoonstelling over virtual reality uit een periode lang voordat Nederlanders die term kenden. In de negentiende eeuw waren optische illusies een echte hype, waarbij spiegels, projectoren en nieuwe technieken het publiek betoverden en verwarden. *De grote illusie. 200 jaar virtual realities* is te zien van 17 februari tot en met 1 september.

De wetten van Connie Palmen op het toneel

In haar debuutroman *De wetten* uit 1991 vertelt Connie Palmen het verhaal van een vrouw op zoek naar zichzelf. In zeven jaar tijd ontmoet zij zeven mannen: de astroloog, de epilepticus, de filosoof, de priester, de fysicus, de kunstenaar en de psychiater. Zij begeert in de mannen vooral de wetenschap die hen in staat stelt de wereld te begrijpen en te beoordelen. Regisseur **Eline Arbo**, die afgelopen september Ivo van Hove opvolgde als artistiek directeur van het Internationaal Theater Amsterdam, maakte er een eigentijdse toneelbewerking van met rollen van onder anderen Ilke Paddenburg en Steven Van Watermeulen (6 tot en met 24 maart, Internationaal Theater Amsterdam).

ITA komt met bewerking van roman uit 1991

Lady Gaga maakt opwachting in nieuwe *Joker*-film

Angstaanjagende *Joker* keert terug

Joaquin Phoenix maakte van de slechterik uit de Batman-verhalen een even onvergetelijk als angst-aanjagend personage in *Joker* uit 2019. Het leverde hem een Oscar op voor beste mannelijke hoofdrol. In *Joker: Folie à deux* krijgt hij tegenspel van Lady Gaga in de rol van Harley Quinn, de psychiater die valt voor haar patiënt Joker en ook het slechte pad op gaat. Veel is nog niet bekend over de productie van regisseur Todd Phillips, maar er zijn berichten dat de film een musical wordt.

Denkbeeldige vrienden

Filmproducenten grijpen gretig terug op oude successen gezien de vele vervolgfims en *sequels* die in 2024 verschijnen: *Ghostbusters*, *Godzilla*, *Joker* (zie boven), *Gladiator*, *Dune*... de lijst is eindeloos. Hulde dus voor John Krasinski, die ook regisseert, en Ryan Reynolds die met een origineel verhaal aan de slag gaat. In *IF (Imaginary Friends)* heeft een meisje de gave om denkbeeldige vriendjes levensecht te zien. De cast is veelbelovend, met naast Reynolds onder anderen Emily Blunt, Steve Carell, Matt Damon, Phoebe Waller-Bridge en Maya Rudolph.

Cailey Fleming en Ryan Reynolds

Opnieuw genieten van drama en luxe

Fans moesten veel geduld hebben, maar naar het zich laat aanzien komt er eind 2024 eindelijk een nieuw seizoen van *Gooische Vrouwen*. De dramaserie liep van 2005 tot en met 2009, waarna twee zeer succesvolle bioscoopfilms volgden. In de nieuwe afleveringen, gemaakt door SBS6 en Videoland, zijn de hoofdrolspeelsters van toen te zien: Linda de Mol, Tjitske Reidinga, Susan Visser, Annet Malherbe en Lies Visschedijk.

Cast van toen gaat door: Susan Visser, Linda de Mol, Annet Malherbe en Tjitske Reidinga

Musicaljaar: oorlog, prinsessen en Jezus

Met animatiefilm **Frozen**, gebaseerd op het sprookje *De ijskoningin*, ontketende Disney in 2013 een rage. Merchandise over de prinsessen Elsa en Anna overspoelde de winkels, en een Broadway-musical was een logisch vervolg. Vijf jaar na de première aldaar komt de musical naar Nederland. Vanaf 9 juni te zien in het Scheveningse Circustheater. Ook groots opgezet is de musical **40-45**, over twee broers na het bombardement op Rotterdam. In Barneveld wordt hiervoor een speciaal theater gebouwd, met rijdende tribunes. Fans van **Jesus Christ Superstar** kunnen uitzien naar een reprise met Jeangu Macrooy als Jezus. Première 21 januari.

Voor musical **40-45** wordt theater gebouwd

Bruce Springsteen is niet kapot te krijgen

The Boss denkt nog lang niet aan stoppen

Vergeleken bij Mick Jagger (80) en Keith Richards (79) van de Rolling Stones is Bruce Springsteen met zijn 74 jaar eigenlijk nog een jonkie. Maar gezondheidsproblemen noopten hem afgelopen najaar een groot deel van zijn Amerikaanse optredens uit te stellen. Zodra die shows zijn ingehaald, gaat The Boss in een ruk door met een nieuwe reeks Europese concerten in het kader van de **Springsteen & E Street Band Tour**, te beginnen in mei in Wales en met een slotshow in Londen op 27 juli. In Nederland komt hij op 27 en 29 juni naar het Nijmeegse Goffertpark. De kwaliteit van het geluid wil daar nog weleens tegenvallen, maar wat betreft sfeer komt de muziek van Springsteen in zo'n openluchtsetting wel beter tot zijn recht dan in een betonbak als de Johan Cruijff Arena. Springsteens jongste studioalbum, *Letter To You*, is dan alweer vier jaar oud, maar fans komen toch vooral voor hits als *Born To Run*, *The River*, *Hungry Heart* en *Badlands*, in de wetenschap dat The Boss altijd levert.

Delfina Chaves speelt **Máxima** in serie over de Argentijnse die later Koningin werd

Heersende elite als inspiratiebron voor tv

Streamingdienst Max (zoals HBO Max in 2024 gaat heten) heeft hoge verwachtingen van een miniserie met in de hoofdrollen de Britse acteurs Kate Winslet en Hugh Grant. **The Regime** volgt een jaar lang het bewind van een autocratisch heerser (Winslet) van een Europese mogendheid in verval. Winslet speelt in de grimmige satire de kanselier van het fictieve land, Hugh Grant geeft gestalte aan de oppositieleider. Ook koningshuizen blijven een dankbare

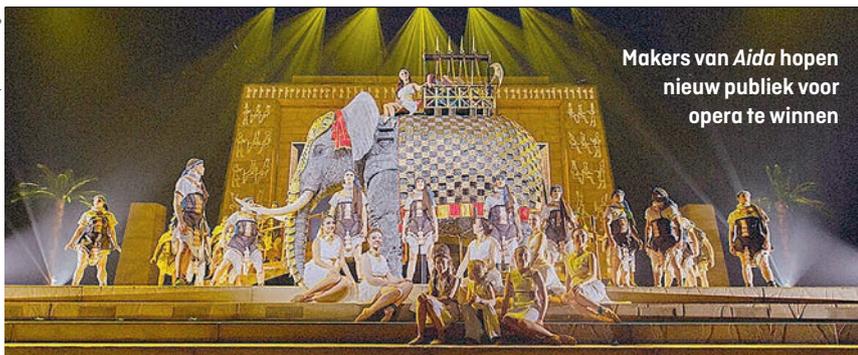

bron van inspiratie voor schrijvers van tv-drama, ook in Nederland. Na series over onder anderen de koninginnen Juliana, Beatrix en prins Bernhard, brengt Videoland komend voorjaar **Máxima**, een zesdelige serie over het leven van de Nederlandse Koningin (gespeeld door Delfina Chaves) voorafgaand aan haar huwelijk met Willem-Alexander (Martijn Lakemeier), gebaseerd op de biografie uit 2021 *Máxima* Zorreguieta. Moederland van Marcia Luyten.

Makers van **Aida** hopen nieuw publiek voor opera te winnen

Operaspektakel in Ahoy Rotterdam

Met een groots opgezet spektakel wil de Duitse producent FKP Creations met Giuseppe Verdi's **Aida** een nieuw publiek warm krijgen voor opera. De hele arena van Ahoy wordt 2 maart omgetoverd tot speelterrein van het leger van Radames en de entourage van prinses Amneris. Het publiek wordt ondergedompeld in Egyptische sferen. EW

Nieuwe gebouwen

Prijsstijgingen en verlamdende regels vertragen de bouw. En zo droogt ook de oogst aan bijzondere gebouwen op. Deze markante projecten worden in elk geval wel opgeleverd.

Bram Hahn

Yvie AMSTERDAM

Yvie verrijst in Overhoeks in Amsterdam-Noord, naast het beeldbepalende Eye Filmmuseum en de A'dam Toren aan het IJ. De bouw lag door een conflict tussen opdrachtgever en aannemer een tijd stil, maar nadert nu voltooiing. Het complex, ontworpen door **Team V Architecture**, bestaat uit twee torens die worden verbonden door een 'plint' op de onderste vier verdiepingen. De ene toren is strak van vorm en krijgt de functie van hotel van de Duitse keten Maritim, met 579 kamers en een skybar op de 33ste verdieping. De andere toren heeft een veel opvallender uitstraling en herbergt 176 huurwoningen, evenals 120 appartementen voor verblijf tot maximaal een jaar.

Loyd NIJMEGEN

Mondain wonen met uitzicht op de rivier: in – of eigenlijk: vlak bij – Nijmegen kan het. **EGM Architecten** ontwierp Loyd, een complex van drie lage woontorens op een kunstmatige heuvel aan de noordoever van de Waal in het Waalspronggebied. Het complex bestaat uit drie zelfstandige gebou-

wen die trapsgewijs verspringen en verschillende afmetingen hebben. De drie gebouwen bieden plaats voor 78 luxe appartementen met een oppervlakte tussen de 80 en 225 vierkante meter. De terp waarop de gebouwen staan, vergroot het uitzicht en herbergt parkeerplekken voor auto's.

Le Sud MAASTRICHT

Vroeger raasde het verkeer op de A2 dwars door een woonwijk, maar sinds de ondertuning van die snelweg is de zogenoemde Groene Loper een levendige en gevarieerde buurt geworden. In het nieuwe stadsdeel Le Sud (alles moet hier in het Frans) worden tal van woongebouwen gerealiseerd. Een deel van het project is al klaar, de komende tijd wordt nog hard gewerkt aan onder meer de appartementencomplexen Amélie van architect Jo Janssen (36 appartementen), Jolie van Artesk Van Royen Architecten (34 maisonnettes en appartementen). Over een aantal jaar moet een forse woontoren, genaamd Beau, het sluitstuk vormen van de nieuwe wijk.

Wonderwoods UTRECHT

In het voorheen sfeerloze Beurskwartier van Utrecht schiet het ene na het andere opvallende gebouw uit de grond. Wonderwoods omvat twee torens die met elkaar zijn verbonden door een ondergrondse parkeergarage. De torens van 105 en 70 meter hoog en een oppervlakte van bij elkaar 81.000 vierkante meter krijgen een diverse functie met onder meer huur- en koopwoningen, kantoren, winkels, horeca, educatie, cultuur en een dak-tuin. De hoogste van de twee torens is een ontwerp van de Italiaan **Stefano Boeri**, wiens handelsmerk is dat hij al zijn ontwerpen voorziet van groen aan de gevels, zodat als het ware een verticaal bos ontstaat.

Koer ROTTERDAM

Het nieuwe grootstedelijk woonblok Koer aan de Laan op Zuid bestaat uit 90 huurwoningen en 79 koopwoningen. Deze staan verdeeld in clusters rond een binnentuin van 3.500 vierkante meter. Elk cluster beschikt over een eigen entree en fietsenstalling, en is aan zowel de buitenzijde als

tuinzijde herkenbaar als een eenheid. De blokken krijgen een flexibel indeelbare draagstructuur van 'groen' beton, dat in de toekomst aanpassingen mogelijk maakt. Bedenkers van het ontwerp zijn **V8 Architects**, **Architectuur Maken** en **Lola Landscape Architects**.

LOT TU/e campus EINDHOVEN

Voor studenten aan de Technische Universiteit Eindhoven komen er twee woontorens en een 'studentendorp'. In de toren aan de westkant komen 278 woningen, de oostelijke toren bestaat uit 371 woningen. Tussen de twee torens van 50 meter hoog komt het studentendorp van vijf straatjes met 86 woningen, bestemd voor groepswonen en gezamenlijke voorzieningen. De woningen, een ontwerp van architectenbureau **VenhoevenCS** en gebouwd door Heijmans, komen op de plek van het eerste Eindhovense universiteitsgebouw uit de jaren vijftig. De naam LOT is tijdelijk. Aan de studenten de taak om een definitieve naam te verzinnen.

INTERVIEW

Emile Schrijver werd in 2015 aangesteld als directeur van het Nationaal Holocaustmuseum

In maart gaan in Amsterdam de deuren van het Nationaal Holocaustmuseum open. Directeur **Emile Schrijver** (61) ziet de relevantie groeien door het antisemitisme. 'De vraag of ons museum nog nodig is, krijg ik nu niet meer.'

Arie Krievit

‘Wij schuwen pathos, de feiten zijn al erg genoeg’

Gerry van der List

EW Wanneer kunnen we komen kijken?

Emile Schrijver: ‘Op 10 maart is de formele opening. Een dag later gaan de deuren open voor het publiek. Tegelijk toegankelijk is de gerenoveerde Hollandsche Schouwburg, die aan de Plantage Middenlaan in Amsterdam aan de overkant van het Nationaal Holocaustmuseum staat. Het museum was vroeger een Hervormde Kweekschool.’

EW Zijn dat bijzondere plekken?

Schrijver: ‘Zeer zeker. De Hollandsche Schouwburg diende als verzamelplaats voor Joden die daarna via Westerbork en Vught naar Duitse vernietigingskampen werden gedeporteerd. Je kunt staan op de plek waar kindertjes over de heg van de crèche naar de kweekschool werden getild. We hoeven het drama van de gebeurtenissen niet te ensceneren.’

EW Waarom is uw museum belangrijk?

Schrijver: ‘Voor het eerst wordt de Jodenvervolgving in Nederland zeer precies en expliciet gedocumenteerd in een muse-

ale context. Zo leveren wij een waardevolle bijdrage aan het nationale collectieve geheugen. In dit tijdsgewricht neemt onze relevantie alleen maar toe.’

EW Doelt u op groeiend antisemitisme?

Schrijver: ‘Ja. In 2015 nam ik deze baan als directeur aan. In de begintijd werd mij nog weleens gevraagd: is zo’n museum nog wel nodig? Die vraag krijg ik nu niet meer. Onlangs heb ik een van onze geldschieters rondgeleid. Hij was tot tranen geroerd en zei dat eerdere reserves over het project bij hem geheel verdwenen waren.’

EW Voor welke opzet hebt u gekozen?

Schrijver: ‘Voor een zo feitelijk mogelijke beschrijving van wat er is gebeurd. Geserreerd, genuanceerd. Wij schuwen pathos en effectbejag. De feiten zijn al erg genoeg. In de vormgeving blijven we weg van de beeldentaal van buitenlandse Holocaustmusea met veel donkere ruimtes. Ons museum is licht. Ook op klaarlichte dag werden mensen weggevoerd. Met de

getoonde objecten zoomen we in op individuele levens. Van een medaillon van een gevlucht Joods meisje tot een bij Sobibor opgegraven broche. De nazi’s wilden de Joden ontmenselijken. Ons doel is de slachtoffers van de Holocaust te hermensenelijken.’

EW Is het niet deprimerend om steeds met de Holocaust bezig te zijn?

Schrijver: ‘Ik zeg weleens tegen medewerkers: als je er niet onder bezwijkt, is het een prachtig project. Het kan emotioneel inderdaad zwaar zijn om de kleertjes van een vierjarig vermoord kind te restaureren. Ik vind zelf de verantwoordelijkheid om een belangrijk deel van onze geschiedenis goed te markeren het zwaarst. En het mooiste.’

EW Hoeveel bedroegen de kosten?

Schrijver: ‘Ongeveer 26 miljoen euro. De werving was ongelooflijk succesvol. Bijzonder is de schenking van vier ton door Oostenrijk. Het land erkent daarmee zijn rol in de Holocaust. Voor de deportatie van Nederlandse Joden waren ook Oostenrijkse nationaal-socialistische functionarissen verantwoordelijk.’

EW Wat wordt uw eerste expositie?

Schrijver: ‘Eind mei organiseren we met het Rijksmuseum de tentoonstelling *Be-roofd*. Daarin staan acht persoonlijke verhalen centraal van Joden die door het naziregime hun bezit verloren.’ **EW**

TOERNOOI

Voetbalfest vlak over de grens

Bij het vorige Europees kampioenschap in (West-) Duitsland, in 1988, pakte Oranje de cup. Wie wint het EK voetbal in 2024?

Joppe Gloerich
Graphic Jelrik Atema

24 deelnemende landen verdeeld over 6 poules werken in totaal 51 wedstrijden af

Wedstrijdbal Adidas Fussballiebe

16 juni, 15.00 uur:
Nederland-
tegenstander nog
niet bekend

Volksparkstadion
Capaciteit: 50.000

25 juni, 18.00 uur:
Nederland-Oostenrijk

Finale
14 juli om 21.00 uur

Olympiastadion
Capaciteit: 70.000

Berlijn

UEFA
EURO2024
DUITSLAND

21 juni 21.00 uur:
Nederland-Frankrijk

Red Bull Arena
Capaciteit: 42.000

Leipzig

Gelsenkirchen

Signal Iduna Park
Capaciteit: 66.000

Dortmund

Düsseldorf

Merkur Spiel-Arena
Capaciteit: 47.000

Keulen

RheinEnergieStadion
Capaciteit: 50.000

Frankfurt

Deutsche Bank Park
Capaciteit: 46.000

Stuttgart

MHP Arena
Capaciteit: 54.000

Openingswedstrijd
14 juni om 21.00 uur
Duitsland-Schotland

München

Allianz Arena
Capaciteit: 67.000

OLYMPISCHE SPELEN

Spelen van de Seine tot de Stille Oceaan

Van 26 juli tot en met 11 augustus is Parijs (samen met de rest van Frankrijk) decor van de Olympische Spelen.

Joppe Gloerich

Graphic Jelrik Atema

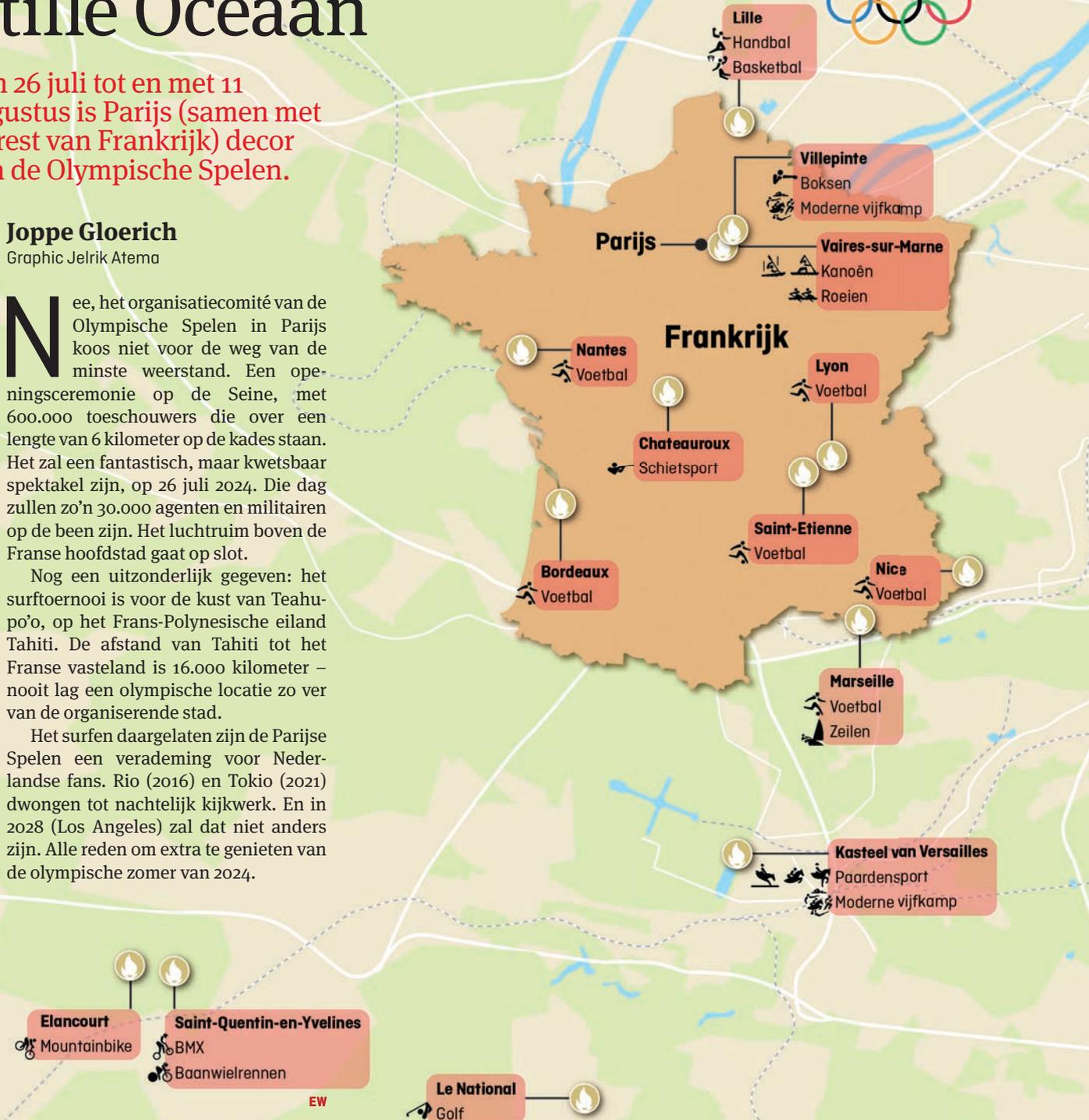
Nee, het organisatiecomité van de Olympische Spelen in Parijs koos niet voor de weg van de minste weerstand. Een openingsceremonie op de Seine, met 600.000 toeschouwers die over een lengte van 6 kilometer op de kades staan. Het zal een fantastisch, maar kwetsbaar spektakel zijn, op 26 juli 2024. Die dag zullen zo'n 30.000 agenten en militairen op de been zijn. Het luchtruim boven de Franse hoofdstad gaat op slot.

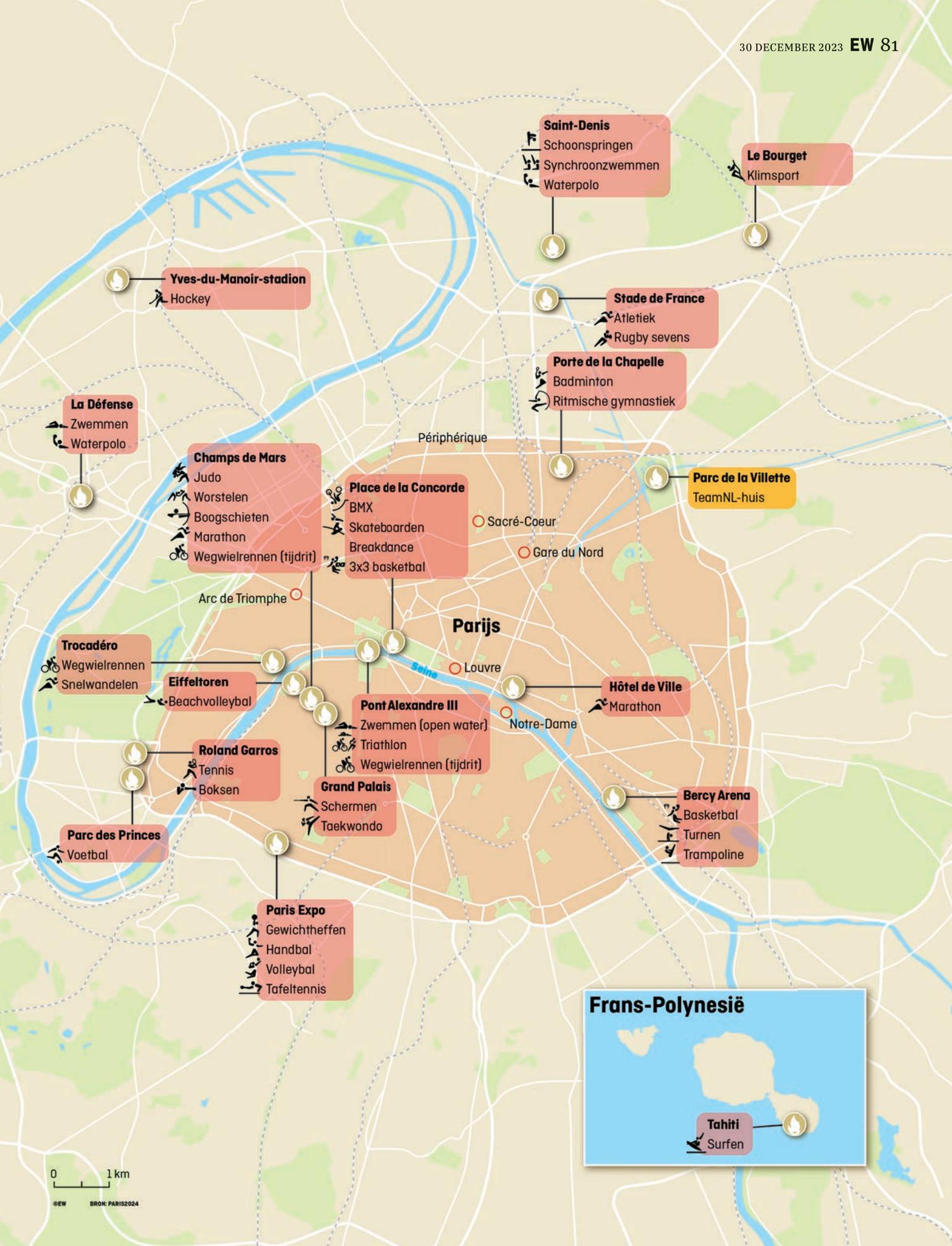
Nog een uitzonderlijk gegeven: het surftoernooi is voor de kust van Teahupo'o, op het Frans-Polynesisch eiland Tahiti. De afstand van Tahiti tot het Franse vasteland is 16.000 kilometer – nooit lag een olympische locatie zo ver van de organiserende stad.

Het surfen daargelaten zijn de Parijse Spelen een verademing voor Nederlandse fans. Rio (2016) en Tokio (2021) dwongen tot nachtelijk kijkwerk. En in 2028 (Los Angeles) zal dat niet anders zijn. Alle reden om extra te genieten van de olympische zomer van 2024.

PARIS 2024

Yves-du-Manoir-stadion
Hockey

Saint-Denis
Schoonspringen
Synchroonzwemmen
Waterpolo

Le Bourget
Klimsport

Stade de France
Atletiek
Rugby sevens

Porte de la Chapelle
Badminton
Ritmische gymnastiek

La Défense
Zwemmen
Waterpolo

Champs de Mars
Judo
Worstelen
Boogschieten
Marathon
Wegwielrennen (tijdrit)

Place de la Concorde
BMX
Skateboarden
Breakdance
3x3 basketbal

Parc de la Villette
TeamNL-huis

Périphérique

Parijs

Trocadéro
Wegwielrennen
Snelwandelen

Eiffeltoren
Beachvolleybal

Pont Alexandre III
Zwemmen (open water)
Triathlon
Wegwielrennen (tijdrit)

Hôtel de Ville
Marathon

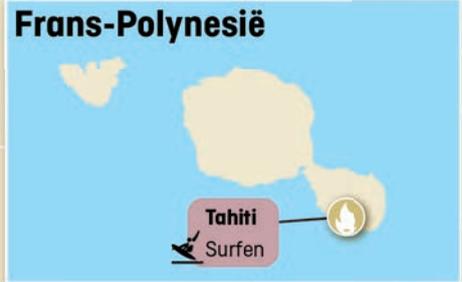
Roland Garros
Tennis
Boksen

Grand Palais
Schermen
Taekwondo

Bercy Arena
Basketbal
Turnen
Trampoline

Parc des Princes
Voetbal

Paris Expo
Gewichtheffen
Handbal
Volleybal
Tafeltennis

0 1 km

Een nieuw geloof: leuke dingen doen

KRO-NCRV bestaat tien jaar. Door het opgeven van de confessionele aspiraties vervult de omroep geen zinvolle rol in het publieke bestel.

Gerry van der List

Illustratie Carolyn Ridsdale

Ten tijde van de paarse kabinetten (1994-2002) maakten de vaderlandse christen-democraten naar eigen zeggen 'een tocht door de woestijn'. Voor de medewerkers van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA bood het verblijf van hun partij in de oppositiebanken een mooie gelegenheid voor 'herbronning'. IJverig werkten zij aan geleerde, dikke rapporten die zicht moesten bieden op een betere toekomst.

Ab Klink en Jan Peter Balkenende zouden de bekendste christen-democratische ideologen worden vanwege hun latere functie als minister respectievelijk premier. Maar Kees Klop – eveneens van protestantse huize – was de scherpzinnigste en meest polemische van het stel. Gretig belichtte de bestuurskundige de schaduwzijden van het paarse heidendom, met veel aandacht voor de vermeende tekortkomingen van het liberalisme.

Zijn strijdlust en idealisme demonstreerde Klop ook nadat hij in 2001 voorzitter was geworden van de NCRV. Tot zijn schrik en ergernis merkte hij dat het personeel van de omroep weinig kennis van en interesse voor de protestantse traditie etaleerde. Hij probeerde daar iets aan te doen, onder meer door middel van cursussen. Maar dit streven viel niet zo goed bij de meer pragmatische, minder bevlogen medewerkers van de christelijke omroep. Zij kwamen in verzet. Na veel interne onmin stapte Klop in 2005 alweer op. Twee jaar later overleed hij, op 59-jarige leeftijd.

De botsing van de gedreven Klop met zijn minder door het protestantisme bezielde ondergeschikten zegt iets over de evolutie van confessionele omroepen. De Nederlandse Christelijke Radio Vereniging werd in 1924 opgericht. In de eerste decennia stond verspreiding van het evangelie centraal, onder meer door het uitzenden

van kerkdiensten. Doelgroep was nadrukkelijk het orthodox-protestantse volksdeel. Maar geleidelijk werd de horizon verbreed. Met onderhoudende programma's als *Swiebertje*, *Stiefbeen en zoon* en *Farce Majeure* werd op een breed publiek gemikt. Met groot succes.

De weinig christelijke koers van de NCRV leidde tot gemor bij delen van de achterban die meer waarde hechtten aan de opdracht om de blijde boodschap te verkondigen. Gevolg van de onvrede was de oprichting in 1967 van de Evangelische Omroep. Deze EO verwierf snel een aanzienlijk en snel groeiend aantal aanhangers met programma's die volgens de beleidslijnen waren gericht op de komst van het Koninkrijk van God en Zijn gerechtigheid.

De Mediawet van 2008, die de toelating tot het publieke bestel regelt, stimuleerde samenwerkingsverbanden. Zo kon het gebeuren dat twee niet heel erg op elkaar lijkende omroepen als BNN en VARA fuseerden. Ook de protestanten en katholieken werden in elkaars armen gedreven. De kloof tussen Rome en de Reformatie werd zonder al te grote problemen in omroepvorm overbrugd. Op 1 januari 2024 viert KRO-NCRV zijn tienjarig bestaan.

Bij de Katholieke Radio Omroep was de confessionele signatuur voor het samengaan zo mogelijk nog meer verbleekt dan bij de NCRV. Toen de ontkerkelijking toesloeg en er een progressieve wind ging waaien in rooms Nederland, weigerde de KRO langer spreekbuis te zijn van de bisschoppen en bood de omroep een platform aan kritische katholieken en zweverige types.

Veelzeggend waren de interviews die Ton Verlind in 2008 gaf toen hij afscheid nam als mediadirecteur van de KRO. Op de vraag van een journalist of hij nog katho-

liek was, luidde zijn antwoord: 'Ik geloof in bepaalde dingen.' Katholiek kwam onder zijn leiding voor een soort vage spiritualiteit te staan. Verlind was bijvoorbeeld verantwoordelijk voor een campagne waarin de Tien Geboden werden 'omgeturnd tot positieve statements'. Zo werd 'Gij zult niet doden' veranderd in 'Ik wil leven'. En dat leven mag best plezierig zijn, want katholieken zijn echte bourgondiërs, vertelde Verlind aan het AD. Ook probeerde de ruimdenkende Verlind aannemelijk te maken dat *Inspector Morse* uitstekend paste bij de KRO. Want de hoofdinspecteur in de Britse detectiveserie toonde zich bereid af te wijken van de regels als het menselijke belang daarmee is gediend. 'Hij weerspiegelt daarmee heel goed het katholieke levensgevoel.'

In 2021 publiceerde Verlind zijn memoires, waarin hij beweerde dat het dui-

Priester Roderick Vönhögen werd afgedankt omdat hij te katholiek zou zijn

delijk is 'dat de samenleving niet zit te wachten op een ideaal waarvan de betekenis meer en meer verdamp't'. Met de leerstelling van de kerk hadden de medewerkers van zijn omroep weinig affiniteit, schreef hij in *Een schitterende slangenkuil*, maar wel met de 'onderliggende cultuur', zoals het 'bourgonische karakter'. De KRO wilde dan ook *Strictly Come Dancing* kopen, omdat het dansprogramma 'perfect past binnen de doelen van de omroep (samen leuke dingen doen)'. Zulke uitlatingen maken het begrijpelijk dat de orthodoxe priester Antoine Bodar ooit zei liever met echte heidenen te maken te hebben dan met de zogenaamde katholieken van de KRO.

De website van KRO-NCRV laat zien waarvoor de omroep denkt te staan. Onder het kopje 'Wie we zijn' is geen enkele verwijzing naar religieuze wortels of opvattingen te vinden. Alleen wordt melding gemaakt van het geloof dat de wereld eerlijker, groener en liever kan. 'Wij staan voor een samenleving waarin er plek is voor iedereen.' Heel mooi, maar zou dit idealisme doorklinken in de eindeloze reeks detectives die de omroep uitzendt?

In 2016 werden de kleine levensbeschouwelijke omroepen opgeheven. Omroep RKK (Rooms-Katholiek Kerkgenootschap) ging toen op in KRO-NCRV. Daarom is nu op zondagochtend een mis te zien, voortgegaan door een door de blijmoedige katholieke Leo Fijen gepresenteerd geloofsgesprek. Maar verder mijdt de omroep zoveel mogelijk geestelijken. De priester Roderick Vönhögen moest met zijn programma *Roderick zoekt licht* zelfs het veld ruimen nadat hij te horen had gekregen dat hij te katholiek zou zijn.

KRO-NCRV heeft best aardige programma's. *Boer zoekt vrouw* bijvoorbeeld, hoewel het laatste seizoen enigszins tegenviel. Maar een eigen aard ontbreekt. Omroep MAX bedient senioren, de VPRO intellectuelen, de EO christenen, Ongehoord Nederland aanhangers van Forum voor Democratie. KRO-NCRV daarentegen vervult zonder confessionele aspiraties geen zinvolle rol in het publieke bestel.

Een eeuw geleden werd de schrijver **Jacob Israël de Haan** door een zionist vermoord. Zijn oeuvre staat helaas in de schaduw van zijn dood.

Gerry van der List

Op 18 januari gaat het dan toch gebeuren. De hooggeleerde neerlandicus Gaston Franssen zal in het museum Allard Pierson in Amsterdam de Jacob Israël de Haan-lezing uitspreken. De voordracht stond al in november op het programma, maar de organisatoren voelden zich vanwege de terreur van Hamas toen genoodzaakt deze door te schuiven. Vijanden van de staat Israël hoeven geen demonstratie te organiseren. De schrijver naar wie de lezing is genoemd, was weliswaar een Jood, maar liet zich kritisch uit over het zionisme en werd uiteindelijk zelfs door een zionist vermoord. Moslims zullen wellicht wel aanstoot nemen aan een onderwerp dat in de lezing ter sprake komt: homoseksualiteit. Franssen belooft uit te weiden over het ‘scandaleuze’ van De Haan, waarbij ongetwij-

Jacob Israël de Haan met zijn zus, de schrijfster Carry van Bruggen

collectie Literatuurmuseum

GEKWELDE JOODSE

feld aandacht zal worden besteed aan diens uitgesproken seksuele voorkeur voor mannen.

Komend jaar zullen aan het begin van de zomer vast nog meer herinneringen worden opgehaald aan het bewogen leven van De Haan. Een eeuw eerder schoot Avraham Tehomi hem namelijk op klaarlichte dag dood op de trappen van een ziekenhuis aan de Jaffastraat in Jeruzalem. De lang onbekend gebleven moordenaar handelde in opdracht van Itzhak Ben-Zvi, de leider van de zionistische paramilitaire organisatie Hagana. Tehomi liet later weten trots te zijn op

deze daad en was betrokken bij meer terreurdaden, om uiteindelijk te emigreren naar de Verenigde Staten waar hij in 1990 overleed. Ben-Zvi wist het nog te schoppen tot president van Israël.

De schokkende moord trok wereldwijd de aandacht. De Duitse schrijver Arnold Zweig publiceerde er een roman over: *De Vriendt kehrt heim* (1932). Het oeuvre van De Haan is altijd enigszins in de schaduw blijven staan van zijn gewelddadige dood. Geletterden, zeker in Joodse kringen, willen nog weleens zijn kwatrijn ‘Onrust’ citeren: ‘Die te Amster-

dam vaak zei: “Jeruzalem”/ En naar Jeruzalem gedreven kwam/ Hij zegt met een mijmerende stem/ “Amsterdam. Amsterdam.”

En bekendheid geniet een formulering uit het gedicht ‘Aan eenen jongen visscher’. *Naar vriendschap zulk een mateloos verlangen* werd de titel van een bundel met homo-erotische poëzie en deze regel staat ook te lezen in een van de driehoeken van het in 1987 op de Westermarkt in Amsterdam onthulde Homomonument. Desondanks geniet De Haan als schrijver minder aanzien dan zijn zus Carry van Bruggen, auteur van romans

De Haan leefde op het scherp van de snede, wat vaak tot conflicten leidde

sche passages, *Pathologieën* (1908), evenmin een literaire doorbraak had opgeleverd, richtte De Haan zich, behalve op het schrijven van een juridisch proefschrift, vooral op de dichtkunst. Zijn poëzie doet frisser aan dan zijn romans en vond later in onder anderen Gerrit Komrij een pleitbezorger. Uit zijn gedichten sprak opnieuw hunkering. Zoals in 'Matroos': 'Een lichtmatroos: zijn donkere haren,/ Zijn ogen bloeien, zijn wangen blozen./ Denk niet aan de duizenden lichtmatrozen,/ Die jong en schoon als deze waren.'

De titel van De Haans bekendste kwatrijn vormt de titel van de biografie die Jan Fontijn aan hem wijdde. *Onrust* toont een zoeker met een dwars karakter en gekweld gemoed. Hij leefde op het scherp van de snede, wat vaak tot conflicten leidde. Zijn wispelturigheid zorgde bovendien voor verwarring. De Haan was een van de eerste zionisten in Nederland en emigreerde in 1919 in zijn eentje naar Palestina. Maar daar vervreemde hij andere ijverars voor een Joods thuisland van zich die hem maar een eigenzinnige lastpak vonden.

In het Heilige Land vatte hij sympathie op voor de Arabieren, zeker voor de Palestijnse jongens over wie hij teder schreef, en hij hield pleidooien voor het op een of andere manier stichten van vrede met hen. Mede daardoor raakte de dwarsligger steeds meer in

een isolement. Een kennis zocht hem in Jeruzalem op en merkte dat voorbijgangers voor hen op de grond spuwden. Waarna De Haan uitlegde dat dit nog meeviel. Als hij alleen was, spuwden ze hem in zich gezicht.

Fontijn speculeert in zijn boeiende boek enigszins over de vraag of De Haan werd gedreven door doodsdrift. Veel moeite om te ontkomen aan het noodlot deed hij in elk geval niet. En dat noodlot sloeg op 30 juni 1924 in Jeruzalem toe in de vorm van drie kogels, toen de 42-jarige schrijver na het avondgebed een synagoge in een ziekenhuis verliet. **EW**

Omslagfoto van de homo-erotische roman *Pathologieën*

DWARSLIGGER

als *Eva* en *Het huisje aan de sloot* en het grootse filosofische werk *Prometheus*.

Carry werd op de eerste dag van 1881 geboren, haar broer op de laatste dag. Zij groeiden op in een groot Joods gezin als kinderen van een chazan, de voorganger in de synagoge, die in 1885 van Smilde naar Zaandam verhuisde. Jacob ging naar de kweekschool in Haarlem om vervolgens les te gaan geven. In 1907 trad hij in het huwelijk met een negen jaar oudere vrouwelijke kinderarts. Dat hij vooral plezier beleefde aan de omgang met mannen, was drie jaar eerder wel min of meer duidelijk geworden. Toen

verscheen *Pijpelijntjes*, een voor die tijd ongekend realistische beschrijving van de liefdesrelatie van twee jongemannen, Sam en Joop. De roman was geen commercieel succes en leest nu ook zeker niet lekker weg, mede omdat de auteur met allerlei zelfbedachte woorden als 'pretjeslachen' en 'kleefkloddertjes' meende te moeten strooien. Maar de ophef was groot. De Haan verloor zijn baan als onderwijzer en werd ontslagen als medewerker van de socialistische krant *Het Volk*.

Nadat een tweede roman met een homoseksueel thema en sadomasochisti-

TOPLOCATIES

Geld verdienen op de vierkante kilometer

Schachtgebouw van voormalige mijn Oranje Nassau I in Heerlen. De economische bijdrage van productiesector in mijnstreek is nog maar 1,4 procent

In de schaduw van economische bolwerken als Schiphol en Brainport Eindhoven blijven veel hotspots onderbelicht. *EW* en Bureau Louter lokaliseren met nuchter en diepgravend onderzoek alle **toplocaties** die waarde toevoegen aan de economie. Van Leeuwarden tot Heerlen.

Ruud Deijkers

In 2024 is het vijftig jaar geleden dat de laatste kolenmijn in Limburg sloot. De geschiedenis van de industrie die een cruciale rol speelde in de ontwikkeling van de Nederlandse economie, wordt verteld in het Nederlands Mijnmuseum. Het geeft een goed beeld van een regionaal, economisch systeem waarin alle bedrijvigheid afhangt van één industrie.

Sinds 2022 is het museum gevestigd in voormalig warenhuis Kneepkens in Heerlen. Het witte pand met glazen voor-gevel werd in 1939 – de hoogtijdagen van de mijnbouw – opgetrokken in de stijl van het Nieuwe Bouwen. In de regio is het bekend als het ‘Kleine Glaspaleis’.

Het vorige onderkomen van het museum, aan het Mijnmuseumspad, een zijpad van de CBS-weg nabij Station Heerlen, is rauwer, industriëler. Alleen groepen mogen er nog rondkijken, op afspraak, en er zijn een paar open dagen per jaar. Dit schachtgebouw van de voormalige steenkolenmijn Oranje Nassau I staat tussen het voormalige en het nieuwe kantoor van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

Midden in het bakstenen monument staat de stalen ophaalmachine waarmee

Drie sectoren

Top-5 gemeenten per sector

Materiaalgeoriënteerd

- 1 Reimerswaal, Zeeland
- 2 Son en Breugel, Noord-Brabant
- 3 Haarlemmermeer, Noord-Holland
- 4 Moerdijk, Noord-Brabant
- 5 Waalwijk, Noord-Brabant

Informatiegeoriënteerd

- 1 Amsterdam, Noord-Holland
- 2 Utrecht, Utrecht
- 3 Amstelveen, Noord-Holland
- 4 Rijswijk, Zuid-Holland
- 5 Bunnik, Utrecht

Personengeoriënteerd

- 1 Zwolle, Overijssel
- 2 Zeist, Utrecht
- 3 Goes, Zeeland
- 4 Laren, Noord-Holland
- 5 Utrecht, Utrecht

© EW

Bron: EW/Bureau Louter (2023)

mijnwerkers driekwart eeuw tot 470 meter diepte in liftkooien de duisternis in werden gestuurd. Met dynamiet en boormachines delfden zij antraciet.

Wat zouden de kompels (Limburgs: *koempels*) die honderd jaar geleden werkten in de Oranje Nassau I, hebben gedacht als zij de grafiek 'Top-50 Gebieden' op pagina 90 onder ogen hadden gekregen? Achter Heerlen staat een minuscule blauw vlakje. Dat zegt dat de productiesector – waar ook mijnbouw onder zou vallen – voor 1,4 procent bijdraagt aan de toegevoegde waarde per vierkante kilometer rond het hart van de Oostelijke Mijnstreek.

Sinds 1998 brengt EW samen met Bureau Louter – onder leiding van Peter Louter, specialist in ruimtelijk economisch onderzoek – met 'toplocaties' de lokale en regionale economieën in kaart.

Voor *Toplocaties 2023* is traditiegetrouw gekeken naar de economische

Top-50 Gemeenten

Beste economische prestaties

Gemeente	Hooft tot (type)
1 Haarlemmermeer (NH)	Kernstad
2 Rotterdam (ZH)	Kernstad
3 Den Bosch (NB)	Kernstad
4 Nieuwegein (UT)	Suburbaan
5 Son en Breugel (NB)	Suburbaan
6 Gorinchem (ZH)	Regionale kern
7 Amsterdam (NH)	Kernstad
8 Zwolle (OV)	Kernstad
9 Goes (ZL)	Regionale kern
10 Utrecht (UT)	Kernstad
11 Eindhoven (NB)	Kernstad
12 Breda (NB)	Kernstad
13 Apeldoorn (GL)	Kernstad
14 Arnhem (GL)	Kernstad
15 Barneveld (GL)	Regionale kern
16 Roermond (LB)	Regionale kern
17 Sliedrecht (ZH)	Landelijk
18 Heerenveen (FR)	Regionale kern
19 Alkmaar (NH)	Kernstad
20 Amersfoort (UT)	Kernstad
21 Dordrecht (ZH)	Kernstad
22 Diemen (NH)	Suburbaan
23 Bunnik (UT)	Suburbaan
24 Hilversum (NH)	Kernstad
25 Hengelo (OV)	Kernstad
26 Veldhoven (NB)	Suburbaan
27 Woerden (UT)	Regionale kern
28 Venlo (LB)	Kernstad
29 Sittard-Geleen (LB)	Kernstad
30 Harderwijk (GL)	Regionale kern
31 Heerlen (LB)	Kernstad
32 Doetinchem (GL)	Regionale kern
33 Amstelveen (NH)	Suburbaan
34 Capelle aan den IJssel (ZH)	Suburbaan
35 Rijswijk (ZH)	Suburbaan
36 Bergen op Zoom (NB)	Regionale kern
37 Tiel (GL)	Regionale kern
38 Zoeterwoude (ZH)	Suburbaan
39 Barendrecht (ZH)	Suburbaan
40 Tilburg (NB)	Kernstad
41 Almelo (OV)	Regionale kern
42 Waalwijk (NB)	Regionale kern
43 Zeist (UT)	Suburbaan
44 Oirschot (NB)	Landelijk
45 Aalsmeer (NH)	Suburbaan
46 Veendam (UT)	Regionale kern
47 Deventer (OV)	Regionale kern
48 Schiedam (ZH)	Suburbaan
49 Beek (LB)	Suburbaan
50 Groningen (GR)	Kernstad

© EW

Bron: EW/Bureau Louter (2023)

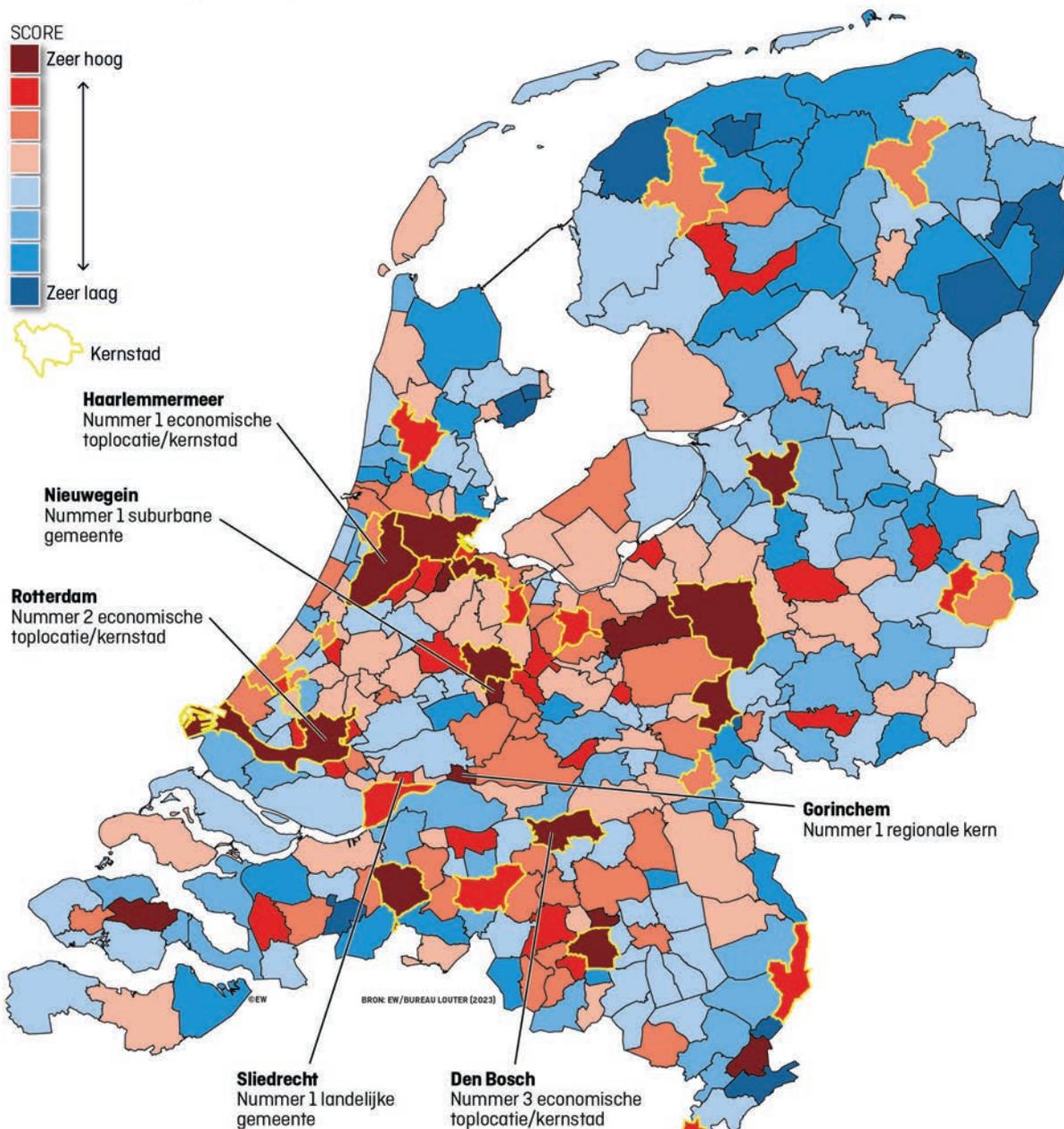
Girokantoor van ING-bank in Leeuwarden, bijgenaamd Bonnema-poot. In 2023 kocht een vastgoedontwikkelaar het gebouw

Verantwoording bij Toplocaties 2023

Toplocaties is uitgevoerd door Peter Louter en Pim van Eikeren van Bureau Louter te Delft. De brongegevens die voor de analyse zijn gebruikt, zijn afkomstig van de Kamer van Koophandel en stichting LISA die in regionale registers gegevens bijhoudt over alle vestigingen waar betaald werk wordt verricht. Bureau Louter doet onderzoek naar economie, onroerend goed van bedrijven en arbeidsmarkt voor gemeenten en regio's. Meer informatie over ruimtelijk economische vraagstukken is te vinden op bureaulouter.nl.

Gemeentekaart

Score economische prestaties gemeenten

prestaties van gemeenten en regio's. Daarnaast is voor kleine locaties en grotere gebieden de toegevoegde waarde in euro's per vierkante kilometer vastgesteld. Daarover verderop meer.

We kijken eerst naar de economische prestaties. Daarvoor krijgen gemeenten en regio's scores op basis van drie pijlers. Ten eerste het aantal arbeidsplaatsen per duizend inwoners van 18 tot 66 jaar, de potentiële beroepsbevolking. Ten tweede het aantal beginnende bedrijven per duizend inwoners. En ten slotte wordt gekeken naar de toe-

voegde waarde van bedrijven en instellingen: omzet min inkoopkosten voor goederen en diensten in euro's per duizend inwoners.

Aan de hand van de uitkomsten van een enquête onder 150 economen en beleidsmakers zijn gewichten toegekend aan de objectieve gegevens. De brongegevens waarover de scores zijn berekend, komen van de Kamer van Koophandel en Stichting LISA (zie 'Verantwoording bij Toplocaties 2023' op pagina 88).

Boven aan de top-50-lijst van econo-

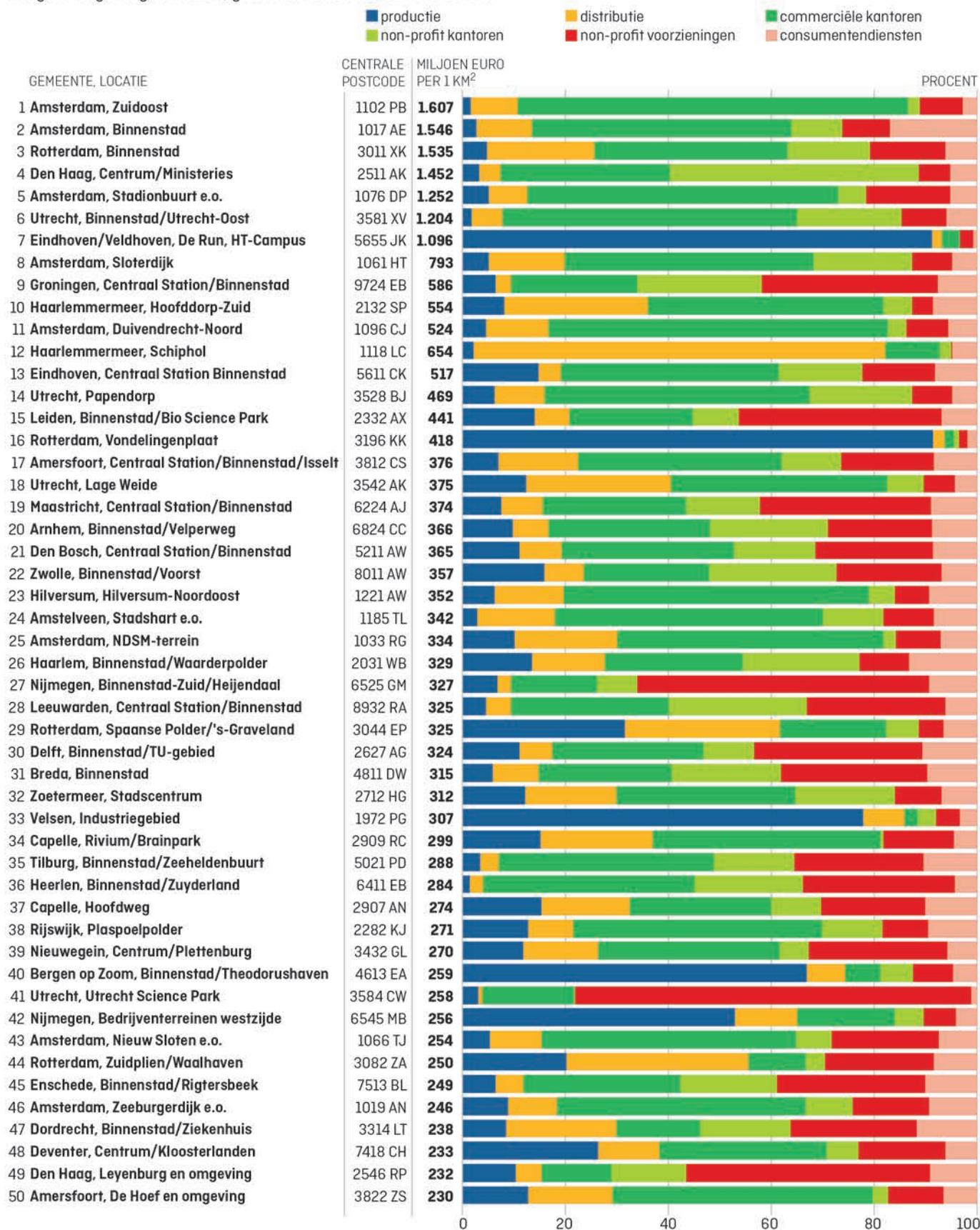
mische toplocaties staat, niet onverwacht, gemeente Haarlemmermeer (zie 'Top-50 Gemeenten' op pagina 88). Op plek twee, evenmin verrassend, Rotterdam. Op drie staat Den Bosch, op vier Nieuwegein, op vijf Son en Breugel.

Hoe kunnen die laatste drie eindigen boven economisch brandpunt Amsterdam (plek 7)? En waarom staat Veldhoven op plek 26? De bedrijven die zijn gevestigd in deze Brabantse Brainport, zoals chipmachinefabrikant ASML en maker van industriële producten VDL, leveren de economie toch veel geld op?

Dat klopt in absolute zin, maar dit is

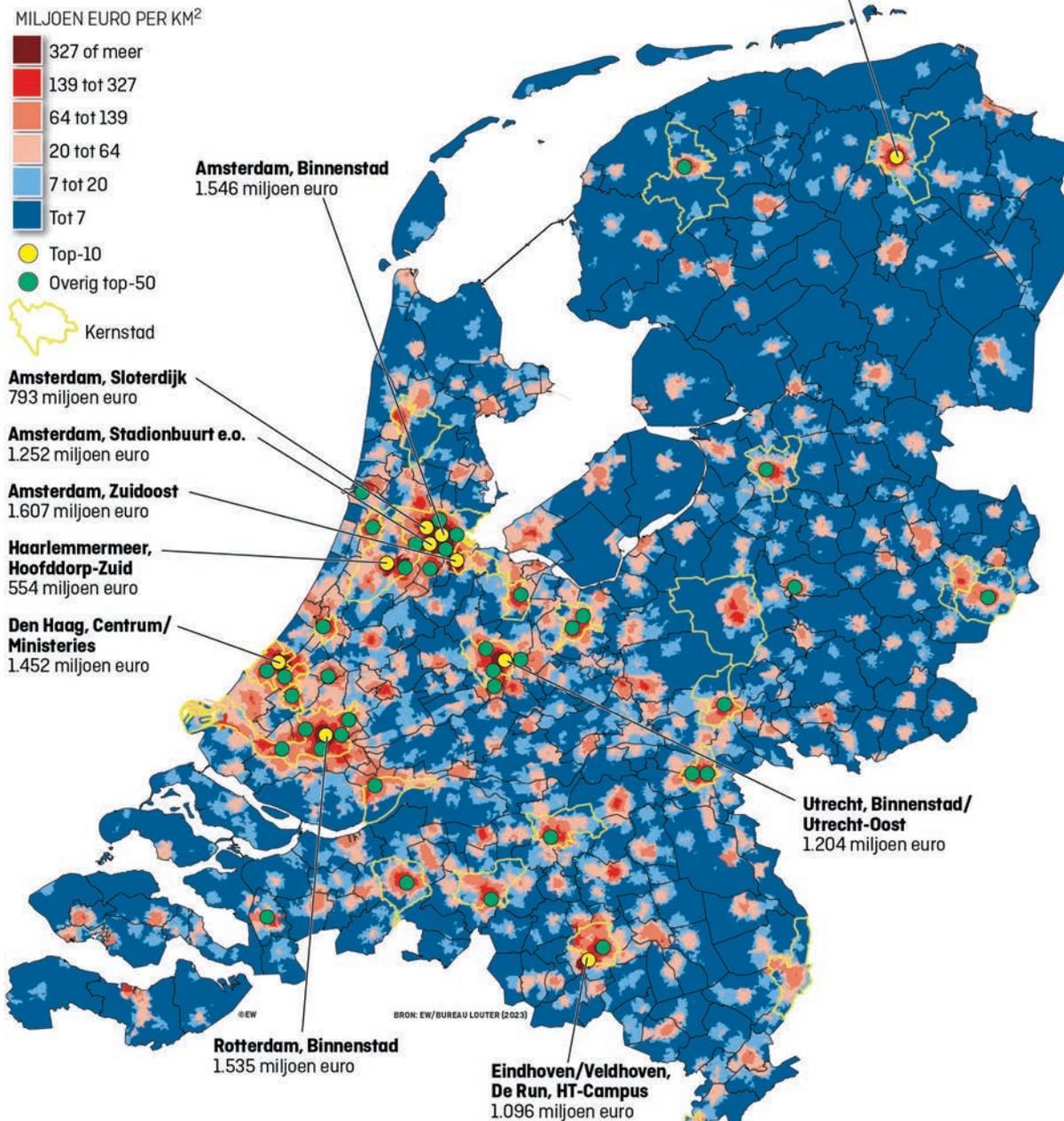
Top-50 Gebieden

Hoogste toegevoegde waarde, gebieden van 10 vierkante kilometer

Sterke gebieden

Toegevoegde waarde, gebieden van 10 vierkante kilometer

niet het uitgangspunt van *Toplocaties*. De berekening wordt mede gecorrigeerd voor de omvang van de beroepsbevolking, zodat elke gemeente evenveel kans maakt op een hoge notering. En niet alleen verdienvermogen, maar ook startersklimaat, arbeidsplaatsen en spreiding over meerdere sectoren leggen gewicht in de schaal.

Wat is Haarlemmermeer nog waard – wat economisch klimaat betreft – als je mainport Schiphol niet meetelt in de berekeningen? Nog altijd erg veel, blijkt uit aanvullende analyse. De pol-

dergemeente zou dan belanden op een keurige tiende plek. Wie het niet gelooft, moet maar eens gaan wandelen langs de kantoren bij Station Hoofddorp.

In de resultaten kan een uitsplitsing worden gemaakt naar sectoren of 'typen activiteiten'. Om te beginnen materiaalgeoriënteerde activiteiten, gericht op het maken en transporteren van goederen zoals industrie, bouwnijverheid en logistiek. Op één staat Reimerswaal in Zeeland: klein qua inwonertal, groot op het gebied van aardappelverwerking en vis-

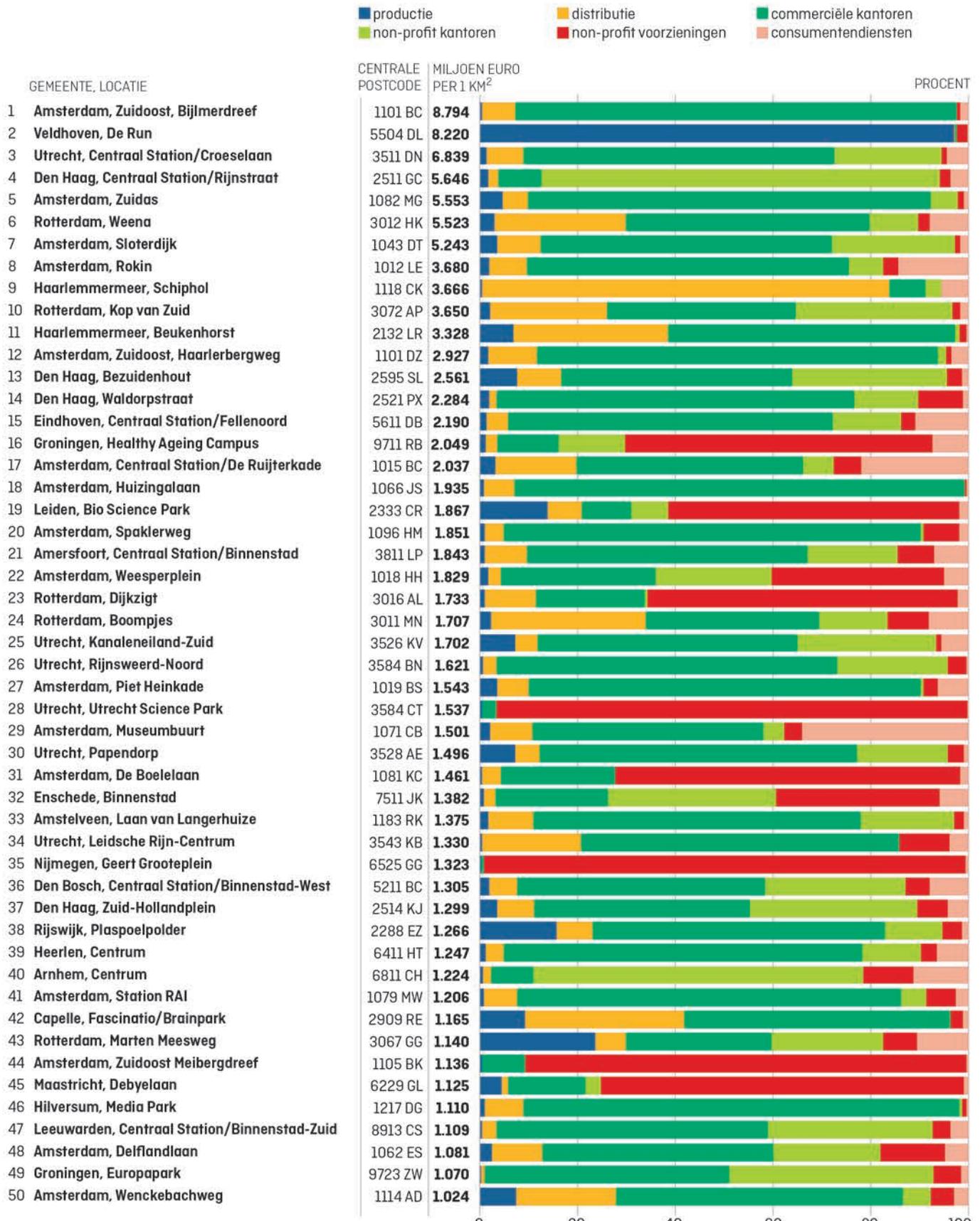
serij (zie 'Drie sectoren' op pagina 88).

Onder informatiegeoriënteerde activiteiten valt alles wat samenhangt met het verkrijgen, verwerken en verstrekken van informatie. Bijvoorbeeld financiële instellingen en openbaar bestuur. Deze sector is goed vertegenwoordigd in grote steden, met informatie-hub Amsterdam onbetwist bovenaan.

De derde sector omvat de personeegeoriënteerde activiteiten, met directe, persoonlijke dienstverlening aan mensen: winkels, recreatie, onderwijs- en zorginstellingen en dergelijke. Zwolle staat hier op één. De stad heeft een belangrijke re-

Top-50 Locaties

Hoogste toegevoegde waarde, locaties van 1 vierkante kilometer

gionale functie in vooral zorg en onderwijs.

Voor deze editie van *Toplocaties* zijn de onderzoekers van Bureau Louter nagegaan waar het meeste 'rendement' wordt gehaald uit de vierkante kilometers. Goed om te weten, want grondoppervlak is schaars. De winnaar: Amsterdam-Zuidoost. Uitgangspunt is hier de toegevoegde waarde, ofwel de omzet min de kosten voor de inkoop van goederen en diensten per vierkante kilometer. De resultaten zijn berekend aan de hand van gegevens van stichting LISA.

Om ook instellingen erbij te betrekken die geen omzet maken, zoals ministeries en andere overheidsdiensten, telde daarnaast de loonsom van het personeel mee.

De geografische eenheden die met elkaar worden vergeleken, zijn in dit geval geen gemeenten, maar 'gebieden' van 10 vierkante kilometer en 'locaties' van 1 vierkante kilometer rond een centrale postcode. In dit geval is geen rekening gehouden met de omvang van de bevoelingsbevolking.

En een laatste spelregel: postcodes rond een gebied of locatie met hoge toegevoegde waarde tellen niet mee. Anders ontstaan er vertekende lijsten vol gebieden die direct naast elkaar liggen.

Op gebiedsniveau levert het gebied rond Amsterdam-Zuidoost, met het plein voor de Johan Cruijff Arena als middelpunt, de hoogste toegevoegde waarde: in 2022 ging het om 1,6 miljard euro per vierkante kilometer.

Dat is geen verdiinste van Ajax. Zoals te zien is in de figuur 'Top-50 Gebieden' op pagina 90 wordt die waarde vooral geleverd door commerciële kantoren, waar-

Wat is de waarde van Haarlemmermeer als je mainport Schiphol niet meetelt?

Randstad

Toegevoegde waarde, locaties van 1 km²

MILJOEN EURO PER KM²

349 of meer

130 tot 349

59 tot 130

20 tot 59

7 tot 20

Tot 7

Tot 7

Top-10

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Overig top-50

Amsterdam, Zuidoost, Bijlmerdreef
8.794 miljoen euro

Kernstad

CEW

BRON: EW/BUREAU LOUTER (2023)

onder het hoofdkantoor van ING dat vlak bij het stadion staat.

Op plek 36 in de 'Top-50 Gebieden' staat Heerlen. Om precies te zijn het gebied met postcode 6411 EB als middelpunt. In de grafiek voor Heerlen springt de veelkleurigheid van de staaf in het oog. De vlakken voor commerciële kan-

toren en de non-profitsector zijn veel groter dan voor productie, waartoe de kolennijnen zouden worden gerekend.

De toegevoegde waarde is niet alleen toe te schrijven aan het CBS. In het gebied staan bijvoorbeeld ook het Zuyderland Ziekenhuis (onderdeel van het rode vlak) en kantoren van de Belastingdienst

Gebied rond het Centraal Station in Leeuwarden heeft divers economisch profiel

30 Hotspots

Hoogste toegevoegde waarde per type bedrijvigheid

Productie		Mln euro/km2
1	De Run, Veldhoven	7.989
2	High Tech Campus, Eindhoven	1.047
3	De Lage Meren, Bergen op Zoom	920
4	Botlek Europoort-Oost, Rotterdam	727
5	Gerstweg, Nijmegen	656
Distributie		Mln euro/km2
1	Schiphol, Haarlemmermeer	3.056
2	Weena, Rotterdam	1.477
3	Beukenhorst, Haarlemmermeer	1.055
4	Kop van Zuid, Rotterdam	879
5	Westhaven, Amsterdam	779
Commerciële kantoren		Mln euro/km2
1	Zuidoost, Bijlmerdreef, Amsterdam	7.952
2	Zuidas, Amsterdam	4.935
3	CS/Croeselaan, Utrecht	4.365
4	Sloterdijk, Amsterdam	3.132
5	Weena, Rotterdam	2.758
Non-profit kantoren		Mln euro/km2
1	CS/Rijnstraat, Den Haag	4.615
2	Centraal Station, Utrecht	1.645
3	Sloterdijk, Amsterdam	1.321
4	Kop van Zuid Noord, Rotterdam	1.168
5	Bezuidenhoutseweg, Den Haag	905
Non-profit voorzieningen		Mln euro/km2
1	Utrecht Science Park, Utrecht	1.483
2	Dijkzigt, Rotterdam	1.449
3	Healthy Ageing Campus, Groningen	1.370
4	De Boelelaan, Amsterdam	1.367
5	Geert Groteplein Zuid, Nijmegen	1.309
Consumentendiensten		Mln euro/km2
1	Dam, Amsterdam	771
2	Max Euweplein, Amsterdam	516
3	Weena, Rotterdam	477
4	St.-Jacobsstraat, Utrecht	397
5	Grote Marktstraat, Den Haag	350

en pensioenuitvoerder APG. In 2024 verhuist het hoofdkwartier van chemiebedrijf DSM naar Maastricht, een aderlating voor Heerlen als er geen bedrijvigheid voor in de plaats komt.

Een goed voorbeeld om de cijfers tastbaar te maken, is ook het gebied nabij het Centraal Station van Leeuwarden. Dat heeft eveneens een divers economisch profiel, zoals te zien is in de grafiek. Als we hier meer inzoomen, naar locatieniveau – ofwel een postzegel van 1 vierkante kilometer – vallen vooral de commerciële en non-profitkantoren op. De toegevoegde waarde bedroeg in 2022 meer dan 1,1 miljard euro per vierkante kilometer (zie ‘Top-50 Locaties’ op pagina 92).

Het Historisch Centrum Leeuwarden bracht twaalf jaar geleden in samenwerking met de gemeente een boekje uit met een wandelroute langs – zoals toenmalig burgemeester Ferd Crone het in zijn voorwoord noemde – de sporen van de rijke en interessante geschiedenis van assurantiefondsen en kassiers in Leeuwarden. De stadswandeling is een aanrader voor wie houdt van wandelen, architectuur en financiële geschiedenis.

Veel panden op de route zijn kantoren

van rond 1900. Maar het hoogste (en bekendste) gebouw, aan de Sophialaan tussen het station en de entree van de historische binnenstad, is de Achmeatoren, geopend in 2002: een zwarte kolos van 115 meter hoog die je bij helder weer vanuit heel Friesland kunt zien. In de wolkenkrabber zijn naast Achmea ook verzekeraars De Friesland en FBTO gevestigd.

Een ander opmerkelijk gebouw op de route – en onderdeel van de locatie met hoge toegevoegde waarde – is de Bonnema-poot: een betonnen toren naar ontwerp van Abe Bonnema die op één pijler rust. Hij werd gebouwd voor de Postgiro en huisvestte later ING. In 2023 werd het pand verkocht aan een vastgoedontwikkelaar. Bestemming: appartementen. Maar een deel blijft verhuurd aan ING. Uit een volgende editie van *Toplocaties* zal blijken of de verkoop invloed heeft op de toegevoegde waarde van de locatie.

Het afpellen eindigt bij het lokaliseren van uitblinkende locaties per type bedrijvigheid. En dan komen de bekende hotspots in beeld (zie ‘30 Hotspots’ op deze pagina). Bedrijvenpark De Run in Veldhoven (met ASML) staat boven aan het lijstje voor productie. De ministeries en andere overheidsgebouwen zetten het gebied bij Den Haag Centraal Station op één voor ‘non-profitkantoren’. En de top-5 non-profitvoorzieningen bevat locaties met ziekenhuizen. Vooral academische ziekenhuizen voegen economische waarde toe.

De verhuizing van DSM naar Maastricht is een aderlating voor Heerlen

advertorials

96 Gemeente Hengelo
Gemeente Enschede
Gemeente Almelo

112 Gemeente Middelburg

99 Apeldoorn Partners

113 Gemeente Roosendaal

104 Gemeente Amsterdam

114 Gemeente Veenendaal

105 Gemeente Beek

115 Gemeente Elburg

106 Gemeente Goes

115 Gemeente Gooise Meren

107 Gemeente
Haarlemmermeer

116 ROM InWEST

117 NAW

Colofon

Media-exploitatie
Verkoop
Coördinatie interviews
Tekst business stories

Tekstcorrectie
Eindredactie
Fotografie
Vormgeving

Adformix B.V. (0 888 777 888)
Kees Veldt, Jan-Willem van der Hek
Monique Kok, Laura Poorter
Arthur Lubbers Jan Bletz, Marco Mulders,
Mels Dees, Raymond Krul, Robert den Bremer,
Robert van der Broek, Vincent Weggemans
Saskya Nonner
Evelyn Corbière
Maarten de Kok, Sebastiaan Westerweel
Hendrik de Tiende | Hein van Putten

Twentse steden geven regio boost

Met de Regionale Stedelijke Investeringsagenda (RSIA) geven de steden Enschede, Hengelo en Almelo de regio Twente een flinke boost. Structurele samenwerking met het Rijk is daarbij onontbeerlijk, vinden de drie verantwoordelijke wethouders.

Het stadsleven van de toekomst. Dat schetsen Gerard Gerrits (Hengelo), Arjen Maathuis (Almelo) en Jeroen Diepemaat (Enschede), de drie wethouders die – samen met de provincie Overijssel – verantwoordelijk zijn voor de Regionale Stedelijke Investeringsagenda (RSIA) – een langlopend programma om de regio Twente verder op te stuwen in de vaart der volkeren. Diepemaat: “De kern van onze samenwerking is dat we de hele regio Twente versterken – en daarmee ook de positie van de Nederlandse economie. Denk aan Urenco, dat met zijn ultracentrifuge-activiteiten miljoenen huishoudens en bedrijven en organisaties wereldwijd van energie voorziet. Twente is nu al een regio waar het goed toeven is, met veel bedrijvigheid en innovatie, goede voorzieningen en prachtige landschappen. En last but not least: een uitstekende ligging in Europa, als middelpunt van internationale corridors. Maar tegelijkertijd is er ook nog altijd een onbenut potentieel. Wij werken integraal samen en investeren fors om dat potentieel te benutten. Dat samenwerken doen we ook met andere techregio’s, zoals Brainport Eindhoven.”

Samen potentieel

Je kunt beter de handen ineenslaan dan elkaar beconcurreren, is het devies van de drie wethouders. Zij zien daarom het liefst dat ook het Rijk op een meer structurele manier meedoet, legt Gerrits uit. “We →

Arjen Maathuis, Gerard Gerrits en Jeroen Diepemaat

hebben ons verhaal onlangs verteld aan demissionair minister De Jonge. Sterk punt is dat je voor relatief weinig geld een enorm potentieel kunt ontsluiten, bijvoorbeeld door betere verbindingen te realiseren via de weg en over het spoor. Als dat lukt, kun je hier zomaar 40.000 tot 60.000 nieuwe woningen bouwen, waarmee we weer bijdragen aan de landelijke ambitie om voor 2030 900.000 nieuwe woningen te realiseren. We rennen nu met z'n allen achter potjes met incidenteel geld aan, maar liever zouden we structureel samenwerken met het Rijk. Op die manier kun je ook echt aan een programma voor de lange termijn bouwen.”

Groene technologische topregio

Dat Twente over de nodige veerkracht beschikt, bewijst de manier waarop de regio het verdwijnen van de textiel- en staalindustrie te boven is gekomen, zegt Maathuis. “In feite is Twente als een feniks uit de as herrezen. We zijn nu een groene technologische topregio, met de Universiteit Twente, Saxion Hogeschool, het ROC van Twente en bedrijven als Malvern Panalytical, Demcon, Urenco, Thales en VDL. Stuk

‘Je kunt beter de handen ineenslaan dan elkaar beconcurreren’

voor stuk bedrijven die op hun eigen terrein een prominente rol spelen op het wereldtoneel en daarmee van enorm belang zijn voor de concurrentiepositie van Nederland. Die bedrijven groeien hard; dat gaat echt skyhigh. Geweldig, maar als je ze in de regio wilt houden, zul je ze moeten blijven faciliteren door voldoende betaalbare woningen te bouwen, je voorzieningen op orde te hebben en goed bereikbaar te zijn. Stilstand is achteruitgang.”

Slim hergebruiken

Het ontwikkelen van de regio geschiedt – zoals ze zelf zeggen – op de Twentse manier, waarmee de wethouders aangeven dat het uitdrukkelijk niet de bedoeling is om de regio helemaal vol te bouwen. Júst niet, benadrukt Diepemaat. “De kwaliteit van leven is hier zo hoog, omdat we dat prachtige landschap hebben, de ruimte en de rust. Dat wil je behouden en

DEEL ONLINE

verbinden met de steden, waar we veel meer dynamiek gaan creëren. Bijvoorbeeld door gebouwen op een slimme manier te hergebruiken. In de buurt van onze stations staan nog veel gebouwen uit het industriële verleden; daar kun je prachtige, hoogwaardige woonplekken in maken.”

“Op die manier wordt Twente een regio die jong talent aantrekt en weet te vinden en daarnaast interessant is voor nieuwe bedrijven van buiten de regio”, vult Gerrits aan. “En natuurlijk hebben we het dan over de knappe koppen van de universiteit, maar laten we daarnaast de ‘gouden handen’ niet vergeten van praktisch geschoolde mensen die we ook keihard nodig hebben.”

Op de trom roffelen

Een andere Twentse eigenschap is volgens Gerrits de ‘handen uit de mouwen’-mentaliteit. “We gaan hier gewoon aan het werk; dat is een van de redenen dat we zo’n sterke regio zijn. Tegelijkertijd is het soms ook een zwakte, omdat we weleens vergeten om op de trom te roffelen.” Maathuis: “Ben ik het helemaal mee eens. Onze arbeidsmarkt presteert al een paar jaar beter dan het landelijk gemiddelde en we zijn uitgegroeid tot een toonaangevende techregio in het land. Samen zijn onze steden goed voor 320.000 inwoners en we voelen ons verantwoordelijk om die mensen een zo aantrekkelijk mogelijke regio te bieden. Ik vind persoonlijk dat we met onze drie steden een unieke samenwerking hebben neergezet. Daar zijn we trots op.”

Koploper in duurzame verstedelijking

Nick Derks

Apeldoorn is de groene en royale hoofdstad van de Veluwe. De stad biedt alle ruimte om te wonen, werken en ondernemen in een natuurrijke omgeving. “Samen met het bedrijfsleven en onderwijs zetten we volop in op duurzaamheid, kennis, digitalisering en cultuur.”

“Apeldoorn is een ondernemende stad”, zegt Nick Derks, wethouder Economische Zaken, Brede Welvaart en Veiligheid. “We liggen heel strategisch: op de kruising van de A1 en A50, ofwel de verbinding tussen de Randstad, Oost-Nederland en Duitsland. Onze economie kenmerkt zich door mkb-ondernemers en maakbedrijven in combinatie met een groot aantal dienstverleners. We huisvesten ruim 16.000 bedrijven die 107.000 banen creëren – en we groeien nog steeds. We zijn er trots op dat ondernemers samen met ons werk willen maken van maatschappelijke uitdagingen.”

DEEL ONLINE

de energietransitie en circulaire economie bieden. In dit ondernemersklimaat hebben bijvoorbeeld Remeha en Bredenoord duurzame oplossingen ontwikkeld die bijdragen aan de Nederlandse klimaatambities. De spoorzone moet een hotspot voor kennis worden. Apeldoorn bouwt hier de komende jaren aan een lerend district, waar onderwijs, wonen en ondernemen samenkomen. De gemeente denkt proactief mee met ontwikkelaars om dit mogelijk te maken. Ook het Centrum voor Veiligheid en Digitalisering is hier gevestigd. Behalve onderwijs en ondernemers zijn hier ook de krijgsmacht en politie bij betrokken.”

‘We groeien uit tot een buitenmuseum waar groen en cultuur elkaar versterken’

Netwerkstad

“Apeldoorn is een netwerkstad waar economische partners elkaar makkelijk vinden”, gaat Derks verder. “Samen kunnen we de kansen verzilveren die

Groenste stad

“Onze combinatie van toeristische en stedelijke kwaliteiten is uniek”, zegt Derks. “Met een gezellige binnenstad, Apenheul en Het Nationale Park De Hoge Veluwe zijn we heel aantrekkelijk. Paleis Het Loo is een internationale publiekstrekker. ‘Royaal’ Apeldoorn betekent echter meer dan koninklijk: het staat voor ruimte, kwaliteit, erfgoed en gastvrijheid, zowel in de stad als in de omringende dorpen. Mede dankzij onze lommerrijke buurten en vele stadsparken hebben we al de grootste groenopervlakte in Nederland. We willen ook de Groenste Stad van Europa worden. Dit doen we door breed in te zetten op duurzaamheid: in woningbouw, bedrijvigheid, mobiliteit en beleid. Duurzame verstedelijking dus, waarbij ons groene karakter zich uitbreidt tot in de haarvaten. En we uitgroeien tot een buitenmuseum waar groen en cultuur elkaar versterken. Zo blijft Apeldoorn ook in de toekomst een aantrekkelijke stad. Ik heb er dan ook heel bewust voor gekozen om hier te komen wonen en werken.”

Toplocaties 2023

Top-47 Regio's

ALLE SECTOREN GECOMBINEERD

1	SG Amsterdam
2	SG Utrecht
3	SG Eindhoven
4	SG 's-Hertogenbosch
5	SG Amersfoort
6	SG Apeldoorn
7	SG Rotterdam
8	SG Breda
9	SG Zwolle
10	SG Tilburg
11	Gorinchem e.o.
12	SG Arnhem
13	Noord-Veluwe
14	SG Sittard-Geleen
15	Boxtel/Bladel e.o.
16	SG 's-Gravenhage
17	Ede/Veenendaal e.o.
18	SG Enschede/ Hengelo
19	SG Groningen
20	SG Alkmaar
21	SG Nijmegen
22	SG Leiden
23	SG Maastricht
24	Zeeland
25	Deventer e.o.
26	Soest/Huizen e.o
27	Tiel e.o.
28	Westelijk Brabant
29	Oss/Veghel e.o.
30	SG Venlo
31	Flevoland
32	Roermond/ Weert e.o.
33	Groene Hart
34	Zuidelijk Fryslân
35	Hoogeveen/ Meppel e.o.
36	Assen e.o.
37	Achterhoek
38	Duin- en Bollenstreek
39	Almelo e.o.
40	Waalwijk e.o.
41	Kop van Noord-Holland
42	SG Leeuwarden
43	SG Heerlen
44	Hoorn e.o.
45	Emmen e.o.
46	Beverwijk/ Castricum e.o.
47	Oostelijk Groningen

Toplocaties 2023

Top-100 Gemeenten

ALLE SECTOREN GECOMBINEERD

1	Haarlemmermeer
2	Rotterdam
3	's-Hertogenbosch
4	Nieuwegein
5	Son en Breugel
6	Gorinchem
7	Amsterdam
8	Zwolle
9	Goes
10	Utrecht
11	Eindhoven
12	Breda
13	Apeldoorn
14	Arnhem
15	Barneveld
16	Roermond
17	Sliedrecht
18	Heerenveen
19	Alkmaar
20	Amersfoort
21	Dordrecht
22	Diemen
23	Bunnik
24	Hilversum
25	Hengelo
26	Veldhoven
27	Woerden
28	Venlo
29	Sittard-Geleen
30	Harderwijk
31	Heerlen
32	Doetinchem
33	Amstelveen
34	Capelle a.d. IJssel
35	Rijswijk
36	Bergen op Zoom
37	Tiel
38	Zoeterwoude
39	Barendrecht
40	Tilburg
41	Almelo
42	Waalwijk
43	Zeist
44	Oirschot
45	Aalsmeer
46	Veenendaal
47	Deventer
48	Schiedam
49	Beek
50	Groningen

51	Nijmegen
52	Vijfheerenlanden
53	Maashorst
54	Ede
55	Nijkerk
56	Oosterhout
57	Duiven
58	Leusden
59	Leeuwarden
60	Lelystad
61	's-Gravenhage
62	Ridderkerk
63	Oldenzaal
64	Westland
65	Etten-Leur
66	Baarn
67	Meerijstad
68	Weert
69	Leiden
70	Boxtel
71	Roosendaal
72	Velsen
73	Middelburg
74	Maastricht
75	Eersel
76	Enschede
77	Haarlem
78	Gooise Meren
79	Zaanstad
80	Meppel
81	Beverwijk
82	Helmond
83	Gilze en Rijen
84	Soest
85	Noordwijk
86	Gouda
87	West Betuwe
88	Bladel
89	Oisterwijk
90	Houten
91	Laren
92	Culemborg
93	Vught
94	Smallerland
95	Overbetuwe
96	Assen
97	De Bilt
98	Uithoorn
99	Delft
100	Zaltbommel

Toplocaties per sector

Top-10 regio per sector

MATERIAALGEORIËNTEERD

1	Gorinchem e.o.
2	SG Rotterdam
3	Waalwijk e.o.
4	SG Sittard-Geleen
5	Boxtel/Bladel e.o.
6	Oss/ Veghel e.o.
7	SG Eindhoven
8	Tiel e.o.
9	Westelijk Brabant
10	SG 's-Hertogenbosch

INFORMATIEGEORIËNTEERD

1	SG Utrecht
2	SG Amsterdam
3	SG 's-Gravenhage
4	SG Amersfoort
5	SG 's-Hertogenbosch
6	SG Eindhoven
7	SG Arnhem
8	SG Rotterdam
9	SG Leiden
10	SG Groningen

PERSONENGEORIËNTEERD

1	SG Utrecht
2	SG Apeldoorn
3	SG Leiden
4	Noord-Veluwe
5	SG Nijmegen
6	SG Maastricht
7	SG Amsterdam
8	SG Amersfoort
9	SG Zwolle
10	SG Tilburg

Toplocaties gemeente naar sector

Top-20 Gemeenten

MATERIAALGEORIËNTEERD

1	Reimerswaal
2	Son en Breugel
3	Haarlemmermeer
4	Moerdijk
5	Waalwijk
6	Zoeterwoude
7	Westland
8	Meerijstad
9	Renswoude
10	Alblasserdam
11	Velsen
12	Zwartewaterland
13	Oss
14	Urk
15	Gorinchem
16	Rotterdam
17	Geertruidenberg
18	Barneveld
19	Hardinxveld-Giessendam
20	Borsele

INFORMATIE-GEORIËNTEERD

1	Amsterdam
2	Utrecht
3	Amstelveen
4	Rijswijk
5	Bunnik
6	's-Hertogenbosch
7	Hilversum
8	Eindhoven
9	's-Gravenhage
10	Haarlemmermeer
11	Amersfoort
12	Arnhem
13	Rotterdam
14	Zeist
15	De Bilt
16	Leusden
17	Diemen
18	Wassenaar
19	Groningen
20	Zwolle

PERSONEN-GEORIËNTEERD

1	Zwolle
2	Zeist
3	Goes
4	Laren
5	Utrecht
6	Nieuwegein
7	Arnhem
8	Ermelo
9	Amsterdam
10	Groningen
11	Apeldoorn
12	Roermond
13	Nijmegen
14	Haarlemmermeer
15	Leeuwarden
16	Breda
17	Leiden
18	Zutphen
19	Amersfoort
20	Heerlen

Legenda

SG = Stadsgewest

* Er zijn in totaal 47 regio's

* Er zijn in totaal 344 gemeenten, maar Rheden en Rozendaal, de Friese Waddeneilanden en Ouder-Amstel en Amsterdam zijn voor de analyse samengevoegd. De ranglijst telt daarvoor 339 posities

* **Materiaalgeoriënteerd** = productie en distributie van materiële goederen. Landbouw, industrie, bouwnijverheid, groothandel en transport

* **Informatiegeoriënteerd** = het verkrijgen, verwerken en verstrekken van informatie. (Kennisinintensive) zakelijke diensten, financiële diensten en openbaar bestuur), Vaak gevestigd in kantoren

* **Personengeoriënteerd** = directe persoonlijke dienstverlening aan consumenten. Detailhandel, vrijetijdsactiviteiten (o.m. horeca, toerisme en recreatie en cultuur), onderwijs en zorgsector. Veelal gevestigd in specifieke voorzieningencentra of verspreid in woonwijken

Toplocaties 2023

Positie per gemeentetype - Alle sectoren gecombineerd

KERNSTEDEN

Positie totale ranglijst

1	Haarlemmermeer	1
2	Rotterdam	2
3	's-Hertogenbosch	3
4	Amsterdam	7
5	Zwolle	8
6	Utrecht	10
7	Eindhoven	11
8	Breda	12
9	Apeldoorn	13
10	Arnhem	14
11	Alkmaar	19
12	Amersfoort	20
13	Dordrecht	21
14	Hilversum	24
15	Hengelo	25
16	Venlo	28
17	Sittard-Geleen	29
18	Heerlen	31
19	Tilburg	40
20	Groningen	50
21	Nijmegen	51
22	Leeuwarden	59
23	's-Gravenhage	61
24	Leiden	69
25	Maastricht	74
26	Enschede	76
27	Haarlem	77
28	Delft	99

SUBURBAAN

1	Nieuwegein	4
2	Son en Breugel	5
3	Diemen	22
4	Bunnik	23
5	Veldhoven	26
6	Amstelveen	33
7	Capelle a.d. IJssel	34
8	Rijswijk	35
9	Zoeterwoude	38
10	Barendrecht	39
11	Zeist	43
12	Aalsmeer	45
13	Schiedam	48
14	Beek	49
15	Nijkerk	55
16	Oosterhout	56
17	Duiven	57

18	Leusden	58
19	Ridderkerk	62
20	Oldenzaal	63
21	Westland	64
22	Eften-Leur	65
23	Baarn	66
24	Velsen	72
25	Gooise Meren	78
26	Zaanstad	79
27	Beverwijk	81
28	Helmond	82
29	Gilze en Rijen	83
30	Soest	84
31	Noordwijk	85
32	Oisterwijk	89
33	Houten	90
34	Laren	91
35	Vught	93

REGIONALE KERN

1	Gorinchem	6
2	Goes	9
3	Barneveld	15
4	Roermond	16
5	Heerenveen	18
6	Woerden	27
7	Harderwijk	30
8	Doetinchem	32
9	Bergen op Zoom	36
10	Tiel	37
11	Almelo	41
12	Waalwijk	42
13	Veenendaal	46
14	Deventer	47
15	Maashorst	53
16	Ede	54
17	Lelystad	60
18	Meerijstad	67
19	Weert	68
20	Roosendaal	71
21	Middelburg	73
22	Gouda	86
23	Smallingerland	94
24	Assen	96
25	Hoorn	102
26	Venray	112
27	Alphen a.d. Rijn	116
28	Hoogeveen	126
29	Zutphen	131

30	Terneuzen	134
31	Oss	135
32	Emmen	169
33	Den Helder	249

LANDELIJK

1	Sliedrecht	17
2	Oirschot	44
3	Vijfheerenlanden	52
4	Boxtel	70
5	Eersel	75
6	Meppel	80
7	West Betuwe	87
8	Bladel	88
9	Culemborg	92
10	Zaltbommel	100
11	Texel	103
12	Rijssen-Holtén	104
13	Nunspeet	106
14	Utrechtse Heuvelrug	108
15	Schagen	109
16	Bodegraven-Reeuwijk	110
17	Moerdijk	114
18	Gennep	117
19	Ermelo	122
20	Neder-Betuwe	123
21	Woudenberg	125
22	Oost Gelre	132
23	Noordoostpolder	133
24	Waddinxveen	137
25	Putten	138
26	Land van Cuijk	140
27	Geertruidenberg	143
28	Schouwen-Duiveland	144
29	Hardinxveld-Giessendam	145
30	Enkhuizen	148
31	Lochem	151
32	Renswoude	153
33	Zeewolde	154
34	Winterswijk	155
35	Asten	163

Toplocaties 2023**Positie per provincie - Alle sectoren gecombineerd****TOP-5****Drenthe**

1	Meppel
2	Assen
3	Hoogeveen
4	Emmen
5	Tynaarlo

Noord-Holland

1	Haarlemmermeer
2	Amsterdam
3	Alkmaar
4	Diemen
5	Hilversum

Zeeland

1	Goes
2	Middelburg
3	Terneuzen
4	Schouwen-Duiveland
5	Sluis

Flevoland

1	Lelystad
2	Almere
3	Noordoostpolder
4	Zeewolde
5	Urk

Overijssel

1	Zwolle
2	Hengelo
3	Almelo
4	Deventer
5	Oldenzaal

Zuid-Holland

1	Rotterdam
2	Gorinchem
3	Sliedrecht
4	Dordrecht
5	Capelle a.d. IJssel

Friesland

1	Heerenveen
2	Leeuwarden
3	Smallingerland
4	Friese Waddeneinlanden
5	Harlingen

Utrecht

1	Nieuwegein
2	Utrecht
3	Amersfoort
4	Bunnik
5	Woerden

Lijsten gaan verder op pagina 108

Gelderland

1	Apeldoorn
2	Arnhem
3	Barneveld
4	Harderwijk
5	Doetinchem

Groningen

1	Groningen
2	Veendam
3	Eemsdelta
4	Midden-Groningen
5	Oldambt

Limburg

1	Roermond
2	Venlo
3	Sittard-Geleen
4	Heerlen
5	Beek

Noord-Brabant

1	's-Hertogenbosch
2	Son en Breugel
3	Eindhoven
4	Breda
5	Veldhoven

ADVERTENTIE

BijzondereZaken.nlOok adverteren? info@zadkinemedia.nl
T. 010 - 436 91 24 - zadkinemedia.nlNormandië, Bretagne, N-Fr.
Karakteristieke, comfortabele
huizen bij zee. Boek nu
voor 2024: **Liberte.nl**

香港酒樓
HONG KONG
AUTHENTIEK CHINEES RESTAURANT

Sinds 1963 gevestigd in Rotterdam
Meer dan 50 jaar traditie van diner op niveau

Westersingel 15, 3014 GN Rotterdam
Tel.: 010 - 466 45 66.
Email: welkom@hong-kong.nl

Professioneel VvE beheer?

Kijk op www.vve-beheer.nl
of bel gratis **0800-0223050**

Exclusief Zeelinstituut en Exclusief in groepen

DE BIRD

DE BEKENDSTE
ZEILSCHOOL
VAN
NEDERLAND

WWW.DEBIRD.NL
DE BIRD 19-8621 JK THEEG
TEL: 0515-442-844 - info@debird.nl

e-Matching.nl - dating hoger opgeleiden

online daten | speeddaten | persoonlijke coaching

Schrijf gratis in en ontmoet direct singles

in je eigen leeftijdscategorie en regio

www.e-matching.nl - Durft u het aan?

‘Een biotoop voor innovatie’

Mark Crooijmans

Aantrekkelijk werk met grote maatschappelijke impact: dat kenmerkt digitalisering bij de gemeente Amsterdam, zegt CIO Mark Crooijmans.

“Vroeger waren we een traditionele IT-afdeling, sterk gericht op de ondersteuning van allerlei gemeentelijke processen. Dat is veel rijker geworden door allerlei nieuwe ontwikkelingen”, zegt CIO Mark Crooijmans van de gemeente Amsterdam. “Natuurlijk blijven we die reguliere IT-ondersteuning bieden. Maar we hebben inmiddels de stap naar de cloud gezet en beschikken over moderne technologie om dit goed te kunnen doen. Nu innovatie, data en traditionele IT onder één dak zijn gebracht, kunnen we veel meer impact hebben.”

Data staan daarbij centraal, bijvoorbeeld om armoedebestrij-

DEEL ONLINE

ding tegen te gaan. Crooijmans: “Op basis van data kunnen we analyseren hoe effectief de vele gemeentelijke regelingen zijn. En op grond daarvan kunnen we adviseren hoe de gemeente armoede beter kan bestrijden.”

De digitale voordeur

Daarnaast richt de gemeente Amsterdam zich ook steeds meer op de ontwikkeling van nieuwe diensten. Crooijmans spreekt zelfs van een ‘biotoop voor innovatie’. Zo werkt Amsterdam aan een zorgplatform, de ‘digitale voordeur’. Straks kunnen mensen hiermee makkelijk passende hulp vinden, terwijl zorgverleners worden ontlast. “Met name huisartsen, die nogal eens worden overspoeld met vragen.”

Innovaties waarvan Amsterdam aan de wieg heeft gestaan, worden elders overgenomen. Crooijmans noemt het algoritmeregister.

Ontwikkeld in Amsterdam, maar inmiddels landelijk ingevoerd, zodat burgers kunnen zien hoe overheidsdiensten data en AI toepassen. Een mooi voorbeeld van een dienst met grote maatschappelijke impact, die uitstijgt boven ‘het Amsterdamse’.

Agile werken

Amsterdam ontwikkelt veel van zijn digitale diensten samen met externe partijen, zowel met start-ups als met commerciële partijen, non-profitorganisaties en andere overheden. Intern heeft de gemeente het traditionele top-down werken volgens de watervalmethode ingeruild voor het opgabegegerichte en wendbare agile werken. “Veel effectiever dan wanneer je als IT-afdeling op eigen houtje een product ontwikkelt”, aldus Crooijmans. “En het is ook veel leuker om met de business samen te werken, en om er keer op keer aan te worden herinnerd hoe belangrijk jouw werk is.”

‘Met innovatie, data en traditionele IT onder één dak hebben we veel meer impact’

Samen waarde creëren

Christine van Basten-Boddin
en Jaco Meuwissen

Het Limburgse Beek behoort tot een van de snelste stijgers op de Elsevier-ranglijst van Toplocaties. De gemeente beschikt over diverse economische en toeristische troeven, zoals winkelcentrum Makado. “Het succes van Makado gaat in tegen de landelijke trend van winkel-terugloop.”

Beek is een florerende gemeente met een prettig woon-, werk- en leefklimaat. Als reden van dit succes noemt burgemeester Christine van Basten-Boddin de uitstekende bereikbaarheid. “We liggen langs twee snelwegen en hebben een treinstation en een vliegveld. In Beek ondernemen zo’n tweeduizend bedrijven die elkaar goed aanvullen. Voor de periode tot 2030 hebben we nieuw economisch beleid vastgesteld. Hierin is onder andere opgenomen om bedrijventerrein Beekerhoek te revitaliseren, vergroenen en verduurzamen. Dit terrein, waar onder meer Makado staat, is een belangrijke drijver van de regionale welvaart.”

DEEL ONLINE

‘Het succes van Makado gaat in tegen de landelijke trend van winkel-terugloop’

Hotspot

“Makado is in 1973 geopend en trekt jaarlijks ruim 4 miljoen bezoekers”, zegt Jaco Meuwissen. Hij is directeur van 3W real estate, dat samen met het Belgische Mitiska REIM eigenaar is van Makado. “Het winkelcentrum is goed bereikbaar en huisvest meer dan tachtig uiteenlopende winkels. Naar schatting werken hier zo’n achthonderd mensen uit de wijde regio. Dit betreft winkelpersoneel, maar ook facilitaire medewerkers. Ik verwacht dat Makado ook in de toekomst een economische hotspot blijft. Nu steeds meer bedrijven de reële kosten van online shoppen aan de klant doorberekenen, zullen online en fysieke verkoop meer in balans komen. En blijft winkelbezoek een rol van betekenis spelen.”

Balans

“De eigenaren van Makado

hebben een uitgesproken langetermijnvisie”, zegt Van Basten-Boddin. “Dit maakt het voor ons als gemeente, maar ook voor de detailhandel in hartje Beek makkelijker om samen op te trekken en maatschappelijke en economische waarde voor de regio te creëren. We bewijzen hier al jaren dat een shoppingmall en een levendig stadscentrum elkaar niet uit hoeven te sluiten. Het succes van Makado werkt als een magneet op kwaliteitsbedrijven om zich ook hier te vestigen. De komende jaren willen we daarom enkele nieuwe, goed bereikbare PDV-locaties rondom Makado clusteren.”

Als kind kwam Van Basten-Boddin al regelmatig bij Makado. “Mijn oma nam me mee, ook al wonden we aan de andere kant van Limburg”, zegt ze. “Nog steeds groeien veel Limburgers op met een dagje Makado. Ze kunnen hier shoppen, maar ook gezellig wat drinken en eten. Om die sociale en recreatieve functie te bevorderen, wordt de komende jaren onder meer de ontsluiting voor fietsers verbeterd.”

Ondernemers kiezen voor Zeeuws lef

Stan Meulblok

Links onderaan de weerkaart van Nederland verschijnt vaak een zonnetje. Dit is toevallig ook de plek waar Goes ligt. De plaats die al jaren hoog scoort bij gemeenten met het beste ondernemersklimaat. We spreken wethouder Economische Zaken Stan Meulblok over het succes van Goes.

Meulblok verklaart graag waarom steeds meer ondernemers kiezen voor zijn gemeente: “Dat heeft zonder meer te maken met onze centrale ligging. Met de verkeersader A58 voor de deur zijn we uitstekend bereikbaar en is Goes een prima uitvalsbasis naar de grote afzetgebieden als Rotterdam, Antwerpen, Gent en Brabant. Dat horen we regelmatig terug van ondernemers die zich in onze gemeente hebben gevestigd. Bovendien investeren we in hoogwaardige bedrijventerreinen met alle faciliteiten. Zo zijn we nu bezig met de ontwikkeling van Bedrijvenpark Deltaweg, het eerste gasloze bedrijventerrein van Zeeland. Een

DEEL ONLINE

‘Bedrijvenpark Deltaweg is het eerste gasloze bedrijventerrein van Zeeland’

duurzame zichtlocatie aan de A58, die meteen al een bijzonder gewilde plek is.”

Actieve gemeente

Goes kent verschillende ondernemersorganisaties die zich sterk maken voor de bedrijven in de regio. Daarnaast ondersteunt de gemeente ondernemers waar het kan om succesvol te zijn. Meulblok is daar duidelijk in: “We zien het belang in van gezonde bedrijven in onze gemeente. Ondernemingen zijn belangrijk voor een groeiende stad als Goes. Ze zorgen voor werkgelegenheid en brede welvaart. Vandaar dat we ons proactief inzetten voor een gezond ondernemersklimaat. Niet alleen voor commerciële bedrijven, maar ook voor maatschappelijke organisaties zoals zorg- en onderwijsinstellingen.” Ook de komende jaren doet Goes er alles aan om de economische

voorkeurslocatie van de regio te blijven. Dit brengt volgens Meulblok de nodige uitdagingen met zich mee: “Inderdaad, Goes is voor ondernemers een toplocatie en dat moet het vooral blijven. Dat gaat verder dan het creëren van de beste omstandigheden voor bedrijven en instellingen. Ook het bieden van kwaliteitsonderwijs en een goed leef- en woonklimaat horen daarbij. Want voor de mensen die bij de bedrijven werken, moet het aantrekkelijk zijn om in Goes te wonen. Wat dat betreft zit het met Goes wel goed.”

Zeeuws lef

De aanstekelijke ambitie en doortastende mentaliteit zijn typerend voor Goes. Meulblok is daar trots op. “Wij noemen het zelf Zeeuws lef. Het lef om tot het uiterste te gaan. Soms stoot je dan je neus. Maar als je geen lef toont, gebeurt er niets. Het is geweldig dat we al jaren worden gewaardeerd als economische toplocatie. Ik zie dat als een groot compliment aan alle Goese ondernemers.”

Haarlemmermeer is Nederland in het klein

Marja-Ruigrok

Voor bewoners, bedrijven, ambtenaren en lokale politici is Haarlemmermeer een geweldige gemeente. “Het is zowel dorps als stedelijk, zowel rustig als dynamisch.” Er worden de komende jaren 20.000 woningen gebouwd, maar er ontstaat ook een Central Park voor nóg meer groen.

Marja Ruigrok, wethouder Economische Zaken van de gemeente Haarlemmermeer, opende onlangs het nieuwe kantoor van een ICT-bedrijf in Hoofddorp, bij het station. “De onderneming selecteerde vijftig medewerkers die uit twintig huurlocaties in de Randstad de meest geschikte mochten selecteren.” Zij kozen voor Haarlemmermeer, meldt Ruigrok trots. “Op de vraag waarom deze vestigingsplaats er zo positief uitkwam, was het antwoord: de nieuwe locatie is erg goed bereikbaar, zeker als in de nabije toekomst de Noord-Zuidlijn wordt doorgetrokken. Dan is de verbinding met Amsterdam en Schiphol nóg beter.” Daarnaast, gaven de medewerkers aan, is

DEEL ONLINE

het pand modern en duurzaam, wordt gezond werken gefaciliteerd en is de omgeving voor een Randstedelijke locatie heel erg groen.

Woon- en werklocatie

Ruigrok geeft aan dat 75% van de inwoners van de gemeente middelbaar of hoog opgeleid is. “Dat maakt Haarlemmermeer tot een goede omgeving voor kennisintensieve bedrijven. En ja, we weten groen en duurzaam met een goed ondernemersklimaat te combineren.” Haarlemmermeer is niet ‘slechts’ een werklocatie, onderstreept Ruigrok. “We hebben inderdaad 67 werklocaties in de vorm van kantoor- en bedrijfsterreinen, maar ook 31 woonkernen, van het dorpse Rijsenhout tot Nieuw-Vennep. En daarnaast zowel Schiphol als boerenbedrijven en veel ruimte voor recreatie.” De ‘erfenis’ van de Floriade zorgde daar al voor in de vorm van het

Haarlemmermeerse Bos, waar grote festivals als Mysteryland plaatsvinden.

Forse groeiplannen

Op bijna al deze gebieden voorziet de wethouder de komende jaren groei. “We bouwen 20.000 nieuwe woningen en zijn de tweede economie van de MRA (Metropoolregio Amsterdam, red.). Daarnaast leggen we tussen Hoofddorp en Nieuw-Vennep met PARK21 een soort Central Park aan om de natuur de ruimte te geven. Die groei biedt kansen voor iedereen die daar actief aan wil meebouwen. Voor ondernemers, maar ook voor werknemers van de gemeente is Haarlemmermeer een interessante en aantrekkelijke locatie die tal van mogelijkheden biedt.” Haarlemmermeer is stedelijk met een dorps karakter, of, volgens Ruigrok: “We zijn Nederland in het klein.” Groot genoeg om internationale hoofdkantoren aan te trekken, maar wel in combinatie met de menselijke maat. “Er zijn korte lijnen tussen bedrijven, gemeente en inwoners. Dat vinden we heel belangrijk.”

“We weten groen en duurzaam te combineren met een goed ondernemersklimaat”

Hotspots 2023

1 km² rond postcode totaal

Positie	Gemeente	Locatie	Postcode	€/km ² (mln.)
ALLE ACTIVITEITEN				
1	Amsterdam	ZO, Bijlmerdreef	1101BC	8.794
2	Veldhoven	De Run	5504DL	8.220
3	Utrecht	CS/Croeselaan	3511DN	6.839
4	's-Gravenhage	CS/Rijnstraat	2511GC	5.646
5	Amsterdam	Zuidas	1082MG	5.553
6	Rotterdam	Weena	3012HK	5.523
7	Amsterdam	Sloterdijk	1043DT	5.243
8	Amsterdam	Rokin	1012LE	3.680
9	Haarlemmermeer	Schiphol	1118CK	3.666
10	Rotterdam	Kop van Zuid	3072AP	3.650
11	Haarlemmermeer	Beukenhorst	2132LR	3.328
12	Amsterdam	ZO, Haarlerbergweg	1101DZ	2.927
13	's-Gravenhage	Bezuidenhout	2595SL	2.561
14	's-Gravenhage	Waldorpstraat	2521PX	2.284
15	Eindhoven	CS/Fellenoord	5611DB	2.190
16	Groningen	Healthy Ageing Campus	9711RB	2.049
17	Amsterdam	CS/De Ruijterkade	1015BC	2.037
18	Amsterdam	Huizingalaan	1066JS	1.935
19	Leiden	Bio Science Park	2333CR	1.867
20	Amsterdam	Spaklerweg	1096HM	1.851
21	Amersfoort	CS/Binnenstad	3811LP	1.843
22	Amsterdam	Weesperplein	1018HH	1.829
23	Rotterdam	Dijkzigt	3016AL	1.733
24	Rotterdam	Boompjes	3011MN	1.707
25	Utrecht	Kanaleneiland-Zuid	3526KV	1.702
26	Utrecht	Rijnsweerd-Noord	3584BN	1.621
27	Amsterdam	Piet Heinkade	1019BS	1.543
28	Utrecht	Utrecht Science Park	3584CT	1.537
29	Amsterdam	Museumbuurt	1071CB	1.501
30	Utrecht	Papendorp	3528AE	1.496
31	Amsterdam	De Boelelaan	1081KC	1.461
32	Enschede	Binnenstad	7511JK	1.382
33	Amstelveen	Laan van Langerhuize	1183RK	1.375
34	Utrecht	Leidsche Rijn-Centrum	3543KB	1.330
35	Nijmegen	Geert Groteplein	6525GG	1.323
36	's-Hertogenbosch	CS/Binnenstad-West	5211BC	1.305
37	's-Gravenhage	Zuid-Hollandplein	2514KJ	1.299
38	Rijswijk	Plaspoelpolder	2288EZ	1.266
39	Heerlen	Centrum	6411HT	1.247
40	Arnhem	Centrum	6811CH	1.224
41	Amsterdam	Station RAI	1079MW	1.206
42	Capelle	Fascinatio/Brainpark	2909RE	1.165
43	Rotterdam	Marten Meesweg	3067GG	1.140
44	Amsterdam	ZO Meibergdreef	1105BK	1.136
45	Maastricht	Debyelaan	6229GL	1.125
46	Hilversum	Media Park	1217DG	1.110
47	Leeuwarden	CS/Binnenstad-Zuid	8913CS	1.109
48	Amsterdam	Delflandlaan	1062ES	1.081
49	Groningen	Europapark	9723ZW	1.070
50	Amsterdam	Wenckebachweg	1114AD	1.024

1 km² rond postcode per activiteit

Positie	Gemeente	Locatie	Postcode	€/km ² (mln.)
PRODUCTIE				
1	Veldhoven	De Run	5504DL	7.989
2	Eindhoven	High Tech Campus	5656AG	1.047
3	Bergen op Zoom	De Lage Meren	4622RD	920
4	Rotterdam	Botlek Europoort-Oost	3197KW	727
5	Nijmegen	Winkelsteeg	6534AB	656
6	Oss	Moleneind	5348JJ	629
7	Eindhoven	Kade	5643TE	626
8	Bergen op Zoom	Theodorusweg	4612PX	598
9	Leiden	Bio Science Park	2333CE	559
10	De Fryske Marren	Westermeer	8501ZD	507
11	Land van Cuijk	Saxe-Gotha	5831AH	499
12	Sittard-Geleen	Nedcarterrein	6121RD	472
13	Meerijstad	De Dubbelen	5466RB	447
14	Best	Heide	5684PC	443
15	Smallingerland	De Swetten	9201CC	443
16	Rotterdam	Europoort	3198NA	435
17	Rotterdam	Vondelingenplaat	3193LB	434
18	Zwolle	Voorst	8041AL	421
19	Helmond	Hoogeind	5705CW	417
20	Hengelo	Twentekanaal-Zuid	7553GP	407

VOORZIENINGEN - COMMERCIEEL

1	Amsterdam	Dam	1012EX	771
2	Amsterdam	Max Euweplein	1017PP	516
3	Rotterdam	Weena	3012AH	477
4	Utrecht	St.-Jacobsstraat	3511AZ	397
5	's-Gravenhage	Grote Marktstraat	2513AA	350
6	Eindhoven	Heuvel Galerie	5611BX	264
7	Haarlemmermeer	Neptunusstraat	2132TW	262
8	Amsterdam	Ferdinand Bolstraat	1072PC	237
9	Nijmegen	Waalkade	6511VX	233
10	Amsterdam	Nieuwezijds Kolk	1015GC	227
11	Groningen	Westerhaven	9711KA	222
12	Breda	Kloosterplein	4811KL	202
13	Haarlem	Oude Groenmarkt	2011TG	202
14	Haarlemmermeer	Schiphol	1118CK	197
15	Maastricht	Vrijthof	6211GC	195
16	Amsterdam	Beethovenstraat	1077NS	192
17	Arnhem	Ketelstraat	6811GP	188
18	's-Hertogenbosch	Korte Putstraat	5211HE	175
19	Amsterdam	Johan Cruijff Boulevard	1101HG	170
20	Hilversum	Marktplein	1211DR	169

1 km² rond postcode per activiteit

Positie	Gemeente	Locatie	Postcode	€/km ² (mln.)
VOORZIENINGEN - NON-PROFIT				
1	Utrecht	Utrecht Science Park	3584CT	1.483
2	Rotterdam	Dijkzigt	3015CA	1.449
3	Groningen	Healthy Ageing Campus	9713AJ	1.370
4	Amsterdam	De Boelelaan	1081HZ	1.367
5	Nijmegen	Geert Groteplein Zuid	6525GG	1.309
6	Leiden	Bio Science Park	2333ZD	1.199
7	Amsterdam	Meibergdreef	1105BK	1.029
8	Maastricht	Maastricht Health Campus	6229GL	840
9	's-Gravenhage	Nectarinestraat	2552ZH	736
10	Amsterdam	Oosterpark	1091DR	677
11	Zwolle	Dokter van Heesweg	8025BV	549
12	Nieuwegein	Koekoekslaan	3435EA	545
13	's-Hertogenbosch	Henri Dunantstraat	5223WX	482
14	Delft	TU-gebied	2628AL	479
15	Enschede	Koningsplein	7511JK	464
16	Rotterdam	Maasstadweg	3079BD	444
17	Leeuwarden	Henri Dunantweg	8934CH	438
18	Heerlen	Henri Dunantstraat	6419PJ	427
19	Amsterdam	Jan Tooropstraat	1064NS	371
20	Eindhoven	Michelangelolaan	5623CR	369

1 km² rond postcode per activiteit

Positie	Gemeente	Locatie	Postcode	€/km ² (mln.)
KANTOREN - NON-PROFIT				
1	's-Gravenhage	CS/Rijnstraat	2511GC	4.615
2	Utrecht	Centraal Station	3511DZ	1.645
3	Amsterdam	Sloterdijk	1043DT	1.321
4	Rotterdam	Kop van Zuid Noord	3072AP	1.168
5	's-Gravenhage	Bezuidenhoutseweg	2594AG	905
6	Arnhem	Centrum-Zuid	6811CA	835
7	Rotterdam	Coolsingel	3012AE	806
8	Amsterdam	Weesperplein	1018TZ	802
9	Rotterdam	Kop van Zuid Zuid	3071ZJ	560
10	Utrecht	Graadt van Roggenweg	3533JN	533
11	Apeldoorn	John F. Kennedylaan	7314ND	528
12	Groningen	Stationsgebied	9711BW	525
13	Haarlem	Binnenstad Zuid	2011XL	519
14	Zoetermeer	Stadscentrum Noord	2711PP	514
15	Enschede	Binnenstad Noord	7513AG	510
16	Leeuwarden	CS/Binnenstad Zuid	8914AT	506
17	Utrecht	Kanaleneiland-Zuid	3526KV	482
18	's-Gravenhage	Patijnlaan	2517KE	478
19	Groningen	Kempkensberg	9722AX	473
20	Zwolle	Stationsgebied	8017JS	462

KANTOREN - COMMERCIEEL

1	Amsterdam	ZO,Bijlmerdreef	1101DM	7.952
2	Amsterdam	Zuidas	1082MX	4.935
3	Utrecht	CS/Croeselaan	3511DN	4.365
4	Amsterdam	Sloterdijk	1043DT	3.132
5	Rotterdam	Weena	3012HK	2.758
6	Amsterdam	Herengracht	1012XJ	2.461
7	Amsterdam	ZO, Haarlerbergweg	1101DZ	2.407
8	Haarlemmermeer	Beukenhorst	2132LR	1.963
9	Amsterdam	Huizingalaan	1066JS	1.784
10	Amsterdam	Spaklerweg	1096AC	1.703
11	's-Gravenhage	Waldorpstraat	2521PX	1.678
12	Eindhoven	CS/Fellenoord	5611BX	1.485
13	's-Gravenhage	Bezuidenhout	2595TC	1.422
14	Rotterdam	Kop van Zuid	3072AP	1.410
15	Amsterdam	Piet Heinkade	1019BS	1.240
16	Utrecht	Rijnswaerd-Noord	3584BN	1.130
17	Amersfoort	CS/Binnenstad	3811LP	1.061
18	Amsterdam	CS/De Ruijterkade	1015AM	994
19	Hilversum	Media Park	1217DG	992
20	Utrecht	Papendorp	3528AG	977

DISTRIBUTIE

1	Haarlemmermeer	Schiphol	1118CK	3.056
2	Rotterdam	Weena	3012HK	1.477
3	Haarlemmermeer	Beukenhorst	2132LR	1.055
4	Rotterdam	Kop van Zuid	3072AP	879
5	Amsterdam	Westhaven	1043NX	779
6	Amsterdam	Herikerbergweg	1101EX	746
7	Rotterdam	Waalhaven-Zuid	3088GG	737
8	Haarlemmermeer	Schipholdijk	1117CN	621
9	Aalsmeer	Flora Holland	1424LH	586
10	Utrecht	Laan van Puntenburg	3521TG	581
11	Rotterdam	Boompjes	3011MN	540
12	Heerlen	Trilandis	6422PJ	531
13	Utrecht	Oudenrijn	3454PK	521
14	Breda	Hoogeind	4817BK	498
15	Hilversum	Arenapark	1212AN	494
16	Haarlemmermeer	Nieuw-Vennep Zuid	2153PJ	491
17	Amsterdam	Stationsplein	1012AB	469
18	Ridderkerk	Barendrecht-Oost	2991LN	441
19	Westland	Flora Holland	2675LV	428
20	Amsterdam	Herengracht	1012PP	422

Hotspots 2023

10 km² rond postcode totaal

Positie	Gemeente	Locatie	Postcode	€/km ² (mln.)
ALLE ACTIVITEITEN				
1	Amsterdam	Zuidoost	1102PB	1.607
2	Amsterdam	Binnenstad	1017AE	1.546
3	Rotterdam	Binnenstad	3011XK	1.535
4	's-Gravenhage	Centrum/Ministeries	2511AK	1.452
5	Amsterdam	Stadionbuurt e.o.	1076DP	1.252
6	Utrecht	Binnenstad/Utrecht-Oost	3581XV	1.204
7	Eindhoven	De Run/High-Tech Campus	5655JK	1.096
8	Amsterdam	Sloterdijk	1061HT	793
9	Groningen	CS/Binnenstad	9724EB	586
10	Haarlemmermeer	Hoofddorp-Zuid	2132SP	554
11	Amsterdam	Duivendrecht-Noord	1096CJ	524
12	Haarlemmermeer	Schiphol	1118LC	654
13	Eindhoven	CS Binnenstad	5611CK	517
14	Utrecht	Papendorp	3528BJ	469
15	Leiden	Binnenstad/Bio Science Park	2332AX	441
16	Rotterdam	Vondelingenplaat	3196KK	418
17	Amersfoort	CS/Binnenstad/Isselt	3812CS	376
18	Utrecht	Lage Weide	3542AK	375
19	Maastricht	CS/Binnenstad	6224AJ	374
20	Arnhem	Binnenstad/Velperweg	6824CC	366
21	's-Hertogenbosch	CS/Binnenstad	5211AW	365
22	Zwolle	Binnenstad/Voorst	8011AW	357
23	Hilversum	Hilversum-Noordoost	1221AW	352
24	Amstelveen	Stadshart e.o.	1185TL	342
25	Amsterdam	NDSM-terrein	1033RG	334
26	Haarlem	Binnenstad/Waarderpolder	2031WB	329
27	Nijmegen	Binnenstad-Zuid/Heijendaal	6525GM	327
28	Leeuwarden	CS/Binnenstad	8932RA	325
29	Rotterdam	Spaanse Polder/'s-Graveland	3044EP	325
30	Delft	Binnenstad/TU-gebied	2627AG	324
31	Breda	Binnenstad	4811DW	315
32	Zoetermeer	Stadscentrum	2712HG	312
33	Velsen	Industriegebied	1972PG	307
34	Capelle	Rivium/Brainpark	2909RC	299
35	Tilburg	Binnenstad/Zeeheldenbuurt	5021PD	288
36	Heerlen	Binnenstad/Zuyderland	6411EB	284
37	Capelle	Hoofdweg	2907AN	274
38	Rijswijk	Plaspolder	2282KJ	271
39	Nieuwegein	Centrum/Plettenburg	3432GL	270
40	Bergen op Zoom	Binnenstad/Theodorushaven	4613EA	259
41	Utrecht	Utrecht Science Park	3584CW	258
42	Nijmegen	Bedrijventerreinen westzijde	6545MB	256
43	Amsterdam	Nieuw Sloten e.o.	1066TJ	254
44	Rotterdam	Zuidplein/Waalhaven	3082ZA	250
45	Enschede	Binnenstad/Rigtersbeek	7513BL	249
46	Amsterdam	Zeeburgerdijk e.o.	1019AN	246
47	Dordrecht	Binnenstad/Ziekenhuis	3314LT	238
48	Deventer	Centrum/Kloosterlanden	7418CH	233
49	's-Gravenhage	Leyenburg en omgeving	2546RP	232
50	Amersfoort	De Hoef en omgeving	3822ZS	230

10 km² rond postcode per activiteit

Positie	Gemeente	Locatie	Postcode	€/km ² (mln.)
PRODUCTIE				
1	Eindhoven	De Run/High-Tech Campus	5655JK	1.000
2	Rotterdam	Vondelingenplaat	3196KK	382
3	Velsen	Industriegebied	1972PP	239
4	Terneuzen	Dow-terrein	4542NH	169
5	Rotterdam	Botlekgebied	3181BK	193
6	Bergen op Zoom	Binnenstad/Theodorushaven	4613EA	173
7	Nijmegen	Bedrijventerreinen westzijde	6543KE	146
8	Rotterdam	Europoort	3198NA	138
9	Oss	Centrum/Moleneind	5348XV	117
10	Rotterdam	Spaanse Polder/'s-Graveland	3043CZ	109
11	Sittard-Geleen	Chemelot	6163JT	103
12	Meerijstad	Veghel Bedrijventerreinen	5462XB	101
13	Helmond	Bedrijventerreinen Helmond	5704KD	96
14	Vlissingen	Sloegebied	4389PP	76
15	Echt-Susteren	Nedcarterrein	6118AR	82
16	Sliedrecht	Sliedrecht/Merwedehaven	3361GG	82
17	Land van Cuijk	Bedrijventerrein Saxe-Gotha	5831AD	82
18	Best	Bedrijventerreinen Best	5684HP	82
19	Eindhoven	Kanaaldijk-Zuid	5613HA	82
20	Smallingerland	De Swetten	9206AM	79

VOORZIENINGEN - COMMERCIEEL

1	Amsterdam	Binnenstad	1012ZG	270
2	Rotterdam	Binnenstad	3014GP	106
3	Utrecht	Binnenstad	3512PE	78
4	's-Gravenhage	Centrum/Ministeries	2512AV	76
5	Amsterdam	Stadionbuurt e.o.	1076DP	64
6	Groningen	Binnenstad/Sontweg	9713DC	46
7	Eindhoven	Binnenstad	5611HM	46
8	Amsterdam	Zuidoost	1102CS	45
9	Haarlem	Binnenstad/Waarderpolder	2011AR	45
10	Amsterdam	Bos en Lommer e.o.	1055JL	43
11	Amsterdam	Watergraafsmeer	1097EP	41
12	Delft	Binnenstad	2611ET	40
13	Hilversum	Hilversum-West	1217SM	38
14	Nijmegen	Binnenstad-Zuid	6512GS	38
15	Breda	Binnenstad/Breda-West	4814HL	37
16	's-Gravenhage	Oud-Scheveningen	2586RR	36
17	Leiden	Binnenstad	2312KH	34
18	Maastricht	CS/Binnenstad	6224CA	34
19	Arnhem	Binnenstad/Velperweg	6824AD	34
20	Rotterdam	Zuidplein en omgeving	3073NB	34

10 km² rond postcode per activiteit

Positie	Gemeente	Locatie	Postcode	€/km ² (mln.)
VOORZIENINGEN - NON-PROFIT				
1	Rotterdam	Binnenstad	3014GP	246
2	Utrecht	Zuidoost/Science Park	3584AC	227
3	Amsterdam	Stadionbuurt e.o.	1076DP	205
4	Groningen	Binnenstad/Helpman	9725CN	203
5	Nijmegen	Heijendaal en omgeving	6531LE	195
6	Leiden	Binnenstad/Bio Science Park	2332AG	179
7	Amsterdam	Grachtengordel Zuidoost	1018GN	155
8	Amsterdam	Station Holendrecht e.o.	1106BW	140
9	Maastricht	CS/Randwyck	6224LM	125
10	Zwolle	CS/Binnenstad	8011JW	116
11	's-Gravenhage	Rosenburg en omgeving	2564CN	115
12	Delft	Omgeving CS	2613RK	110
13	Eindhoven	Binnenstad/TU-gebied	5612BR	106
14	Rotterdam	Lombardijen en omgeving	3076EW	98
15	Utrecht	Binnenstad/Croeselaan	3521AG	93
16	Leeuwarden	Binnenstad/MCL	8933CT	93
17	Breda	Binnenstad/Zandberg	4818HE	91
18	's-Gravenhage	Centrum/Ministeries	2511AK	89
19	's-Hertogenbosch	CS/Binnenstad	5211DG	87
20	Amsterdam	Bos en Lommer e.o.	1055DG	86

10 km² rond postcode per activiteit

Positie	Gemeente	Locatie	Postcode	€/km ² (mln.)
KANTOREN - NON-PROFIT				
1	's-Gravenhage	Centrum/Ministeries	2511AK	703
2	Utrecht	Binnenstad	3511EN	268
3	Rotterdam	Binnenstad	3011XT	250
4	Amsterdam	Binnenstad	1012RT	161
5	Amsterdam	Sloterdijk	1063ED	155
6	Groningen	Binnenstad	9711JM	143
7	Arnhem	Binnenstad/Kronenburg	6833BC	113
8	Zwolle	CS/Binnenstad	8012TJ	98
9	Nieuwegein	Nieuwegein-Noord/Papendorp	3437ZA	92
10	Leeuwarden	Binnenstad/Valeriuskwartier	8916EA	92
11	Eindhoven	Binnenstad-Zuid	5615HP	89
12	Apeldoorn	Binnenstad/Europaweg	7335AD	87
13	's-Hertogenbosch	Binnenstad/Pettelaarpark	5216GJ	84
14	Amsterdam	Stadionbuurt e.o.	1059EG	83
15	Breda	CS/Binnenstad	4815HA	82
16	Haarlem	Binnenstad/Waarderpolder	2032PZ	81
17	Heerlen	Binnenstad/CBS-weg	6412XM	66
18	Maastricht	Binnenstad	6211LW	62
19	Zoetermeer	Stadscentrum	2712RE	61
20	Amsterdam	Muiderpoort e.o.	1094NS	53

KANTOREN - COMMERCIEEL

1	Amsterdam	Zuidoost	1101EN	1.328
2	Amsterdam	Zuidas Noord	1071TC	848
3	Utrecht	Binnenstad/Utrecht-Oost	3581XV	690
4	Rotterdam	Binnenstad	3011ET	589
5	's-Gravenhage	Koningskade en omgeving	2594AA	531
6	Amsterdam	Binnenstad	1019BR	470
7	Amsterdam	Sloterdijk	1042AN	396
8	Amsterdam	Watergraafsmeer	1097LL	320
9	Amsterdam	Riekerpolder	1066XS	300
10	Haarlemmermeer	Hoofddorp-Zuid	2132SP	253
11	Eindhoven	Binnenstad/Oud-Strijp	5616BE	246
12	Utrecht	Papendorp	3528BJ	242
13	Hilversum	Hilversum-Noordoost	1221AW	209
14	Amstelveen	Amstelveen Noord	1183GN	197
15	Amersfoort	Binnenstad/Kruiskamp	3814PN	167
16	Utrecht	Lage Weide	3542AK	157
17	Groningen	CS/Binnenstad	9724EB	144
18	Rijswijk	Plaspolder	2282CR	138
19	's-Hertogenbosch	Binnenstad/Pettelaarpark	5216GM	137
20	Rotterdam	Brainpark/Fascinatio	3065SP	133

DISTRIBUTIE

1	Haarlemmermeer	Schiphol	1118LC	527
2	Rotterdam	Scheepsvaartkwartier e.o.	3016AC	324
3	Amsterdam	Binnenstad	1012VT	176
4	Amsterdam	Sloterdijk	1042AN	169
5	Haarlemmermeer	Hoofddorp-Zuid	2132MN	169
6	Rotterdam	Waalhaven	3089KR	150
7	Amsterdam	Zuidoost	1102ER	148
8	Utrecht	Lage Weide	3542CC	114
9	Rotterdam	Spaanse Polder/'s-Graveland	3044HH	113
10	Barendrecht	Veilingterrein e.o.	2991LV	102
11	Waalwijk	Industrieterrein Haven	5145NE	98
12	Amsterdam	Stadionbuurt e.o.	1076DP	93
13	Uithoorn	Uithoorn/Aalsmeer	1424LE	93
14	Utrecht	Binnenstad/Vleutenseweg	3532BE	92
15	Kerkrade	Trilandis/De Beitel	6465AJ	92
16	Dordrecht	Westelijk Industriegebied	3316GR	86
17	Meerijstad	Veghel Bedrijventerreinen	5462XB	83
18	Eindhoven	GDC Acht/Flight Forum	5657AD	83
19	Lansingerland	Prisma/Bleizo	2665MV	82
20	Hilversum	Hilversum-Zuid	1214HA	80

Samenwerken voor 'goeie groei'

Rutger Schonis

Voor toeristische steden is het vaak een uitdaging om in de binnenstad de belangen van ondernemers en bezoekers te dienen, zonder die van de bewoners te verwaarlozen. In Middelburg hebben ze daarvoor de juiste modus gevonden. "Overleg is en blijft het toverwoord."

De hoofdstad van Zeeland staat al jaren hoog op de lijstjes met mooie binnensteden, gezellige horeca en een aantrekkelijk winkelaanbod – met opmerkelijk veel lokale ondernemers. In de zomer weten de vakantiegangers aan de Zeeuwse kust die winkelstraten dan ook goed te vinden, met de nodige drukte tot gevolg. Dat is een punt van aandacht, aldus wethouder Rutger Schonis. "We moeten oog houden voor de leefbaarheid. Onze inwoners waarderen die nu met een 7,8 – daar zijn we erg trots op, dus dat willen we behouden."

Slim parkeerbeleid

Een ander aandachtspunt is dat mensen graag dicht bij de winkels parkeren. "Om dat te verminderen, is het goedkoper om in parkeergarages te staan dan op straat. Ook hebben we parkeerterreinen aan de rand van de stad, op een

DEEL ONLINE

paar minuten lopen van het centrum. Er verschijnen nu steeds meer winkels langs die route; dat maakt het een leuke wandeling." De gemeente werkt nauw samen met de VOM, de Vereniging Ondernemers Middelburg. Zo zorgen ze dat de binnenstad een leuke plek blijft om te bezoeken, ook buiten het seizoen. "We hebben voor de viering van het 800-jarig bestaan, in 2017, samen mooie festiviteiten kunnen organiseren", vertelt VOM-voorzitter Michelle Bartlett. "Die samenwerking is gebleven. Dat helpt enorm als je een leuke activiteit hebt bedacht."

Amper leegstand

Om ook buiten het zomerseizoen bezoekers te trekken, organiseert

'Onze inwoners waarderen de leefbaarheid met een 7,8 – daar zijn we erg trots op'

Middelburg aardig wat evenementen. In juni is er Middelburg VÓLKoren, een groot koorfestival, en begin september het Zeeland Nazomerfestival, met optredens in Middelburg en daarbuiten. Eind oktober wordt volop meegegaan aan de 'Nacht van de Nacht' en nu is de Winterstad alweer begonnen, met een ijsbaan op de Markt, overdekte terrassen in de vorm van blokhutten en diverse nieuwe activiteiten. Schonis: "Gemeente en ondernemers zijn goed op elkaar ingespeeld, met een mooie balans tussen festiviteiten en leefbaarheid. We willen zeker aantrekkelijker worden voor mensen die Middelburg voor een paar dagen bezoeken, maar alleen met 'goeie groei', die echt meerwaarde biedt."

Dat de winkelstraten in de binnenstad amper leegstand kennen, zegt wat dat betreft genoeg, vindt Bartlett. "We zijn het hele jaar door een geliefde bestemming. Niet alleen voor dagjesmensen, maar ook voor mensen die hier een weekendje of langer willen verblijven. Daar doen we het voor." 🇳🇱

De perfecte locatie voor leisure

Sanneke Vermeulen

Als 'leisurestad van Brabant' werkt Roosendaal hard aan een nog aantrekkelijker aanbod voor bewoners en bezoekers. Als een goed bewaard geheim op een van de bekendste locaties van het land biedt Roosendaal levendigheid en natuurschoon, waterplezier aan de Vliet en gezelligheid bij de vleet.

Roosendaal is bij veel Nederlanders bekend als het laatste treinstation voor België – de plek waar vroeger even pauze werd gehouden, omdat de locomotieven moesten worden gewisseld. Deze centrale ligging aan de grens met België, in het midden tussen de havens van Rotterdam en Antwerpen, maakt de West-Brabantse gemeente een geliefde vestigingsplek voor bedrijven.

4 miljoen bezoekers

“Roosendalers zijn bescheiden mensen, maar er is hier meer dan genoeg om trots op te zijn”, vertelt Sanneke Vermeulen, wethouder Economie. “Het Leisurepark Roosendaal, waar ook de Designer Outlet zit, is met 4 miljoen bezoekers per jaar een belangrijke economische motor in onze regio. Wij willen dat onze stad, waaronder de binnenstad en

DEEL ONLINE

de stationsomgeving, baat heeft bij de vele bezoekers die onze kant op komen. Daar werken we samen met onze ondernemers en bewoners aan. Neem nu onze binnenstad: daar gaan we voor een uitstekend verblijfsklimaat, van een ‘place to buy’ naar een ‘place to be’. Onze binnenstad moet leuk zijn; daar moet iets te beleven zijn.”

Ruimte voor vermaak

De komende jaren gaat Roosendaal het gebied achter het station verder ontwikkelen: een voormalig bedrijventerrein wordt getransformeerd tot een aantrekkelijke mix van wonen, werken en

‘In onze binnenstad gaan we van een ‘place to buy’ naar een place to be’

recreëren. In dit gebied bevindt zich nu al een urban-sportspark, een graffitihoods en het Atik-stadion, thuisbasis van de voormalige profvoetbalclub RBC. In dit gebied moet veel meer reuring komen.

Vermeulen: “We werken nauw samen met lokale ondernemers en investeerders, want we willen als gemeente duurzame relaties aangaan om de drie locaties – het leisurepark, de binnenstad en het stationsgebied – zo goed mogelijk aan elkaar te verbinden. Zo onderzoeken we de mogelijkheid een nieuwe attractieve verbinding tussen deze drie plekken te realiseren. Zoiets kan hier, in Roosendaal kennen we elkaar goed. Ondernemers en gemeente leren van elkaar en weten elkaar te waarderen en te versterken.”

Vermeulen besluit: “Er zijn hier zoveel kansen: na de Efteling zijn wij in Brabant de populairste toeristische trekpleister – dat weten niet veel mensen. Het is tijd dat daar verandering in komt. Dat is iets waar we in Roosendaal echt trots op mogen zijn.”

Samen sterk in ondernemend Veenendaal

Marco Verloop
(gemeente Veenendaal)
en Gerrit Valkenburg
(Bedrijvenkring)

Veenendaal speelt zich in de kijker met een gunstig ondernemersklimaat. De gemeente helpt het mkb en de regio Foodvalley bij gezamenlijke vraagstukken, zoals de energietransitie, cybercrime en veiligheid. “Wie zijn zaken op orde heeft, is een goede gesprekspartner.”

Met ruim 68.000 inwoners is Veenendaal de derde stad van de provincie Utrecht. De gemeente telt maar liefst 8000 bedrijfsvestigingen, waarvan zo’n 10% – de bedrijventerreinen – lid is van de Bedrijvenkring Ondernemend Veenendaal. “De mensen hier hebben een sterk arbeids-ethos”, zegt Gerrit Valkenburg, voorzitter van de Bedrijvenkring. “Wij noemen het hier wel Rotterdam aan de Grift. Net als de havenstad willen we altijd vooruit.”

Gunstige basis

Valkenburg weet in Marco Verloop, wethouder Economie, een doortastend bestuurder die de lokale economie ziet als vliegwielt voor werkgelegenheid, welvaart en welzijn. “Ons bedrijfsleven is goed georganiseerd; dat is een gunstige basis om projecten van de grond te krijgen”, aldus de wethouder. “Doordat de Bedrijvenkring vaak zélf met goede voorstellen komt, is het

DEEL ONLINE

een gesprekspartner met wie we zaken kunnen doen. Voorbeelden zijn het Keurmerk Veilig Ondernemen en de oprichting van een energiecoöperatie. Wij steunen ondernemers die mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt in dienst nemen. Veel bedrijven hier zijn sociaal-maatschappelijk betrokken.”

Veiligheid

Alle bedrijven betalen in Veenendaal reclamebelasting: ze dragen bij aan collectieve voorzieningen, zoals parkmanagement en beveiliging. De bedrijven sloegen ook de handen ineen op het gebied van cybersecurity. “Data moet je goed beschermen”, zegt Valkenburg. “Met de Cybermonitor hebben we

‘Onze aanpak geeft bedrijven rust en continuïteit; andere gemeenten vragen ernaar’

software die ondermijning door hacks helpt voorkomen.” De vijf bedrijventerreinen worden ook fysiek beveiligd. De Bedrijvenkring huurt beveiligers in en bezit eigen camera’s waar hulpdiensten op kunnen meekijken. Een parkmanager deelt informatie tussen bedrijven en de lokale overheid. “Wij krijgen veel vragen van andere gemeenten. Geen wonder: onze aanpak geeft bedrijven rust en continuïteit.”

Samenwerking

De groei van het bedrijfsleven legt druk op de beschikbare voorzieningen. Huisvesting, personeelstekorten en netcongestie zijn een terugkerend probleem. “We moeten creatief omgaan met de ruimte die we hebben”, erkent Verloop. “Bedrijven die veel werknemers per vierkante meter grondoppervlak hebben, zijn heel welkom. Aangezien de regio Foodvalley in zowel Utrecht als Gelderland ligt, zoeken we ook de samenwerking met andere gemeenten. Wij hebben ondernemende partners nodig die met ons aan een goed vestigingsklimaat willen bouwen én ervan profiteren.”

Gemeente Elburg

MOBILITEITSHUB
'T HARDE

DEEL ONLINE

De gemeente Elburg wil bijdragen aan het verbeteren van de bereikbaarheid van de Noord-Veluwe en de regio Zwolle. “Onze kern 't Harde heeft alles om uit te groeien tot dé mobiliteitshub van de regio.”

Aan het woord is wethouder Henk Wessel uit Elburg. Behalve uit de monumentale Hanzestad, gelegen tussen het Randmeer en de Veluwe bossen, bestaat de Gemeente Elburg uit nog vier kernen, waaronder 't Harde. “Dat is de ideale, centrale plek om een mobiliteitshub te realiseren.” De reden: de ligging direct aan de spoorlijn Amersfoort-Zwolle en aan de rijksweg A28 en provinciale wegen.

De regio Zwolle is een van de NOVEX-gebieden. Daarbinnen heeft de Kop van de Veluwe – een samenwerking van vijf gemeenten – zeven gebiedsopgaven; één daarvan is 't Harde. Hier moet een deel van de duizend extra woningen komen die de gemeente Elburg de komende jaren wil realiseren. Wessel: “Alles wat nodig is voor een optimale mobiliteit (woon-werkverkeer) is er al. We hoeven geen nieuwe infrastructuur aan te leggen, maar kunnen door slim

bouwen van 't Harde dé mobiliteitshub van de Noord-Veluwe maken.”

Wat daarvoor nodig is: meer parkeervoorzieningen, het perron moet verbreed, de trein moet vaker gaan rijden, een fietsenstalling met oplaadpunten is nodig en er moeten gelegenheden komen voor bijvoorbeeld koffie en broodjes om het reizen voor de forens zo soepel en prettig mogelijk te maken. Wessel: “Het plan is er en dat willen we nu echt een boost gaan geven. Want om de leefbaarheid op peil te houden, moet het ook in de toekomst voor jonge gezinnen aantrekkelijk zijn om in onze prachtige gemeente te wonen.”

Gemeente Gooise Meren

BUSSUM
BRUIST

DEEL ONLINE

Bussum investeert de komende tijd fors in het centrum. “Het is onze ambitie om hier een uniek en trendy gebied te ontwikkelen waar je fijn kunt winkelen, wonen en recreëren.”

De gemeente Gooise Meren is in 2016 gevormd, na een fusie van Bussum, Naarden, Muiden en Muiderberg. “We zijn een jonge gemeente die op energieke wijze werk maakt van haar ambities”, zegt wethouder Economie Nico Schimmel. “Bussum biedt veel kansen. Het is een unieke en karaktervolle plaats die wordt omringd door natuurschoon en historie. Bussum is goed bereikbaar, zowel met de auto als met het ov. Wat Bussum op dit moment interessant maakt, is dat de gemeente op basis van de Centrumvisie fors investeert in het centrum.”

Deze visie zal onder meer resulteren in de bouw van een parkeergarage in het winkelgebied. Ook krijgt de openbare ruimte van het winkelgebied een flinke facelift en wordt het voormalige klooster Mariënborg herontwikkeld, waarbij de grote kloostertuin een publieke functie krijgt. Schimmel: “Kers op de taart is het revitaliseren van de bibliotheek. We willen hier diverse maatschappelijke, culturele en economische initiatieven samenbrengen, zoals een concertpodium. Dit biedt ook kansen om een Ondernemershuis te realiseren, waar ondernemers, maatschappelijke partners en de gemeente elkaar kunnen ontmoeten en inspireren. Een plek waar we het contact met en tussen ondernemers optimaliseren. We hechten veel waarde aan samenwerking met onze huidige ondernemers, maar willen ook graag nieuwe ondernemers uitnodigen om naar onze gemeente te komen. We zijn ervan overtuigd dat we elkaar kunnen aanvullen en versterken, zodat we samen een bruisend Bussum realiseren.”

ROM InWest

DUURZAAM
INNOVEREN

DEEL ONLINE

Een robuuste en duurzame economie in Noord-Holland: dat is waarom ontwikkelingsmaatschappij InWest in 2021 is opgericht. De focus ligt op innovatieve mkb'ers: "Wij kunnen adviseren, maar zij moeten het doen."

Noord-Holland is goed vertegenwoordigd in de lijst met toplocaties. Niet zo verrassend, aangezien liefst 21% van ons bnp in deze provincie wordt gerealiseerd. De grote motor van de economie is ook daar het mkb, dat daarom een enthousiaste aanjager vindt in ROM InWest, de regionale ontwikkelingsmaatschappij van de provincie. "Het zijn de innovatieve ondernemers die ervoor gaan zorgen dat we de transitie op het gebied van energie, circulaire economie, voedsel en digitalisering kunnen maken", vertelt Janet Nieboer, CEO van ROM InWest. "Het gebeurt echter nog te vaak dat een slimme innovatie ergens tussen concept en uitvoering blijft steken. Wij proberen mkb'ers te helpen hun idee verder te brengen en om te zetten in een onderneming met toekomstperspectief – of dat nu gaat om, ik noem maar wat, AI-toepassingen in de zorg of gekoppelde

energiesystemen op bedrijventerreinen." De potentie voor innovatie is in Noord-Holland zeer groot, maar het vergt een goed functionerend ecosysteem van kennisinstellingen, overheidsloketten, ontwikkelingsmaatschappijen en durfkapitaal om die innovaties tot bloei te laten komen, aldus Nieboer. "Het zou enorm helpen als in dat Umfeld alle betrokken instanties, publiek én privaat, soepel samenwerken. Niet elke innovator weet immers hoe zijn of haar concept geschikt kan worden gemaakt voor de markt. En dat is het leuke van onze rol: wij helpen die droom te realiseren middels menskracht, netwerk en financiering. Zo proberen we samen de transitie te versnellen."

EW

podcast **Elke Week**

U kunt de verhalen van EW niet alleen lezen en bekijken, maar ook beluisteren. Over verschillende onderwerpen en commentaren maakt EW podcasts.

"Elke Week" is de wekelijkse podcast van EW Magazine waarin Sam Verbeek en Geerten Waling het belangrijkste verhaal van de week bespreken met hun gasten.

Per aflevering worden er heel verschillende onderwerpen besproken. De ene keer gaat het over de verkiezingscampagne, de volgende keer gaat het over de staat van het Nederlandse stroomnet.

Vergeet u niet te abonneren als u geen aflevering wilt missen

De gesprekken zijn te bekijken via het YouTube-kanaal van EW en te beluisteren als podcast op de grote platforms, zoals:

Ga naar
ewmagazine.nl/podcasts
voor meer informatie

Apeldoorn Partners

www.werken.inapeldoorn.nl

Gemeente Almelo

www.almelo.nl

Gemeente Amsterdam

Amstel 1

1011 PN Amsterdam

Postbus 202

1000 AE Amsterdam

Telefoon: 14020

www.amsterdam.nl

Gemeente Beek

Raadhuisstraat 9

6191 KA Beek

Postbus 20

6190 AA Beek

Telefoon: (046) 438 92 22

E-mail: info@gemeentebeek.nl

www.gemeentebeek.nl

Gemeente Elburg

Zuiderzeestraatweg Oost 19

8081 LA Elburg

Telefoon: (0525) 68 86 88

E-mail: gemeente@elburg.nl

www.elburg.nl

Gemeente Enschede

www.enschede.nl

Gemeente Goes

M.A. de Ruijterlaan 2

4461 GE Goes

Postbus 2118

4460 MC Goes

Telefoon: 140113

E-mail: stadskantoor@goes.nl

www.goes.nl

Gemeente Gooise Meren

Brinklaan 35

1404 EP Bussum

Postbus 6000

1400 HA Bussum

Telefoon: (035) 207 00 00

www.gooisemeren.nl

Gemeente Haarlemmermeer

Taurusavenue 100

2132 LS Hoofddorp

Postbus 250

2130 AG Hoofddorp

Telefoon: 0900-1852

www.haarlemmermeer.nl

Gemeente Hengelo

www.hengelo.nl

Gemeente Middelburg

Kanaalweg 3

4337 PA Middelburg

Postbus 6000

4330 LA Middelburg

Telefoon: (0118) 67 50 00

E-mail: info@middelburg.nl

www.middelburg.nl

Gemeente Roosendaal

Stads erf 1

Postbus 5000

4700 KA Roosendaal

Telefoon: (0165) 57 91 11

E-mail: info@roosendaal.nl

www.roosendaal.nl

Gemeente Veenendaal

Raadhuisplein 1

3901 GA Veenendaal

Telefoon: (0318) 53 85 38

E-mail: info@veenendaal.nl

www.veenendaal.nl

ROM InWest

Koepelplein 1E

2031 WL Haarlem

Telefoon: (085) 040 14 00

E-mail: info@rominwest.nl

www.rominwest.nl

Van dag tot dag

2024, jaar van EK voetbal en Europese verkiezingen.

Samuel Vandeputte

JANUARI

Maandag 1

- > België voorzitter Raad van de Europese Unie
- > Minimumloon met 3,75 procent omhoog
- > Argentinië, Egypte, Ethiopië, Iran, Saudi-Arabië en de Verenigde Arabische Emiraten treden toe tot het BRICS-genootschap
- > Ontbinding Republiek Artsach, beter bekend als Nagorno-Karabach
- > Auteursrechten van de eerste Mickey Mouse-tekenfilms vervallen

Vrijdag 5-zondag 7

- > EK schaatsen afstanden in Thialf, Heerenveen

Zaterdag 6

- > Driekoningen

Zondag 7

- > Uitreiking Golden Globes

Zondag 7-zondag 14

- > De Masters, snookertoernooi in Londen

Woensdag 10-zondag 28

- > EK heren handbal in Duitsland

Donderdag 11-zondag 14

- > Vakantiebeurs in de Jaarbeurs Utrecht

Vrijdag 12-zondag 28

- > Tata Steel-schaaktoernooi in Wijk aan Zee

Zaterdag 13

- > Presidentsverkiezingen in Taiwan

Zondag 14

- > NK veldrijden in Hoogeveen

Zondag 14-zondag 28

- > Australian Open

tennistoernooi in Melbourne

Maandag 15

- > Blue Monday, 'meest deprimerende dag'
- > Laatste dag kerststresc Tweede Kamer

Maandag 15-vrijdag 19

- > World Economic Forum in Davos, Zwitserland

Dinsdag 16-donderdag 18

- > Achtste finales KNVB Beker

Vrijdag 19-donderdag 1 februari

- > Olympische Jeugd-winterspelen 2024

Woensdag 24-zaterdag 3 februari

- > Nationale Voorleesdagen

Donderdag 25-zondag 4 februari

- > Internationaal Film Festival Rotterdam

Zondag 28

- > Nationale Holocaust Herdenkingsdag

- > Presidentsverkiezingen in Finland

Woensdag 31

- > Verjaardag van prinses Beatrix (86)

FEBRUARI

Vrijdag 2

- > Groundhog Day

Vrijdag 2-zondag 18

- > WK zwemmen en waterpolo in Doha, Qatar

Zaterdag 3-zondag 4

- > WK veldrijden in Tábor, Tsjechië

Zondag 4

- > Wereldkankerdag

- > Grammy Awards

Dinsdag 6-donderdag 8

- > Kwartfinales KNVB Beker

Donderdag 8

- > Parlementsverkiezingen in Pakistan

Zaterdag 10

- > Chinees Nieuwjaar (Jaar van de Draak)

Zaterdag 10-zondag 18

- > ABN AMRO Open tennistoernooi in Rotterdam

Zondag 11

- > Super Bowl in de Verenigde Staten, met *halftime show* door Usher

Zondag 11-dinsdag 13

- > Carnaval

Woensdag 14

- > Valentijnsdag
- > Aswoensdag
- > Presidentsverkiezingen in Indonesië

Donderdag 15-zondag 18

- > WK schaatsen afstanden in Canada

Zaterdag 17-zaterdag 24

- > Huishoudbeurs in de RAI Amsterdam

Zondag 18

- > NBA All Star Game, basketbal

Zaterdag 24

- > Twee jaar geleden begon Ruslands invasie van Oekraïne

Zaterdag 24-zondag 25

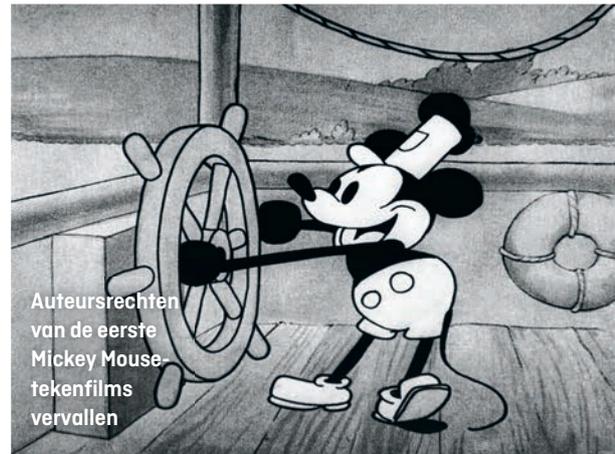
- > NK schaatsen allround en sprint in Thialf, Heerenveen

Zondag 25

- > Herdenking Februaristaking

- > Parlementsverkiezingen in Wit-Rusland

Dinsdag 27-donderdag 29

- > Halve finales KNVB Beker

Donderdag 29

- > Schrikkeloedag

MAART

Vrijdag 1

- > Begin meteorologische lente
- > Nationale Complimentendag

Vrijdag 1-zondag 3

- > WK atletiek indoor in Glasgow, Schotland

Zaterdag 2

- > Begin F1-seizoen met Grand Prix in Bahrein

Zondag 3-zondag 10

- > Parijs-Nice, wielrennen

Maandag 4-zondag 10

- > Tirreno-Adriatico, wielrennen

Dinsdag 5

- > Super Tuesday in de Verenigde Staten

Donderdag 7-zondag 10

- > WK schaatsen allround en sprint in Duitsland

Vrijdag 8

- > Internationale Vrouwendag

Zaterdag 9

- > F1 Grand Prix Saudi-Arabië in Djeddah

Zaterdag 9-donderdag 14

- > Kunstbeurs TEFAF in Maastricht

Zondag 10

- > Oscaruitreiking

Maandag 11-dinsdag

Chinees Nieuwjaar (Jaar van de Draak)

Cerity Images

9 april

- > Ramadan
- > Woensdag 13
- > Biddag voor Gewas en Arbeid
- > Vrijdag 15-zondag 17
- > WK shorttrack in Ahoy, Rotterdam
- > Zaterdag 16
- > Milaan-San Remo, wielrennen

Zaterdag 16-zondag 24

- > Boekenweek, thema: Bij ons in de familie

Zondag 17

- > Presidentsverkiezingen in Rusland

- > St. Patrick's Day

Donderdag 21

- > Begin astronomische lente

Donderdag 21-zondag 12 mei

- > Keukenhof open

Zondag 24

- > Palmzondag

Nationale Molendag, 11 en 12 mei

Kim van Dam/ANP

Leonardo Alvarez Hernandez/Getty Images

Totale zonsverduistering
boven Noord-Amerika
in april

- > Poerim, joods feest
- > F1 Grand Prix van Australië in Melbourne
- > Gent-Wevelgem, wielrennen
- Donderdag 28**
- > Witte Donderdag
- > *The Passion* in Zeist
- Vrijdag 29**
- > Goede Vrijdag
- Zaterdag 30**
- > Stille Zaterdag
- Zondag 31**
- > Eerste Paasdag
- > Zomertijd gaat in
- > Ronde van Vlaanderen, wielrennen

APRIL

- Maandag 1**
- > Tweede Paasdag
- Maandag 1-zondag 7**
- > Nationale Museumweek

Woensdag 3-donderdag 25

- > Kandidatentoernooi voor het WK schaken in Toronto, Canada

Zondag 7

- > F1 Grand Prix van Japan

- > Parijs-Roubaix, wielrennen

Maandag 8

- > Totale zonsverduistering boven Noord-Amerika

Woensdag 10

- > Verjaardag van prinses Ariane (17)

Woensdag 10-vrijdag 12

- > Suikerfeest

Zondag 14

- > Amstel Gold Race, wielrennen
- > Marathon van Rotterdam

Maandag 15

- > Boston Marathon

- > De Notre-Dame in Parijs raakte vijf jaar geleden ernstig beschadigd bij een brand

Woensdag 17

- > Waalse Pijl, wielrennen
- > Eerstekwartalcijfers van ASML

Donderdag 18

- > Secretaressedag

Zaterdag 20-maandag 6 mei

- > WK snooker in Sheffield, Engeland

Zondag 21

- > F1 Grand Prix van China

- > Luik-Bastenaken-Luik, wielrennen

- > Finale KNVB Beker

- > Marathon van Londen

Maandag 22

- > Dag van de Aarde

Dinsdag 23-dinsdag 30

- > Pesach, joods Pasen

Donderdag 25-zondag 28

- > EK roeien in Szeged, Hongarije

Vrijdag 26

- > Koningsspelen

Zaterdag 27

- > Koningsdag in Emmen

Maandag 29

- > Nationale Herdenking april-meistakingen

MEI

Woensdag 1

- > Dag van de Arbeid

Donderdag 2

- > Eerstekwartalcijfers van ING

- > Eerstekwartalcijfers van Shell

Vrijdag 3

- > Internationale Dag van de Persvrijheid

Zaterdag 4

- > Dodenherdenking

Zaterdag 4-zondag 26

- > Giro d'Italia, wielrennen

Zondag 5

- > Bevrijdingsdag

- > F1 Grand Prix van Miami, Verenigde Staten

Dinsdag 7-zaterdag 11

- > Eurovisie Songfestival in Malmö, Zweden

Woensdag 8

- > Eerstekwartalcijfers van Ahold Delhaize

Donderdag 9

- > Hemelvaartsdag

- > Europadag

- > Heilig Bloedprocessie in Brugge

Donderdag 9-zondag 12

- > Breda Jazz Festival

Zaterdag 11-zondag 12

- > Nationale Molendag

Zondag 12

- > Moederdag

Dinsdag 14-zaterdag 25

- > Filmfestival van Cannes

Dinsdag 14-woensdag 29

- > Centraal examen voor middelbare scholieren, eerste tijdvak

Woensdag 15

- > Verantwoordingsdag jaarverslagen Rijksoverheid en ministeries, ook wel 'bijltdesdag' of 'gehaktdag'

Vrijdag 17

- > Verjaardag van koningin Máxima (53)

- > Dag tegen Homofobie

Zondag 19

- > Eerste Pinksterdag

- > Laatste speelronde Eredivisie

- > F1 Grand Prix van Emilia Romagna, Italië

Maandag 20

- > Tweede Pinksterdag

Maandag 20-

zondag 9 juni

- > Roland Garros tennis-toernooi in Parijs

Woensdag 22

- > Finale Europa League in Dublin

Zondag 26

- > F1 Grand Prix van Monaco, Monte Carlo

Woensdag 29

- > Finale Conference League in Athene

- > Feyenoord won vijftig jaar geleden als eerste Nederlandse club de UEFA Cup na een 2-0-

- zege op Tottenham

JUNI

Zaterdag 1

- > Begin meteorologische zomer

- > Finale Champions League op Wembley, Londen

Zondag 2

- > Algemene verkiezingen in Mexico

Zondag 2-zondag 9

- > Critérium du Dauphiné, wielrennen

Woensdag 5

- > Wereldmilieudag

Donderdag 6

- > Verkiezingen Europees Parlement in Nederland

Zondag 9

- > Regionale, federale en Europese verkiezingen in België

- > F1 Grand Prix van Canada in Montreal

Zondag 9-zondag 16

- > Ronde van Zwitserland, wielrennen

Woensdag 12

- > Nationale Buitenspeeldag

Vrijdag 14-zondag 14 juli

- > EK voetbal (mannen) in Duitsland

Zondag 16

- > Vaderdag

Zondag 16-dinsdag 18

- > Offerfeest

Dinsdag 18-dinsdag 25

- > Centraal examen voor

middelbare scholieren, tweede tijdvak

Donderdag 20

- > Begin astronomische zomer
- > Wereldvluchtelingendag

Vrijdag 21-zondag 23

- > Pinkpop-festival in Landgraaf

Zaterdag 22

- > Roze Zaterdag

Zondag 23

- > F1 Grand Prix van Spanje in Barcelona

Woensdag 26

- > Verjaardag van prinses Alexia (19)

Zaterdag 29

- > Nederlandse Veteranendag

Zaterdag 29-zondag 21 juli

- > Tour de France, wielrennen

Zondag 30

- > F1 Grand Prix van Oostenrijk
- > MotoGP TT in Assen

JULI

Maandag 1

- > Keti Koti, Surinaamse herdenking en viering afschaffing slavernij
- > Nationale Herdenking Slavernijverleden
- > Hongarije voorzitter Raad van de EU
- > Minimumloon met 1,2 procent omhoog

Maandag 1-zondag 14

- > Wimbledon tennistoernooi in Londen

Vrijdag 5-maandag 2 september

- > Begin zomerreces van de Tweede Kamer

Zondag 7

- > Islamitisch Nieuwjaar
- > F1 Grand Prix van Groot-Brittannië

Vrijdag 12-zondag 14

- > North Sea Jazz Festival in Rotterdam

Zondag 14

- > Franse nationale feestdag

Maandag 15-donderdag 18

- > Republikeinse Partij nomineert haar kandidaat voor de presidentsverkiezingen in de Verenigde Staten

Dinsdag 16-vrijdag 19

- > Nijmeegse Vierdaagse

Woensdag 17

- > Herdenking MH17
- > Tweedekwartaalcijfers van ASML

Donderdag 18-zondag 21

- > Zwarte Cross-festival in Lichtenvoorde

Vrijdag 19-zondag 28

- > Tilburgse kermis
- > Gentse Feesten

Zondag 21 juli

- > Belgische nationale feestdag

F1 Grand Prix van Hongarije

Vrijdag 26-zondag 11 augustus

- > Olympische Zomerspelen in Parijs

Zaterdag 27-zondag 4 augustus

- > Pride Amsterdam

Zondag 28

- > F1 Grand Prix van België in Spa

- > Caribisch carnaval op Saba

VAKANTIES

Voorjaarsvakantie

- > Zuid: zaterdag 10 februari-zondag 18 februari
- > Midden en noord: zaterdag 17 februari-zondag 25 februari

Meivakantie

- > Heel Nederland: zaterdag 27 april-zondag 5 mei

Zomervakantie:

- > Zuid: zaterdag 6 juli-zondag 18 augustus

- > Midden: zaterdag 13 juli-zondag 25 augustus
- > Noord: zaterdag 20 juli-zondag 1 september

Herfst

- > Zuid: zaterdag 19 oktober-zondag 27 oktober
- > Midden en noord: zaterdag 26 oktober-zondag 3 november

Kerst

- > Heel Nederland: zaterdag 21 december-zondag 5 januari 2025

AUGUSTUS

Donderdag 1

- > Tweedekwartaalcijfers van Shell

Zaterdag 3-donderdag 8

- > Sneekweek

Zondag 4

- > Deventer Boekenmarkt

Woensdag 7

- > Tweedekwartaalcijfers van ABN AMRO

- > Tweedekwartaalcijfers van Ahold Delhaize

Zaterdag 10

- > Clásica de San Sebastián, wielrennen

Dinsdag 13

- > Tisja Beav, joodse rouwdagen

Donderdag 15

- > Maria-Tenhemelopneming

- > Officieel einde van Tweede Wereldoorlog

Vrijdag 16-zondag 18

- > Lowlands-festival in Biddinghuizen

Zaterdag 17

- > Nusantara vervangt Jakarta als hoofdstad van Indonesië

Zaterdag 17-zondag 8 september

- > Vuelta a España, wielrennen

Zondag 18-zondag 25

- > WK roeien in St. Catharines, Canada

Maandag 19-donderdag 22

- > Democratische Partij nomineert haar kandidaat voor de presidentsverkiezingen in de Verenigde Staten

Zondag 25

- > F1 Grand Prix van Nederland in Zandvoort

Maandag 26-zondag 8 september

- > US Open tennistoernooi in New York

Maandag 26-zondag 8 september

- > Paralympische Spelen in Parijs

Woensdag 28-zondag 1 september

- > Renewi Tour, wielrennen

Woensdag 28-zaterdag 7 september

- > Filmfestival van Venetië

Vrijdag 30-zondag 1 september

- > Mysteryland-festival in Haarlemmermeer

SEPTEMBER

Zondag 1

- > Begin meteorologische herfst

- > F1 Grand Prix van Italië in Monza

Zondag 8

- > Maria-Geboorte

Siesje Venstra/ANP

In de eerste week van augustus wordt de Sneekweek gehouden

Koninklijke Nederlandse Redding Maatschappij bestaat 200 jaar in november

Olaf Kraak/ANP

Maandag 9-donderdag 19

- > Filmfestival van Toronto

Dinsdag 10

- > Begin 79ste Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in New York

Woensdag 11-zondag 15

- > EK wielrennen in België

Zaterdag 14-zondag 15

- > Open Monumentendag

Zondag 15

- > F1 Grand Prix van Azerbeidzjan

Dinsdag 17

- > Prinsjesdag

Vrijdag 20-vrijdag 27

- > Nederlands Film Festival

Zaterdag 21

- > Internationale Dag van de Vrede
- > Wereld Alzheimer Dag

Zaterdag 21-zondag 29

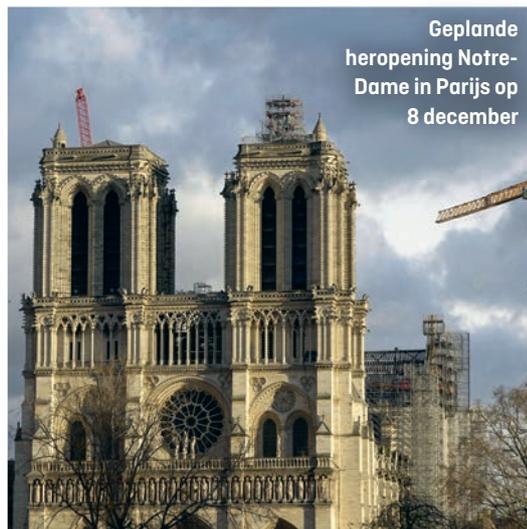
- > WK wielrennen in Zürich

Zaterdag 21-zondag 6 oktober

- > Oktoberfest in München

Zondag 22

- > Begin astronomische herfst
- > F1 Grand Prix van Singapore
- > Dam tot Damloop

Zaterdag 28

Geplande heropening Notre-Dame in Parijs op 8 december

Thomas Hubert/SPA/ANP

- > Burendag

Zondag 29

- > Marathon van Berlijn

OKTOBER**Donderdag 3**

- > Leiden werd 450 jaar geleden ontzet

Donderdag 3-vrijdag 4

- > Rosj Hasjana, joods Nieuwjaar

Vrijdag 4

- > Dierendag

Zaterdag 5

- > Dag van de Leraar

Vrijdag 11

- > De Tweede Boerenoorlog brak 125 jaar geleden uit

Zaterdag 12

- > Jom Kipoer, joodse verzoendag

Zaterdag 12

- > Ronde van Lombardije, wielrennen

Zondag 13

- > Lokale en provinciale verkiezingen in België

Woensdag 16

- > Derdekwardaalcijfers van ASML

Woensdag 16-zondag 20

- > Amsterdam Dance Event

Zondag 20

- > Marathon van Amsterdam
- > F1 Grand Prix van de Verenigde Staten in Austin

Zondag 27

- > Wintertijd gaat in
- > F1 Grand Prix van Mexico in Mexico-Stad

Donderdag 31

- > Halloween
- > Derdekwardaalcijfers van Shell

NOVEMBER**Vrijdag 1**

- > Allerheiligen

Zaterdag 2

- > Allerzielen

Zondag 3

- > Marathon van New York

Dinsdag 5

- > Presidentsverkiezingen in de Verenigde Staten

Woensdag 6

- > Dankdag voor Gewas en Arbeid
- > Derdekwardaalcijfers van Ahold Delhaize

Zondag 10

- > Dag van de Mantelzorg

Maandag 11

- > Sint-Maarten
- > Wapenstilstandsdag Eerste Wereldoorlog
- > Koninklijke Nederlandse Redding Maatschappij bestaat 200 jaar

Woensdag 13

- > Derdekwardaalcijfers van ABN AMRO

Vrijdag 15

- > Dag van de Ondernemer

Zaterdag 16

- > Landelijke intocht Sinterklaas

Maandag 18-dinsdag 19

- > G20-top in Rio de Janeiro, Brazilië

Zaterdag 23

- > F1 Grand Prix van Las Vegas

Donderdag 28

- > Bijeenkomst Europese Centrale Bank in Frankfurt am Main

Vrijdag 29

- > Black Friday

DECEMBER**Zondag 1**

- > Begin meteorologische winter
- > Wereld Aids Dag
- > Eerste Adventzondag
- > F1 Grand Prix van Qatar

Maandag 2

- > Cyber Monday

Donderdag 5

- > Pakjesavond Sinterklaas

Zaterdag 7

- > Nationale Vrijwilligersdag
- > Verjaardag van prinses Amalia (21)

Zondag 8

- > Onbevleete Ontvangenis van Maria
- > Geplande heropening Notre-Dame in Parijs
- > Einde F1-seizoen met Grand Prix van Abu Dhabi

Dinsdag 10

- > Internationale Dag van de Mensenrechten

Donderdag 12

- > Dag van de Vrachtwagenchauffeur

Vrijdag 13

- > Paarse Vrijdag, lhbt+-actiedag op scholen

Zondag 15

- > Koninkrijksdag

Zaterdag 21

- > Begin astronomische winter

Dinsdag 24

- > Kerstavond

Woensdag 25

- > Eerste Kerstdag

Donderdag 26

- > Tweede Kerstdag

Donderdag 26-donderdag 2 januari 2025

- > Chanoeka, joods lichtfeest

Vrijdag 27

- > Koningin Juliana tekende 75 jaar geleden het onafhankelijkheidsverdrag van Indonesië

Dinsdag 31

- > Oudejaarsavond **EW**

ONLINE

Exclusief online bij EW

Bent u abonnee, maar hebt u zich nog niet geregistreerd op de website van EW? Ga dan naar ewmagazine.nl en klik rechtsboven voor toegang tot exclusieve online achtergrondverhalen, redactionele commentaren en columns.

Naast de columns van Gerry van der List, Geerten Waling, Robbert de Witt, Simon Rozendaal en Liesbeth Wytzes in dit weekblad, biedt EW ruimte aan scherpe stukken van onafhankelijke **online-columnisten**.

Historicus en journalist **Roelof Bouwman** schrijft vooral over parallellen tussen verleden en actualiteit in politiek en media.

De Vlaamse politicoloog **Jonathan Holslag** (Vrije Universiteit Brussel) schrijft over geopolitiek, in het bijzonder over Azië en de opkomst van China.

Hoogleraar rechtsgeleerdheid **Afshin Ellian** (Universiteit Leiden) verdedigt gepassioneerd de idealen en vrijheden van de westerse cultuur. Hij heeft speciale aandacht voor de situatie in zijn geboorteland Iran.

Historicus en oud-Tweede Kamerlid **Zihni Özdil** en voormalig bestuurder, toezichthouder en adviseur **Philip van Tijn** becommentariëren elk weekende actuele politieke en maatschappelijke onderwerpen.

De EW-redactie produceert ook diverse **podcasts**. De podcasts zijn te beluisteren via ewmagazine.nl/podcast (of scan de QR-code onderaan deze pagina) en via Spotify, Apple Podcasts en andere grote podcastplatforms.

In de wekelijkse podcast **Elke Week** bespreken Sam Verbeek en Geerten Waling met elkaar en gasten de actualiteit en politieke achtergronden, zoals de kabinetsformatie en de nieuwe Tweede Kamer. Ook aan bod komen geopolitieke ontwikkelingen die Nederland raken, zoals de oorlogen die Oekraïne en Israël uitvechten. Andere terugkerende thema's zijn de energietransitie en het verdienen van bedrijven.

In **EW Zihnigasten** gaat Zihni Özdil in gesprek met politici, journalisten, schrijvers, kunstenaars en andere Nederlanders die een belangrijke of vernieuwende rol spelen in het publieke debat. De gesprekken zijn eerlijk, persoonlijk en ongefilterd. Gevoelige thema's worden niet geschuwd en in de interviews wordt niet achteraf geknipt.

Op het opinieplatform **EW Podium** verschijnen stukken van veelal jonge schrijvers, die vanuit eigen onderzoek, expertise of werkervaring bijdragen aan het debat. De opinies hoeven niet overeen te komen met die van de redactie. Geïnteresseerde auteurs kunnen hun bijdragen sturen naar ewpodium@ewmagazine.nl.

Scan de QR-code voor directe toegang tot ewmagazine.nl/ podcast

EW is in 1945 opgericht als **Elseviers Weekblad** door **J.P. Klautz** (1904-1990) en **H.A. Lunshof** (1904-1978) en is een voortzetting van **Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift** (1891-1940)

Abonnementen en klantenservice

Blad niet ontvangen? Verhuisd? Regel eenvoudig 24/7 uw abonnementszaken op: service.roularta.nl Mail: klantenservice@ewmagazine.nl
Post: Roularta Media Nederland, Afdeling Klantenservice, Postbus 606, 7000 AP Doetinchem
Telefoon klantenservice: 020-894 75 53 (tijdens kantooruren)

Redactie: 020-2248022 | redactie@ewmagazine.nl | www.ewmagazine.nl
Postbus 11, 1110 AA Diemen

Hoofdredactie Arenda Joustra,
Hella Hueck (*adjunct*)
Robbert de Witt (*adjunct*)

Nederland Victor Pak (*coördinator*),
Carla Joosten, Ron Kosterman, Gerlof Leistra,
Gertjan van Schoonhoven, Eric Vrijns,
Geerten Waling

Wereld Robbert de Witt (*coördinator*),
René van Rijckevorsel (*Brussel*)

Economie Joris Heijn (*coördinator*),
Lotte Elbrink, Nard Lodewijk, Theo van Vugt,
Jeroen van Wensen, Liesbeth Wytzes

Wetenschap & Cultuur Joppe Gloerich (*coördinator*),
Bram Hahn, Gerry van der List

Onderzoek Ruud Deijkers

EW Digitaal Matthijs van Schie (*chef*),
Lars Jacobusse, Tom Ramaker, Sam Verbeek

Eindredactie & organisatie Eddy Schaafsma (*chef*),
Agnès Hoogendijk, Arnout Maat,
Tonny van Winssen

Vormgeving Peter ter Mors (*art director*),
Jelrik Atema (*infographics*), jooZt Mattheij,
Wendelien Schmidt (*beeld*)

Pictoright Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.
© c/o Pictoright Amsterdam 2023

ISSN 0922-3444

EW is een uitgave Roularta Media Nederland

Uitgever Pim Osterhaus
Postbus 11, 1110 AA Diemen

Hoofd Online Gandor Bronkhorst

Marketing Nicole Boekema (*chef*),
Kirsten Andeweg, Demi den Bieman,
Sabine Blaak, Rosalinde Eerenberg,
Naomi Joosten, Ivonne van Keulen

Advertentieverkoop
Roularta Media: 020-2105459
sales@roularta.nl
www.roularta.nl
Geldend advertentietarief van 1-1-2023

Advertentieafhandeling (traffic)
020-210 5450
traffic@roularta.nl

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Opgave via ewmagazine.nl/ abonneer of telefonisch bij de Klantenservice.

EW Events en secretariaat Ingrid Pronk

Documentatie Marijke Brouwer (*chef*),
Astrid Westbroek

Correspondenten
Jeroen Ansink (*New York*),
Michiel van Blommestein (*Warschau*),
Joost Bosman (*Moskou*),
Jeroen Bult (*Tallinn*),
Renske Heddema (*Zürich*),
Richard Hogenkamp (*Madrid*),
Patrick van IJzendoorn (*Londen*),
Linda Otter (*Rome*),
Rob Savelberg (*Berlijn*),
Fred de Vries (*Kaapstad*)

Medewerkers Gerbert van der Aa,
Roelof Bouwman, Afshin Ellian, Joost Galema,
Nicolaas Klei, Heidi Klijns, Leo Kwartan,
Zihni Özdil, Koen Petersen, Max Rebattu jr.,
Simon Rozendaal, Rob van Scheers,
Riki Simons, Martin Sommer, Philip van Tijn,
Theo Toebosch, Jeroen Vullings,
Pieter Waterdrinker

Productie & distributie Natalië Leenstra-Drost,
Loes Mes

Abonnementen tot wederopzegging kunnen bij de Klantenservice worden beëindigd met inachtname van minimaal 30 dagen. Dit kan schriftelijk, telefonisch of per e-mail. Ook voor informatie over uw lopende abonnement kunt u contact opnemen met de Klantenservice.

Adreswijzigingen Drie weken van tevoren schriftelijk doorgeven via de Klantenservice.

Prijzen (vanaf 1 januari 2024) Jaarabonnement Nederland (inclusief digitale edities) € 325. Twee jaar € 512,73; Drie jaar € 687,34; halfjaar € 168,05; kwartaal € 85,29; maand € 28,77, bij automatische incasso. Administratiekosten voor andere betaalwijzen € 2,60. Leest u EW liever digitaal? Dat kan al voor € 12,92 per maand. Rabobank NL60RABO 0314208844 f.n.v. Roularta Media Nederland B.V te Amsterdam. Jaarabonnement overige landen op aanvraag. Per losse digitale editie: € 4,99 (gratis voor abonnees). Ga naar de App Store, Google Play of ewmagazine.nl/app voor meer informatie.

Nabestellingen Oude nummers (tot 6 weken terug) kunt u bestellen via tijdschriftnu.nl/ew

gedrukt door Roularta Printing

© 2023 Roularta Media Nederland

Copyright Het is niet toegestaan om, zonder voorafgaande toestemming van Roularta Media Nederland, de uitgever van EW, door in EW gepubliceerde artikelen, onderzoeken of gedeelten daarvan over te nemen, te (doen) publiceren of anderszins openbaar te maken of te verspreiden.

Leveringsvoorwaarden Op alle aanbiedingen, offertes en overeenkomsten van Roularta Media Nederland zijn de algemene voorwaarden van toepassing die te vinden zijn op www.roularta.nl/voorwaarden/, waar u ze kunt printen en oplaan. Deze voorwaarden zijn tevens van toepassing op uw abonnement.

Disclaimer Alle (redactionele) informatie, waaronder begrepen adviezen, ideeën en meningen, is op zorgvuldige wijze en naar beste weten samengesteld. De inhoud en inkleiding van advertenties is bepaald door de namen adverteerders en wordt door Roularta Media Nederland en/of door de redactie niet beoordeeld op juistheid, volledigheid en rechtmatigheid. Roularta Media Nederland en de aan haar verbonden auteurs zijn niet aansprakelijk voor schade in verband met gebruik van (redactionele) informatie en de inhoud en vormgeving van advertenties. Roularta Media Nederland sluit iedere aansprakelijkheid voor schade als gevolg van druk- en zetfouten uit.

Privacy Roularta Media Nederland, uitgever van EW, legt van haar abonnees en klanten in het kader van haar dienstverlening (persoons) gegevens vast. Deze gegevens worden gebruikt ter uitvoering van de (abonnements)overeenkomst, en om informatie te verstrekken over relevante producten en diensten van Roularta Media Nederland. De gegevens kunnen ook worden gebruikt door zorgvuldig geselecteerde organisaties om abonnees en klanten te informeren over relevante aanbiedingen betreffende producten en diensten. Als u deze informatie niet op prijs stelt, dan kunt u dit doorgeven aan Roularta Media Nederland, Postbus 23620, 1100 EC Amsterdam o.v.v. 'privacy'. Of per e-mail: adresregistratie@roularta.nl. Voor meer informatie verwijzen wij u naar het Privacy en Cookie beleid op www.roularta.nl/privacy.

LIESBETH
WYTZES

Wat de toekomst ons ook brengen moge!

Deze column staat in een nummer dat *Vooruitblik* heet. Daarin proberen wij te voorspellen wat er op velerlei gebieden in het komende jaar kan worden verwacht, en die nummers maken we al een paar jaar. Ik heb er zelf vaak aan bijgedragen, en dat vond ik altijd leuk en leerzaam, en hopelijk de lezers ook. Maar het is ook wel een beetje nattevingerwerk, laten we eerlijk zijn. Het zou nuttig en werkelijk leerzaam zijn om na het verstrijken van dat jaar, eens te kijken welke voorspellingen wel en welke totaal niet zijn uitgekomen.

Net als bij de waarzegger, astroloog of tarotlegger zijn de meeste voorspellingen zo algemeen dat je er geen buil aan kunt vallen. Er verschijnt altijd wel ergens een mysterieuze man van over het water. En iedereen kent wel een oude man/vrouw, in het echt of vanuit het hiernamaals, die de boel in de smiezen houdt. Maar we willen nu eenmaal allemaal graag weten wat er staat te gebeuren, zodat we ons daarop kunnen voorbereiden.

In interviews wordt soms gevraagd in wat voor tijd de geïnterviewde zou willen leven. Verbazend weinig mensen kiezen dan de optie: deze tijd. Een aantal kiest een periode uit het verleden, anderen verlangen juist naar de toekomst. Tot die laatste groep behoor ik niet, want de toekomst trekt mij niet, ik zou liever een kijkje nemen in het verleden.

Toch werd de toekomst heel vaak gezien als iets zonnigs, om naar uit te kijken. Een tijd waarin alles beter zou zijn, mooier, betrouwbaarder, gelijkker.

Aan het einde van de negentiende eeuw tekende de Franse kunstenaar Jean-Marc Côté bijvoorbeeld een reeks van 87 prentbriefkaarten, getiteld *En l'an 2000* (In het jaar 2000), waarin hij de wildste fantasieën vormgaf. Het jaar 2000 had nu eenmaal een geweldig effect op de verbeelding: het was een millenniumwisseling en hoe vaak maak je die mee. Zo zie je op één van zijn prenten een schoolklas met leerlingen die een koptelefoon op hebben, met draden verbonden aan een constructie aan het plafond. De leraar is ijverig bezig allemaal schoolboeken in een soort gehaktmolen te proppen. Die verstuurt de kennis dus via de koptelefoons naar de hersens van de scholieren. Hoe dat precies werkt, is niet duidelijk, maar die koptelefoon getuigt wel van een vooruitziende blik.

Hij verzon ook een soort helikopter en je ziet een boer die zittend zijn graan oogst, met behulp van een machine die met de hand te bedienen is. Komt u zo'n mapje tegen op een rommelmarkt, koop meteen.

Er bestaan ook futuristische tekeningen van vliegende auto's, bizar geklede mensen met jetpacks – straalmotoren op de rug – waarmee we ons heel snel konden verplaatsen. Wat een handig idee! Of een gigantisch schip waarmee we in slechts 40 uur (!) van Hamburg naar New York zouden varen. Een hotel op spoorrails, makkelijk te verplaatsen: het komt naar u toe, en niet meer andersom. Om nog maar te zwijgen van de driedaagse werkweek die econoom John Maynard Keynes voorspelde.

Voor de toekomst bestaat ook veel angst: die is nu eenmaal onbekend. Kijk eens naar het duizend jaar oude Joodse gedicht *Unetanneh Tokef*, waarop de hit *Who by Fire* van Leonard Cohen is gebaseerd. Bepaald niet opwekkend. De tekst, die wordt voorgelezen als deel van de Joodse Oud-en-Nieuw-viering, beschrijft hoe God in het boek van leven en dood kijkt en beslist wie het komende jaar zal sterven – en vooral op wat voor manier. Het is een prachtige, sombere tekst, behalve in Cohens versie ook indrukwekkend gezongen door de cantor (als hij nog leeft) van het IDF, het Israëlische leger, op de website van israelforever.org.

Aangezien de meeste toekomstvoorspellingen voortborduren op toestanden en situaties van nu, staat ons als al die verwachtingen uitkomen, niet veel prettigs te wachten. Noch op politiek, noch op economisch, noch op klimatologisch gebied. Aan de andere kant wordt de toekomst gemarkeerd door onvoorziene gebeurtenissen, waarop je je dus totaal niet kunt voorbereiden. Want anders vlogen we nu wel rond met dat jetpack op de rug.

Mijn advies voor het nieuwe jaar is dan ook: leef bij de dag. Morgen zie je wel weer verder.

EW

Er verschijnt altijd wel ergens een mysterieuze man van over het water

Huizinga-lezing 2023

Over de aard en het nut van creativiteit

Ilja Leonard Pfeijffer

Dit is de geannoteerde en uitgebreide tekst van de 52ste Huizinga-lezing die schrijver en dichter Ilja Leonard Pfeijffer vrijdagavond 8 december 2023 heeft uitgesproken in de Pieterskerk in Leiden.

In zijn lezing, getiteld 'Over de aard en het nut van creativiteit', analyseert Pfeijffer het ongrijpbare concept van de creativiteit, waarbij hij de vraag wil oproepen in hoeverre kunstmatige intelligentie onze ideeën over creativiteit kan aanscherpen of veranderen. Hij identificeert creativiteit als de kwintessens van de zoektocht naar de waarheid die het doel is, of althans zou moeten zijn, van zowel de kunst als de wetenschap, waarbij hij verslag uitbrengt van de manier waarop hij in zijn historische roman Alkibiades dichter bij de waarheid is gekomen dan enig wetenschapper ooit zal kunnen.

Schrijver en dichter **Ilja Leonard Pfeijffer** [1968] studeerde klassieke talen aan de Universiteit Leiden, en promoveerde aan dezelfde universiteit op de archaisch Griekse dichter Pindarus. Daarna was hij er werkzaam als docent en onderzoeker. In 2004 gaf hij zijn vaste aanstelling op om van zijn pen te gaan leven, waarna vele prijzen hem ten deel vielen.

Het boek telt 80 pagina's, inclusief register.

Bestel het boek via
ewmagazine.nl/pfeijffer
of bel 020 – 894 75 53
(op werkdagen tussen 09.00 en 17.00 uur)

500 tot 5 jaar geleden

Herdenken in 2024: Beethovens Negende Symfonie, de eerste Kever en Muhammad Ali.

Samuel Vandeputte

500 JAAR GELEDEN

December 1524 Einde Fries-Hollandse Oorlogen, ook einde Friese onafhankelijkheid.

450 JAAR GELEDEN

3 oktober 1674 Leidens Ontzet van Spaanse leger door watergeuzen.

400 JAAR GELEDEN

Mei 1624 Eerste Nederlandse kolonisten komen aan in Nieuw-Nederland.

350 JAAR GELEDEN

19 februari 1674 Vrede van Westminster beëindigt Derde Engels-Nederlandse Oorlog.

300 JAAR GELEDEN

22 april 1724 Geboortedag van de Duitse filosoof Immanuel Kant.

250 JAAR GELEDEN

5 september 1774 Begin Continentale Congres, dat zal leiden tot de Amerikaanse Grondwet.

200 JAAR GELEDEN

7 mei 1824 Beethovens Negende Symfonie gaat in première.

150 JAAR GELEDEN

16 mei 1874 Opening bootdienst Rotterdam-New York door een voorloper van de Holland-Amerika Lijn.

100 JAAR GELEDEN

21 januari 1924 Sterfdag leider Sovjet-Unie

Vladimir Iljitsj Lenin.

1 april 1924 Adolf Hitler krijgt vijf jaar celstraf voor leidende rol in Bierkellerputsch van 1923.

28 september 1924 Twee omgebouwde bommenwerpers voltooien na 175 dagen de eerste vlucht rond de wereld.

75 JAAR GELEDEN

17 januari 1949 Nederlandse zakenman Ben Pon exporteert de eerste Volkswagen Kever naar de Verenigde Staten.

25 januari 1949 David Ben-Gurion premier na de eerste Israëlische verkiezingen.

4 april 1949 Twaalf landen tekenen het Noord-Atlantisch Verdrag.

7 oktober 1949 Oprichting Duitse Democratische Republiek (DDR).

60 JAAR GELEDEN

6 maart 1964 Bokser Cassius Clay heet voortaan Muhammad Ali.

12 juni 1964 Nelson Mandela veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf op Robbeneiland.

22 oktober 1964 Franse filosoof Jean-Paul Sartre weigert Nobelprijs voor de Literatuur omdat hij niet wil worden 'geïnstitutionaliseerd'.

Nelson Mandela's gevangenschap begon in 1964

AFP/Getty Images

Eveline Jozic/ANP

Rouwstoet met slachtoffers van de MH17-ramp, 2014

50 JAAR GELEDEN

18 maart 1974 Meeste OPEC-landen beëindigen olie-embargo tegen de Verenigde Staten en Europa.

9 augustus 1974 Amerikaans president Richard Nixon treedt af om het Watergateschandaal.

31 december 1974 Laatste kolenmijn van Nederland wordt gesloten.

40 JAAR GELEDEN

10 april 1984 Europese Hof van Justitie stelt het recht op schadeloosstelling vast voor beroepsmatig benadeelde vrouwen.

16 oktober 1984 Zuid-Afrikaanse bisschop Desmond Tutu wint Nobelprijs voor de Vrede.

1 november 1984 Abortus wordt gelegaliseerd in Nederland.

30 JAAR GELEDEN
7 april 1994 Begin Rwandese genocide tegen de Tutsi.

1 mei 1994 Drievoudig wereldkampioen Formule 1 Ayrton Senna komt om bij ongeluk.

15 juni 1994 Disney-film *De Leeuwenkoning* gaat in première.

5 juli 1994 Jeff Bezos richt e-commercebedrijf Amazon op.

20 JAAR GELEDEN

6 januari 2004 Begin bouw Burj Khalifa in Dubai, met 828 meter het hoogste gebouw ter wereld.

1 mei 2004 Protestantse Kerk in Nederland (PKN) opgericht, sindsdien het grootste protestantse kerkgenootschap van Nederland.

2 november 2004 Theo van Gogh wordt in Amsterdam vermoord door Mohammed Bouyeri.

10 JAAR GELEDEN

26 april 2014 Nederland viert voor het eerst Koningsdag.

29 juni 2014 Terreur-beweging ISIS roept het kalifaat uit.

17 juli 2014 MH17 stort neer in Oekraïne, 196 Nederlanders sterven.

5 JAAR GELEDEN

18 mei 2019 Duncan Laurence wint 64ste Eurovisie Songfestival in Tel Aviv.

24 september 2019 Nancy Pelosi kondigt afzettingsprocedure tegen Donald Trump aan.

31 december 2019 Eerste gevallen van COVID-19 worden gerapporteerd in Wuhan, als longontstekingen.

Vooruitblik op 2025

Verkiezingen en herdenkingen, evenementen en jubilea.

Samuel Vandeputte

1 januari Bulgarije treedt officieel toe tot de eurozone.

1 januari De Westerscheldetunnel wordt tolvrij voor personenauto's.

20 januari Inauguratie van de *president-elect* van Amerika.

28 januari Uiterlijke datum parlementsverkiezingen in het Verenigd Koninkrijk.

30 januari Uitvinder Ernő Rubik vraagt vijftig jaar geleden patent aan op de Rubiks kubus.

8 februari Universiteit Leiden bestaat 450 jaar.

1 maart Het Duitse Leica bracht honderd jaar geleden eerste kleinbeeldcamera op de markt.

4 maart Suze Groeneweg, het eerste vrouwelijke Kamerlid, werd 150 jaar geleden geboren.

29 maart Gedeeltelijke zonsverduistering boven noordwestelijk Afrika en Europa.

4 april Bill Gates en Paul Allen richtten vijftig jaar geleden Microsoft op.

13 april-13 oktober Wereldtentoonstelling 2025

in Osaka met als thema *Designing Future Society for Our Lives*.

19 april De Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog begon 250 jaar geleden.

20 mei 1.700-jarig jubileum van het Eerste Concilie van Nicea.

20 mei Eerste Moederdag in Nederland honderd jaar geleden.

30 mei Het Europese Ruimteagentschap (ESA) werd vijftig jaar geleden opgericht.

1 juni Het dragen van de autogordel werd vijftig jaar geleden verplicht in Nederland.

11 juli Parlementsverkiezingen in Moldavië.

18 juli Hitler publiceerde honderd jaar geleden *Mein Kampf*.

27 september Parlementsverkiezingen in IJsland.

1 oktober Het Nederlandse bordeelverbod werd 25 jaar geleden opgeheven.

14 oktober Microsoft beëindigt de ondersteuning van besturingsstelsel Windows 10.

Suriname viert onafhankelijkheid in 1975

Sinds 1925 worden Nederlandse moeders verwend op Moederdag

20 oktober Parlementsverkiezingen in Canada.

27 oktober Amsterdam bestaat 750 jaar.

31 oktober Parlementsverkiezingen in Japan.

23 november Parlementsverkiezingen in Chili.

23 november Parlementsverkiezingen in Singapore.

25 november Suriname werd vijftig jaar geleden onafhankelijk.

OOK IN 2025 (GEEN DATUM BEKEND) Caribische gulden vervangt de Antilliaanse gulden als officiële munteenheid van Curaçao en Sint Maarten.

Tentoonstelling van alle zeventien Rembrandts uit The Leiden Collec-

tion in H'ART Museum te Amsterdam.

WK wielrennen heeft plaats in Rwanda, voor het eerst in de geschiedenis in een Afrikaans land.

VERKIEZINGEN IN 2025 (GEEN DATUM BEKEND) Presidentsverkiezingen Polen, Kameroen, Wit-Rusland.

Parlementsverkiezingen Albanië, Australië, Duitsland, Egypte, Guyana, Ierland, Jamaica, Kameroen, Kosovo, Noorwegen, Tsjechië, Trinidad en Tobago.

GEBOREN IN 1925 Alberto Grimaldi, Italiaanse filmproducent (sterfjaar 2021).

Boris Tsjajkovski, Russische componist (sterfjaar 1996).

Margaret Thatcher, Britse premier van 1979 tot 1990 (sterfjaar 2013).

Jacques Delors, Frans politicus en voorzitter van de Europese Commissie van 1985 tot 1995.

Jacques van Doorn, Nederlandse socioloog, columnist en hoogleraar (sterfjaar 2008).

Malcolm X, Amerikaanse islamitische mensenrechtenactivist (sterfjaar 1965).

Patrice Lumumba, eerste democratisch gekozen premier van de Democratische Republiek Congo (sterfjaar 1961).

Robert F. Kennedy, Amerikaanse advocaat en politicus (sterfjaar 1968).

Willem Oltmans, Nederlandse journalist (sterfjaar 2004).

A photograph of two men, one older and one younger, both with beards, looking intently at a tablet held by the younger man. The older man is leaning over the younger man's shoulder. The background is softly blurred, suggesting an indoor setting.

Juist omdat je goed voor later wilt zorgen.

Bij Van Lanschot Kempen willen we begrijpen wat ú belangrijk vindt. Ook voor de volgende generatie. Als gids kunnen we u richting uw vermogensdoelen leiden. Met een persoonlijk beleggingsplan.

Vrijblijvend verder praten? Bijvoorbeeld over uw persoonlijke vermogensdoelen of voorkeuren en wat er op basis daarvan allemaal mogelijk is? Bel of mail me gerust.

Richard Bruens, lid Raad van Bestuur
06 57 24 48 28, r.bruens@vanlanschotkempen.com

Of kom verder op vanlanschotkempen.com/beleggen.

Let op: beleggen brengt risico's met zich mee. U kunt (een deel van) uw inleg verliezen.

Kom verder. Van Lanschot Kempen

**VAN LANSCHOT
KEMPEN**

Strabrechtse vennen

BELEEF
DE WINTER
**VR 29 DEC
OPEN DAG**

11 TOT 20 UUR
met oliebollen
& glühwein

**Green Egg
XL barbecue**

cadeau voor thuis bij
de aankoop van een
vakantiewoning
in december.

**PARK GEREED
JUNI 2024**

Uw eigen vakantiewoning onbeperkt eigen gebruik.

Beleef de pracht en praal van Brabant op het nieuwe premium resort Strabrechtse vennen. Duurzaam gebouwde vakantiewoningen op ruime kavels eigen grond. Van tiny houses tot luxe villa's van 4 tot 20 personen. De ideale combinatie waar investeren en genieten samenkomen.

OPEN DAG IN WINTERSE SFEREN!

U bent vrijdag 29 december van 11 tot 20 uur van harte welkom op de projectlocatie. Onze adviseurs staan voor u klaar om uw vragen te beantwoorden.

LAAT U VERRASSEN DOOR DE
SCHITTERENDE RENDEMENTEN
OP UW GEÏNVESTEERD EIGEN
VERMOGEN.

Projectlocatie: Provincialeweg 9 - Someren

strabrechtsevennen.nl

Let op! U belegt buiten AFM-toezicht. Geen vergunningplicht voor deze activiteit.

